

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA

AURELIJA JUŠKEVIČIŪTĖ

(Teisės studijų programa, civilinės teisės specializacija, dieninės studijos)

SANTUOKOS NUTRAUKIMO SĄLYGOS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:
Asist.
Tomas Mackevičius

Konsultantas:
Lekt. Dr.
Gediminas Sagatys

Vilnius, 2005

Turinys

Įvadas.....	4
1. SANTUOKOS NUTRAUKIMO IR JO SĄLYGŲ BENDROJI CHARAKTERISTIKA	8
1.1 SANTUOKOS SAMPRATA. JOS NUTRAUKIMO GALIMYBĖS	8
1.1.1 Santuokos sąvoka ir prigimties teorijos.....	8
1.1.2 Požiūrių į santuokos nutraukimą įvairovė	10
1.1.3 Santuokos nutraukimo formos.....	13
1.2 SANTUOKOS NUTRAUKIMO INSTITUTO ISTORINĖ RAIDA.....	17
1.2.1 Santuokos nutraukimą reglamentuojančių normų raida Europoje	17
1.2.2 Santuokos nutraukimo instituto raida Lietuvos teisėje.....	20
1.3 SANTUOKOS NUTRAUKIMO SĄLYGŲ SAMPRATA.....	23
1.3.1 Santuokos nutraukimo sąlygų sąvoka	23
1.3.2 Santuokos nutraukimo sąlygų rūšys	25
1.3.3 Santuokos nutraukimas pagal kanonų teisę. Valstybinės santuokos nutraukimo santykis su bažnytinės santuokos pabaiga.....	27
2. SANTUOKOS NUTRAUKIMO SĄLYGŲ, ĮTVIRTINTŲ LIETUVOS RESPUBLIKOS CIVILINIAME KODEKSE, TURINYS	32
2.1 SANTUOKOS NUTRAUKIMO SĄLYGOS, NUTRAUKIANT SANTUOKĄ ABIEJŲ SUTUOKTINIŲ BENDRU SUTIKIMU	32
2.1.1 Santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu samprata.....	32
2.1.2 Pagrindinės sąlygos	33
2.1.3 Papildomos sąlygos	37
2.2 SANTUOKOS NUTRAUKIMO SĄLYGOS, NUTRAUKIANT SANTUOKĄ VIENO SUTUOKTINIO PRAŠYMU.....	40
2.2.1 Santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu samprata.....	40
2.2.2 Separacijos laikotarpis.....	41
2.2.3 Sutuoktinio pripažinimas neveiksniu	43
2.2.4 Sutuoktinio pripažinimas nežinia kur esančiu.....	46
2.2.5 Sutuoktinio atlikimas bausmės už netyčinį nusikaltimą.....	47
2.3 SANTUOKOS NUTRAUKIMO SĄLYGOS, NUTRAUKIANT SANTUOKĄ DĖL SUTUOKTINIO (SUTUOKTINIŲ) KALTĖS.....	50
2.3.1 Kaltės samprata ir jos prezumpcijos.....	50
2.3.2 Kaltojo sutuoktinio reikalavimo nutraukti santuoką pareiškimo problema.....	54
2.3.3 Kaltės pripažinimas Lietuvos teismų praktikoje	55

3. SANTUOKOS NUTRAUKIMO SĄLYGŲ GRIEŽTINIMO ĮTAKA SANTUOKOS INSTITUTO STABILUMUI.....	59
3.1 SANTUOKOS NUTRAUKIMO SĄLYGŲ SUGRIEŽTINIMO ĮTAKA IŠTUOKŲ SKAIČIAUS POKYČIAMS LIETUVOJE.....	59
3.1.1 Sudaromų santuokų ir ištuokų statistinių duomenų analizė	59
3.1.2 Lietuvos padėtis kitų Europos valstybių fone	61
3.2 TEISINIO REGLAMENTAVIMO ĮTAKA VISUOMENĖS POŽIŪRIUI Į SANTUOKOS NUTRAUKIMĄ.....	63
3.2.1 Informacinė bei prevencinė santuokos nutraukimo sąlygų teisinio reglamentavimo funkcijos	63
3.2.2 Anketinės apklausos analizė.....	64
Išvados.....	71
Pasiūlymai	73
Santrauka	74
Summary.....	75
Literatūros sąrašas	76
Priedai.....	80

Įvadas

Santuoka – tai ne tik teisinis, bet ir visuomeninis, socialinis reiškinys, rodantis, jog vyras ir moteris yra pasiryžę gyventi šeimoje, kurti šeiminius santykius. Tai savanoriškas, laisva valia priimtas dviejų žmonių sprendimas kurti šeimą. Atsižvelgiant į tai, jog santuoka sudaroma laisvu apsisprendimu, logiškai būtų darytina prielaida, kad ji ir nutraukiama turėtų būti abiejų ar vieno iš sutuoktinių pageidavimu.

Tačiau savanoriškumas nutraukiant santuoką nėra ir negali būti absoliutus, kadangi, siekiant ginti visuomenės, valstybės, šeimoje augančių vaikų interesus, moralės normas, tam tikri šeiminių santykių aspektai (tarp jų ir santuokos nutraukimo institutas) yra reguliuojami teisės normomis, ribojančiomis santuokos nutraukimą. Nors teisė ir negali kontroliuoti jausminės bei dorovinės žmonių santykių sferos, tačiau kiti šeimos teisės klausimai (ypač turtiniai) yra detaliam reglamentuojami norminiuose teisės aktuose, kurių turinį lemia konkrečiu laikotarpiu visuomenėje vyraujančios moralinės, religinės bei ideologinės nuostatos.

Iki 2001 m. liepos 1 d. šeiminius teisinius santykius Lietuvoje reglamentavo 1969 m. Santuokos ir šeimos kodeksas (toliau SŠK), kuris neteko galios, įsigaliojus naujam 2000 m. Lietuvos Respublikos civiliniam kodeksui (toliau CK). Santuokos nutraukimo institutas priskirtinas prie vieno iš labiausiai reformuotų šeimos teisės institutų. Jame įvesta daug pakeitimų ir naujovių, lyginant su anksčiau galiojusiais teisės aktais. Esminiu pakeitimu laikytina tai, jog CK trečiąją knygą („Šeimos teisė“) ruošusi darbo grupė, atsižvelgdama į kitų valstybių teisės aktus, priėmė sprendimą nuo liberalaus santuokos nutraukimo klausimų reglamentavimo pereiti prie griežtos pozicijos, iš esmės apsunkinant skyrybų procesą, įvedant eilę sąlygų, kurių nebuvimas eliminuoja galimybę nutraukti santuoką sutuoktinių laisvu apsisprendimu.

1992 m. spalio 25 d. priimtoje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, 38 straipsnio 4 dalyje numatyta, jog valstybė pripažįsta ir bažnytinę santuokos registraciją. Jei santuoka yra sudaroma bažnyčioje (konfesijų nustatyta tvarka), tai ji turi būti suprantama kaip sakralinis reiškinys, kuriam taikomos konkrečios konfesijos religinės normos. Todėl jei yra pripažįstama pagal bažnytinius nuostatus sudaryta santuoka, tai nutraukiant ją, taip pat turėtų būti taikomos konkrečios konfesijos religinės nuostatos bei išsiaiškinama, ar apskritai tokia santuoka gali baigtis skyrybomis.

Taigi koks yra religinių ir šeimos teisės normų, reglamentuojančių santuokos nutraukimo institutą, santykis, ar santuokos nutraukimo sąlygų sugriežtinimas turi įtakos santuokos instituto stabilumui, ar tikslinga imperatyviomis teisės normomis reglamentuoti tą šeiminių santykių sritį, kuri daugiausiai priklauso nuo sutuoktinių jausmų, požiūrio į šeimą, jų moralinių nuostatų – tai vieni iš probleminių klausimų kurie nagrinėjami šiame darbe.

Temos aktualumas

Santuokos nutraukimo klausimai yra svarbūs ne tik teisės specialistams (advokatams, teisėjams ir pan.), savo darbe susiduriantiems su konkrečiomis šeimos teisės normomis ir jų praktiniu pritaikymu, bet ir kiekvienam asmeniui, kuris ruošiasi sudaryti santuoką, ar jau yra ją sudaręs ir turi klausimų dėl galimybės ją nutraukti. Taip pat šis darbas gali būti naudingas studentams, studijuojantiems šeimos teisę ar ketinantiems toliau plėtoti ir analizuoti santuokos nutraukimo temą.

Ypatingai šio darbo tema tapo aktuali po 2000 m. CK įsigaliojimo, kai santuokos nutraukimo klausimai buvo sureguliuoti iš esmės naujai nei iki tol galiojusiam SŠK, kai atsirado visiškai naujas santuokos nutraukimo būdas dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės, kai buvo suteikta daugiau galių teismui spręsti, ar santuoka yra iširusi, ar ne ir t.t. Nagrinėti santuokos nutraukimo sąlygų ypatumus, jų privalumus bei trūkumus taip pat skatina ir nuolat Lietuvoje didėjantis ištuokų skaičius bei vis labiau visuomenėje išiviraujantis požiūris, jog santuokos nutraukimas yra natūralus ir įprastas reiškinys, kuriuo dažniausiai išsprendžiamos sutuoktiniams kylančios problemos.

Temos naujumas

Santuokos nutraukimo sąlygų klausimas, ypač atsižvelgiant į 2000 m. CK įvestus pakeitimus, jų privalumus ir trūkumus yra mažai nagrinėtas literatūroje. Nepavyko rasti nei vienos monografijos ar kito išsamesnio darbo, kuriame būtų apžvelgiama ne tik istorinė santuokos nutraukimo instituto raida Lietuvoje bei pasaulyje, bet ir analizuojamas dabartinis santuokos nutraukimo sąlygų teisinis reguliavimas, nagrinėjamos problemos, su kuriomis susiduria teismai, taikydami šeimos teisės normas praktikoje, apžvelgiama užsienio valstybių patirtis šioje srityje. Taigi šiame darbe yra pateikiama susisteminta, apibendrinta informacija, apimanti anksčiau paminėtus klausimus, apžvelgiami statistiniai duomenys, atspindintys santuokų ir ištuokų skaičių Lietuvoje bei kitose valstybėse, atliekama sociologinė apklausa, siekiant atsakyti į klausimą, ar santuokos nutraukimo sąlygų griežtinimas, imperatyvių sąlygų įtvirtinimas turi įtakos santuokos instituto stabilumui šalyje.

Tyrimo objektas – visuomeniniai santykiai, apimantys santuokos nutraukimo sąlygų įtvirtinimą, taikymą, raidą.

Tyrimo dalykas – teisės aktai, šiuo metu Lietuvoje reglamentuojantys bei anksčiau reglamentavę santuokos nutraukimo institutą, užsienio šalių teisės aktai, teismų praktika, statistiniai duomenys.

Darbo tikslas – atskleisti santuokos nutraukimo sąlygų, įtvirtintų 2000 m. CK, esmę bei praktinio įgyvendinimo problemas, taip pat išanalizuoti teisinio reguliavimo įtaką santuokos instituto stabilumui bei pasiūlyti galimas teisės aktų pataisas.

Uždaviniai:

1. Visapusiškai ir išsamiai pateikti žinias santuokos nutraukimo sąlygų klausimais.
2. Apžvelgti santuokos nutraukimo instituto raidą įvairiais laikotarpiais tiek Lietuvoje, tiek ir pasaulyje.
3. Išnagrinėti teismų praktikos tendencijas.
4. Palyginti CK numatytas santuokos nutraukimo sąlygas su užsienio valstybių praktika.
5. Apžvelgti statistinius duomenis, atspindinčius santuokų ir ištuokų skaičiaus santykį Lietuvoje bei išanalizuoti pastebėtas tendencijas.
6. Atlikti sociologinę apklausą ir pateikti jos rezultatų analizę.
7. Pateikti konkrečius pasiūlymus dėl esamos teisinės bazės tobulinimo.

Hipotezė – santuokos nutraukimo sąlygų griežtinimas nedaro žymios įtakos santuokos instituto stabilumui.

Metodai

Siekiant užsibrėžto darbo tikslo bei įgyvendinant numatytus uždavinius, naudojami loginis, istorinis, lyginamasis istorinis, sisteminis, statistinės duomenų analizės, dokumentų analizės, sociologinės apklausos ir kiti metodai.

Darbo praktinė reikšmė

Šiame darbe pateiktos susistemintos žinios suteiks galimybę kitiems asmenims, besidomintiems nagrinėjama tema, greitai gauti būtiną informaciją apie santuokos nutraukimo sąlygas Lietuvoje, jų raidą, privalumus ir trūkumus, įgyvendinimą teismų praktikoje, palyginimą su užsienio valstybių patirtimi. Darbe nurodomos nuorodos bei naudotų šaltinių sąrašas nukreips, kur galima gauti daugiau ir dar išsamesnių duomenų apie santuokos nutraukimo institutą tiek Lietuvoje, tiek ir tam tikrose užsienio valstybėse. Taip pat pateikiami pasiūlymai ir pastebėjimai gali paskatinti padaryti tam tikrus pakeitimus teisiniame reguliavime ar pradėti diskusijas

probleminiais klausimais ir taip padėti tinkamiau ir efektyviau sureguliuoti santuokos nutraukimo institutą Lietuvos teisėje.

Darbo struktūra

Darbas susideda iš įvado, trijų dalių, aštuonių skyrių ir dvidešimt trijų poskyrių. Tai pat darbe pateikiamos apibendrintos išvados bei pasiūlymai teisinio reguliavimo tobulinimui. Pirmojoje dalyje bendrais bruožais apibrėžiama santuokos samprata bei jos nutraukimo galimybės, apžvelgiama istorinė santuokos nutraukimo instituto raida Lietuvoje ir kitose užsienio valstybėse, pateikiama bendra santuokos nutraukimo sąlygų analizė, kuri detalizuojama antroje dalyje. Trečioji dalis savo ruožtu skirta statistinių duomenų bei sociologinės apklausos rezultatų analizei, daromos išvados dėl teisinio reguliavimo įtakos santuokos instituto stabilumui. Visose darbo dalyse apžvelgiama ir užsienio valstybių patirtis, pateikiami palyginimai, ieškoma skirtumų ir panašumų su Lietuvos teisiniu reglamentavimu, t.y. neapsiribojama tik Lietuvos teisės aktų analize. Taip pat pateikiami praktinio teisės normų įgyvendinimo pavyzdžiai, analizuojant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir kitų teismų praktiką.

Sąvokų patikslinimas

Sąlyga – aplinkybė, nuo kurios kas nors priklauso.¹

Santuokos nutraukimo sąlygos – aplinkybės (juridiniai faktai), kurių buvimas yra privalomas, kad teismas galėtų priimti sprendimą dėl santuokos nutraukimo.

¹ Dabartinis lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. P. 672.

1. SANTUOKOS NUTRAUKIMO IR JO SĄLYGŲ BENDROJI CHARAKTERISTIKA

1.1 SANTUOKOS SAMPRATA. JOS NUTRAUKIMO GALIMYBĖS

1.1.1 Santuokos sąvoka ir prigimties teorijos

Pateikti galutinį ir neginčijamą santuokos apibrėžimą yra gana sudėtinga, kadangi gali skirtis ne tik pozicijos iš kurių yra nagrinėjamas šis institutas (teisės, religijos, moralės atžvilgiu), bet ir konkretaus asmens požiūris į šeiminius santykius, jų prigimtį bei esmę. Kalbant apie santuokos sąvoką teisine prasme, dažnai yra laikomasi nuomonės, jog kad ir koks išsamus jos apibrėžimas būtų, jis vis tiek neapimtų visų esminių santuokos požymių, esančių už teisės ribų. Savo ruožtu religinė ar dorovinė samprata taip pat būtų neišsami, kadangi neatskleistų teisiųjų santuokos instituto aspektų. Taigi vieningos santuokos sąvokos įtvirtinimui pagrindinė kliūtis būtų ir yra pačios santuokos prigimtis, jos įvairiapusiškumas. Sąlyginai galima būtų išskirti tokius santuokos elementus, kaip fizinį (žmogaus fiziologinių poreikių tenkinimas), etinį (dvasinis sutuoktinių bendravimas), ekonominį (bendrų ekonominių poreikių tenkinimas), teisinį (sutuoktinių teisinis statusas, jų teisės ir pareigos) bei religinį (paklusimas religinėms normoms) elementus.² Minėtų elementų išvardijimas yra sąlyginis, kadangi tam tikru atveju konkrečioje santuokoje gali ir nebūti kai kurių elementų, pavyzdžiui, religinio, jei sutuoktiniai nepriklauso jokiai religinei bendruomenei. Tačiau šių santuokos elementų priklausymas visiškai skirtingoms visuomeninio gyvenimo sferoms leidžia daryti išvadą, jog pateikti visus juos apimančią santuokos apibrėžimą praktiškai yra neįmanoma. Būtent todėl tiek teoriniu, tiek praktiniu lygmeniu egzistuoja santuokos apibrėžimų įvairovė, kuri nuolat kinta ir vystosi priklausomai nuo visuomenės religinių, ideologinių bei teisiųjų nuostatų, susijusių su požiūriu į šeiminius santykius, kitimo.

Doktrinoje dažniausiai išskiriamos trys teorijos, atspindinčios santuokos prigimtį: santuoka kaip sutartis, kaip sakramentas ir kaip ypatingos prigimties – sui generis institutas.³

Santuokos kaip sutarties teorijos ištakos siekia Senovės Romos laikus, kai santuoka buvo traktuojama, kaip viena iš civilinės teisės sutarčių rūšių, reglamentuojančių tik civilinius teisinius sutuoktinių santykius ir absoliučiai nereguliuojančių religinių bei moralinių šeiminių santykių aspektų. Šios teorijos kritikai pagrįstai nurodo, jog sutartys visada yra sudaromos, siekiant tam

² Загоровский А.И. Курс семейного права. – Москва: Зерцало, 2003. С. 5-6.

³ Антокольская М.В. Семейное право. – Москва: Юрист, 2001. С. 103-108.

tikrų konkrečių tikslų ir baigiasi juos pasiekus. Tuo tarpu santuoka yra sudaroma neribotam laikui (visam gyvenimui) ir sutuoktiniai ją sudarydami siekia sukurti šeiminius santykius, neapibrėždami jokių konkrečių tikslų, su kurių pasiekimu galėtų būti siejamas santuokos pasibaigimas. Būtent todėl būtų neteisinga santuoką lyginti su įprasta civiline sutartimi. Įdomu tai, jog šiuolaikinėse visuomenėse pasigirsta nuomonių, jog turėtų būti leista sudaryti taip vadinamas sutartines santuokas (ang. covenant marriages), kurių sudarymo metu patys sutuoktiniai galėtų pasirinkti jų santuokos modelį (pvz., terminuota santuoka, atsisakymas tarpusavio pareigos būti ištikimais, galėjimas iš anksto pasirinkti santuokos nutraukimo būdą bei sąlygas ir t.t.).⁴

Santuokos kaip sakramento sąvoka įtvirtinta bažnytinėje kanonų teisėje. Kanonų teisės kodekso 1055 straipsnyje teigiama, jog santuoka - tai krikščionių vyro ir moters susitarimas sukurti visam gyvenimui sąjungą, skirtą tarnauti abiejų sutuoktinių gėriui ir palikuonių auklėjimui bei auginimui.⁵ Ši teorija, priešingai nei sutarties teorija, pabrėžia ne teisinę, o dvasinę santuokos pusę. Šios teorijos atstovai taip pat pateikia tokius apibrėžimus, kaip santuoka – tai vyro ir moters sąjunga, Dievo įkurta žmonių giminei plėsti; santuoka – tai nesuardomas ryšys, kurį sudaro vienas vyras su viena moterimi.⁶ Taigi suvokiant santuoką kaip sakramentą, jokia būdu nebūtų galima apibrėžti jos, kaip susitarimo kurti šeiminius santykius, sudaryto tarp tos pačios lyties asmenų.

Santuokos kaip sui generis instituto teorija santuoką traktuoja ne kaip sutartį civilinės teisės prasme ir ne kaip religinį sakramentą, bet kaip ypatingos prigimties institutą. Laikomasi nuomonės, jog visi santuokos aspektai (teisiniai, moraliniai, etiniai) turi būti reglamentuojami teisės normomis. Tačiau būtent dėl to šis požiūris į santuoką ir susilaukia kritikos, kadangi teisė negali apimti visų etinių normų, o bet koks teisės bandymas reguliuoti dvasinius bei itin intymius sutuoktinių santykius, gali būti pripažintas kėsanimusi į prigimtines žmogaus teises bei jo asmenybės laisvę.

Kadangi nei viena iš šių teorijų grynai savo pavidalu negali galutinai atskleisti santuokos esmės, dažniausiai yra laikomasi nuomonės, jog teisė turi reglamentuoti tik civilinius teisinius sutuoktinių santykius, o religinės bei moralinės normos apibrėžti kitą (jausminę, dvasinę) santuokos pusę, kurios neįmanoma reglamentuoti teisės normomis. Tuo tarpu patiems sutuoktiniams santuokos apibrėžimas priklausys nuo jų pačių įsitikinimų. Vieni ją suvoks, kaip grynai teisinę sutartį, apibrėžiančią jų turtinę padėtį šeimoje, kitiems tai bus amžino gyvenimo santuokoje priesaika prieš Dievą, tretiems - moralinis įsipareigojimas prieš kitą asmenį ir pan.

⁴ Herring J. Family Law. - London: Pearson Education, 2001. P. 98.

⁵ http://www.vatican.va/archive/ENG1104/_INDEX.HTM, prisijungimo laikas 2005 10 05.

⁶ Krikščioniškoji šeima. – Kaunas: Caritas, 1992. P. 23, 55.

Iki 2001 m. liepos 1d., kai įsigaliojo 2000 m. CK, Lietuvoje nebuvo teisiškai įtvirtinto santuokos apibrėžimo. Anksčiau galiojusiam SŠK buvo reglamentuotos tik santuokos sudarymo sąlygos, nors to meto mokslininkai ir siūlė įvairius galimus santuokos sąvokos variantus. P.Dičius savo vadovėlyje pateikė labai lakonišką apibrėžimą – tai vyro ir moters sąjunga, sudaryta tam tikros formos aktu.⁷ Taip pat buvo siūlymų įtvirtinti ir išsamesnę santuokos sampratą. Rusų mokslininkas V. Riasencevas siūlė tokį apibrėžimą: santuoka – tai savanoriška ir lygiateisė laisvų vyro ir moters sąjunga, iš esmės sudaryta visam gyvenimui nustatyta tvarka, laikantis įstatymų reikalavimų, skirta sukurti šeimą bei sukurianti sutuoktinių tarpusavio teises ir pareigas.⁸ Vis tik Lietuvoje santuoka įstatymiškai buvo apibrėžta tik 2000 m. CK. Tačiau daugelyje valstybių (pvz., Prancūzija, Kanada, Latvija, Rusija) ir toliau laikomasi pozicijos, jog neįmanoma pateikti išsamaus santuokos apibrėžimo, todėl santuokos samprata nėra įtvirtinta įstatymuose. Apsiribojama tik santuokos sudarymo sąlygų aprašymu.

Lietuvos įstatymų leidėjas pasirinko tokį santuokos apibrėžimo būdą, kai definicijoje įtvirtinami tam tikri santuokos požymiai, kurie kartu yra ir jos sudarymo sąlygos (sutuoktinių lytis, savanoriškas susitarimas, įformintas pagal įstatymų reikalavimus, santuokos tikslas).

CK 3.7 str. normos reglamentuoja, jog santuoka yra įstatymų nustatyta tvarka įformintas savanoriškas vyro ir moters susitarimas sukurti šeimos teisinius santykius. Taigi santuoką leidžiama sudaryti tik su skirtingos lyties asmeniu. Atsižvelgiant į tai, jog santuoka yra savanoriškas susitarimas tarp vyro ir moters, ji turi būti sudaroma laisva besituokiančiųjų valia, nes bet kokie valios trūkumai yra pagrindas vėliau pripažinti santuoką negaliojančia. Dėl tų pačių priežasčių asmuo, teismo sprendimu pripažintas neveiksniu taip pat negali sudaryti santuokos (CK 3.15 str.). Turi būti laikomasi ir CK 3.14 str. numatytų reikalavimų dėl santuoką sudarančių asmenų amžiaus (bendra taisyklė, jog santuoką leidžiama sudaryti asmenims sulaukusiems aštuoniolikos metų). Vienas esminių santuokos požymių yra ir jos sudarymo tikslas - sukurti šeimos teisinius santykius.

1.1.2 Požiūrių į santuokos nutraukimą įvairovė

Nors šio darbo pagrindinis tikslas yra nagrinėti ištuokos klausimus, tačiau ne veltui prieš tai apžvelgtos santuokos prigimties teorijos bei galimos įvairios jos definicijos, kadangi skirtingi požiūriai į santuoką, lemia skirtingą požiūrį į santuokos nutraukimo sąlygas, jų teisinį reglamentavimą. Galima sakyti, jog ištuoka yra santuokos antitezė, todėl abu šie reiškiniai sąlygoja vienas kitą. Būtent todėl santuokos nutraukimo laisvės problema visada buvo

⁷ Dičius P. Santuoka ir šeima tarybų Lietuvoje. – Vilnius: Mintis, 1974. P. 7.

⁸ Jačkonienė J. Santuoka: sąvoka ir sudarymo sąlygos// Justitia. 1999, Nr.5 – 6. P. 40.

nagrinėjama kartu su santuokos sudarymo laisvės principo klausimais. Priklausomai nuo to, kaip apibrėžiama santuoka, kokia jos prigimties teorija remiamasi, skiriasi ir požiūris į ištuokos galimumą, jos sąlygų griežtumą.

Jei įstatymų leidėjas remtųsi santuokos kaip sutarties teorija, tai turėtų būti laikomasi nuostatos, jog negalint įgyvendinti tų tikslų, dėl kurių sutartis buvo sudaryta, negalima versti šalių (santuokos atveju sutuoktinių) toliau laikytis sutarties nuostatų ir drausti ją nutraukti.⁹ Sutuoktiniams turėtų būti suteikta teisė nutraukti santuoką tokiais pačiais pagrindais, kaip ir bet kurią civilinę sutartį. Tokia liberali santuokos nutraukimo tvarka grynąja savo forma egzistavo Senovės Romos laikais, tačiau kaip rodo istoriniai faktai, toks santuokos nutraukimo laisvės principo įgyvendinimas labai neigiamai įtakojo santuokos instituto stabilumą bei apskritai visuomenės gyvenimą.¹⁰ Nors atsižvelgiant į santuokos teisinę prigimtį, įtvirtintą Lietuvos teisinėje sistemoje, jos sudarymas ir turi tam tikrų sutarties elementų (susitarimas tarp veiksmių asmenų, konkrečia forma išreikšta laisva valia), tačiau nutraukimo atžvilgiu santuoka labai nutolsta nuo sutarties prigimties. Sutarties laisvės principas leidžia, abiem šalims susitarus, bet kada nutraukti sutartį. Taip pat tam tikrais įstatyme įtvirtintais atvejais yra galimas ir vienašalis sutarties nutraukimas. Kaip numatyta CK 6.217 str., civilinę sutartį šalis gali nutraukti, jei yra padarytas esminis sutarties pažeidimas, taip pat vienašalio sutarties nutraukimo galimybė kitais pagrindais nei dėl esminio sutarties pažeidimo gali būti numatyta pačioje sutartyje. Tuo tarpu santuoka negali būti nutraukta savavališkais sutuoktinių veiksmais - visais atvejais sprendimą dėl santuokos nutraukimo priima teismas (kai kuriose valstybėse kiti valdžios įgalioti pareigūnai). Nuo sutuoktinių valios priklauso tik ištuokos proceso inicijavimas bei proceso (bet jokia būdu ne santuokos) nutraukimas.

Tuo tarpu suprantant santuoką kaip sakramentą bei remiantis kanonų teise, jos nutraukimas praktiškai yra neįmanomas. Klausimai dėl bažnytinės santuokos nutraukimo bei jos ryšio su civiline santuoka plačiau nagrinėjami 1.3.3 poskyryje.

Apibendrinant būtų galima išskirti du požiūrių į santuokos nutraukimo institutą tipus: liberalųjį ir griežtąjį.¹¹

Liberaliosios pozicijos šalininkai laikosi nuomonės, jog santuokos nutraukimo klausimai turėtų būti sprendžiami kuo liberaliau: supaprastinant skyrybų procedūras, sumažinant ar išvis panaikinant valstybės įgaliotų organų kontrolę ištuokos procesui. Tai grindžiama santuokos sudarymo laisvės principu, iš kurio seka išvada, jog ir santuokos nutraukimas turėtų būti laisvas ir priklausomas tik nuo sutuoktinių valios. Pritariantys skyrybų liberalizavimui taip pat įrodinėja,

⁹ Победоносцев К.П. Курс гражданского права. Т 2. – Москва: Зерцало, 2003. С. 89.

¹⁰ I.Nekrošius, V. Nekrošius, S. Vėlyvis. Romėnų teisė. – Vilnius: Justitia, 1999. P. 160.

¹¹ Lipeika K. santuokos ir šeimos kodekso projektas: naujovės ir principinės nuostatos//Teisės problemos. 1996,Nr.1.P. 32 – 33.

jog teisės normų, susijusių su santuokos nutraukimu, griežtinimas neturi įtakos ištuokų skaičiaus mažėjimui, kadangi santuokiniai ryšiai paprastai nutrūksta dar iki oficialaus santuokos nutraukimo įforminimo ir trukdymas išsiskirti tikrai negali atkurti jau faktiškai pasibaigusių šeiminių santykių. Net ir Europos žmogaus teisių teisme buvo nagrinėjamas klausimas dėl to, ar valstybės nepažeidžia esminių žmogaus teisių, ribodamos ištuokos laisvę.

1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 12 str. įtvirtinta teisė į santuoką: „Vyras ir moteris, sulaukę sutuoktinio amžiaus, turi teisę tuoktis ir kurti šeimą pagal naudojimąsi šia teise reguliuojančius valstybės įstatymus.“¹² Europos žmogaus teisių teismas pasisakė, jog konvencijoje įtvirtinta teisė tuoktis nereiškia teisės išsiskirti ir nėra pagrindo teigti, jog tam tikri santuokos nutraukimo suvaržymai apsunkina teisės į santuoką įgyvendinimą. Todėl valstybės savo nuožiūra gali riboti santuokos nutraukimo klausimus, tik svarbu, kad užtikrintų abiejų sutuoktinių lygiateisiškumą skyrybų procese. Toks sutuoktinių lygybės principas, reglamentuotas minėtos konvencijos septinto protokolo 5 straipsnyje, kuriame įtvirtinamas sutuoktinių lygiateisiškumas tiek sudarius santuoką, tiek ir ją nutraukus. Tačiau nors ir reikalaujama užtikrinti lygias sutuoktinių teises ir pareigas, nutraukus santuoką, tačiau nėra jokio imperatyvaus įpareigojimo valstybėms apskritai įtvirtinti ištuokos galimybę ar kokias nors konkrečias santuokos nutraukimo formas.¹³ Taigi darytina išvada, jog Europos žmogaus teisių teismas nepalaikė liberaliosios pozicijos, tačiau jos ir neatmetė, kadangi santuokos nutraukimo klausimų reglamentavimą paliko išimtinai valstybių kompetencijai: nei ištuokų nevaržantys, nei itin griežtas sąlygas numatantys valstybių įstatymai nebus laikomi prieštaraujančiais Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatomis, t.y. pažeidžiantys pagrindines žmogaus teises ir laisves.

Griežtosios pozicijos sekėjai oponuoja liberalių pažiūrų propaguotojams, teigdami, jog santuokos nutraukimas įtakoja ne tik buvusius sutuoktinius, bet ir jų šeimos narius (ypatingai nepilnamečius vaikus), taip pat valstybės ir visuomenės interesus, todėl skyrybų klausimas jokių būdu negali būti priklausomas tik nuo sutuoktinių valios. Už ištuokų griežtinimą pateikiamas ir kitas argumentas, jog santuokos nutraukimo proceso sudėtingumas apsaugo visuomenę nuo neapgalvotų, skubotų bei fiktyvių skyrybų, taip pat savo ruožtu informuoja kitus potencialius sutuoktinius nežiūrėti į santuoką, kaip į lengvai nutraukiamą susitarimą, ir nesudaryti lengvabūdiškų santuokų. Pritardamas santuokos nutraukimo sąlygų griežtinimui, žymus XIX a. rusų mokslininkas K.P.Pobedonoscevas teigė, jog „<...>valstybė pati save silpnina, atlaisvindama santuokos pančius<...>. Svarbu, jog valstybėje vyrautų santuokos tvirtumo ir neišardomumo idėja, kuri lemia ir pačios šeimos tvirtumą.“ Šis mokslininkas ištuoką laiko

¹² Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 227.

¹³ Family Law in Europe. Second edition edited by Carolyn Hamilton & Alison Perry, 2002. P. 173.

visiškai nepageidaujamu ir net pavojingu reiškiniu visai visuomenei, ir būtent todėl, jo nuomone, įstatymai, palengvinantys santuokos nutraukimo procesą, turi būti priimami ypatingai atsargiai.¹⁴

Lietuvoje šeimos (tuo pačiu ir santuokos) stabilumo siekis netiesiogiai yra įtvirtintas ir aukščiausios teisinės galios norminiame akte - Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau LR Konstitucija). LR Konstitucijos 38 str. įtvirtinta, jog šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas.¹⁵ Akivaizdu, jog jei šeima laikoma visuomenės pagrindu, ji turi būti tvirta ir stabili. Palyginus 2000 m. Lietuvos Respublikos CK nuostatas, su anksčiau galiojusiom SŠK normom, darytina išvada, jog Lietuvos įstatymo leidėjas siekė pereiti nuo gana liberalios prie žymiai griežtesnės santuokos nutraukimo instituto reglamentavimo sistemos ir taip įgyvendinti LR Konstitucijos normas. Civilinio kodekso Trečiosios knygos projekto aiškinamajame rašte būtent ir įvardijamas įstatymo leidėjo siekis sudaryti palankias teisines galimybes šeimos reikšmės visuomenėje stiprinimui bei šeimos santykių stabilumo užtikrinimui.¹⁶ Tačiau vis tik negalima vienareikšmiškai teigti, jog Lietuva, atsižvelgiant į Konstitucijos nuostatas, būtinai privalo laikytis griežtos pozicijos santuokos nutraukimo atžvilgiu, kadangi, visų pirma, reikia atsakyti į klausimą, ar tikrai ištuokas reglamentuojančių įstatymų griežtinimas turi įtakos santuokos stabilumui. Minėtas probleminis klausimas išsamiau analizuojamas kituose darbo skyriuose, sprendžiant autoriaus iškeltos hipotezės pagrįstumą.

Liberalaus ir griežto požiūrių į santuokos nutraukimą išskyrimas yra svarbus ne tik teoriniu, bet ir praktiniu lygiu. Nuo to, kokiai pozicijai pritaro konkrečios valstybės mokslininkai bei, svarbiausia, įstatymų leidėjai, tiesiogiai priklausys ir tai, kokios santuokos nutraukimo formos bus įtvirtintos tos valstybės teisės sistemoje.

1.1.3 Santuokos nutraukimo formos

Kiekvienos valstybės teisinė sistema pasižymi tam tikrais ypatumais. Santuokos nutraukimo klausimų reglamentavimas taip pat yra ne išimtis. Sunku būtų rasti dvi valstybes, kuriose ištuokos klausimai būtų sprendžiami visiškai identiškai. Tačiau teorijoje, apibendrinant įvairią pasaulyje egzistuojančią praktiką, yra išskiriamos kelios santuokos nutraukimo sistemos, kurios klasifikuojamos pagal tai, kokias santuokos nutraukimo formas (būdus) taiko viena ar kita valstybė. Santuokos nutraukimo būdai minimi pačia bendriausia prasme, nes, nors įstatymuose ir bus numatyta ta pati ištuokos forma, bet konkrečios sąlygos, kurioms esant, įmanoma

¹⁴ Победоносцев К.П. Курс гражданского права. Т 2. – Москва: Зерцало, 2003. С. 90.

¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014.

¹⁶ Civilinio kodekso Trečiosios knygos projekto aiškinamasis raštas. Nr. P – 2271, <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=93287&Condition2=>; prisijungimo laikas 2005 10 26.

pasinaudoti tuo santuokos nutraukimo būdu, gali labai skirtis atskirose valstybėse. Taigi galima skirti tokias santuokos nutraukimo formas:¹⁷

- *Santuokos nutraukimas, paremtas kito sutuoktinio kalte.* Ištuoka galima tik tuo atveju, jei santuokos nutraukimą inicijuojanti šalis įrodo, jog kitas sutuoktinis yra kaltas dėl šeiminių santykių nutrūkimo. Tokios kaltės įrodymais gali būti kaltojo sutuoktinio neištikimybė, nesirūpinimas šeima ar kitas nepateisinamas ir neigiamas elgesys savo sutuoktinio ar vaikų atžvilgiu. Valstybės, kurios taiko tik šį vienintelį santuokos nutraukimo būdą, yra priskiriamos prie „grynąja“ kalte pagrįstos santuokos nutraukimo sistemos (ang. pure fault – based system). Ši sistema buvo labai populiari iki XX a. vidurio, tačiau dabartiniais laikais praktiškai nebėra valstybių, kurios taikytų tik šį santuokos nutraukimo būdą: jo arba iš viso atsisakyta arba jis taikomas kartu su kitomis ištuokos formomis.

- *Santuokos nutraukimas, įrodžius, jog ji yra galutinai iširusi.* Santuoka gali būti nutraukiama tik tuo atveju, jei yra įrodoma, kad ji yra negrįžtamai iširusi ir jokiais būdais nebegali būti išsaugota. Daugiausia diskusijų kelia klausimas, o kas gi gali įrodyti, kad santuokiniai ryšiai tikrai yra negrįžtamai nutrūkę ir kokiomis priemonėmis tai turi būti padaryta? Kaip pavyzdžiai gali būti pateikiamos Rusijos Federacijos bei Olandijos šeimos teisės normos. Rusijos Federacijos šeimos teisės kodekso 22 str. normos reglamentuoja, jog santuoka teisiniu būdu yra nutraukiama tuo atveju, jei teismas nustato, kad tolimesnis sutuoktinių bendras gyvenimas ir šeimos išsaugojimas yra neįmanomi.¹⁸ Jokių konkrečių įrodymų, kurie turėtų būti pateikti teismui, kad patvirtintų galutinį šeimos iširimą, kodeksas nenumato. Taigi sprendimas, ar šeiminiai santykiai yra galutinai nutrūkę, priklauso tik nuo teisėjo teisinės bei moralinės sąmonės, nuo jo požiūrio į šeimos institutą apskritai. Olandijos įstatymuose (panašiai kaip ir Rusijos) yra įtvirtinta labai liberali santuokos nutraukimo tvarka ir numatytas vienintelis ištuokos būdas – įrodžius, jog santuoka yra galutinai iširusi. Nei vienas iš sutuoktinių neturi įrodinėti kito kaltės. Pakanka, jog viena iš šalių patvirtina teismui tikrai tikinti, kad santuoka yra nepataisomai iširusi ir šį savo teiginį palaiko viso skyrybų proceso metu. Tokiu atveju, nepriklausomai nuo to, ar kitas sutuoktinis prieštarauja santuokos nutraukimui, ar ne, teismas priima sprendimą dėl ištuokos patvirtinimo. Dar paprastesnis ištuokos procesas tampa, jei abu sutuoktiniai paduoda bendrą prašymą dėl santuokos nutraukimo. Tada yra iš karto preziumuojamas galutinis santuokos iširimasis ir santuoka nutraukiama. Taigi pagal Olandijos teisę kiekvienas sutuoktinis, kuris nori išsituokti, šį savo tikslą pasiekia.¹⁹

Nors Rusija ir Olandija pagal minėtą santuokos nutraukimo klausimų reglamentavimą yra priskiriamos prie valstybių, besilaikančių liberaliosios ištuokos politikos, tačiau negalima

¹⁷ Herring J. Family Law. - London: Pearson Education, 2001. P. 99 – 101.

¹⁸ Полный сборник кодексов Российской Федерации. - Москва: Информэкспо, 2001. С. 536.

¹⁹ Family Law in Europe. Second edition edited by Carolyn Hamilton & Alison Perry, 2002. P. 455 – 456.

automatiškai daryti išvados, jog santuokos nutraukimo būdo, kai santuoka yra nutraukiama, įrodžius jos galutinį iširimą, taikymas praktikoje, būtinai pasireiškia „laisvų“ ištuokų buvimu. Tai, ar ši santuokos nutraukimo forma sudaro prielaidas liberalioms, ar griežtoms skyryboms priklauso išimtinai nuo to, kokių santuokos galutinio iširimo įrodymų yra reikalaujama pagal konkrečios valstybės įstatymus ar teismų praktiką. Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje nepataisomas santuokos iširimasis taip pat yra vienintelis skyrybų pagrindas, tačiau teismas laiko, jog santuokiniai ryšiai tikrai nebegali būti atnaujinami tik tada, jei ieškovas įrodo tokius faktus, kaip kito sutuoktinio neištikimybę, nepateisinamą elgesį, šeimos palikimą ir pan.²⁰ Būtent todėl Jungtinėje Karalystėje ši santuokos nutraukimo forma tampa labai panaši į santuokos nutraukimą dėl sutuoktinio kaltės ir leidžia nutraukti santuoką daug griežtesnėmis sąlygomis nei tą patį santuokos nutraukimo būdą taikančiose Rusijoje ir Olandijoje. Taigi, kaip ir minėta anksčiau, skirtingose valstybėse gali būti taikoma ta pati santuokos nutraukimo forma, tačiau praktinis jos įgyvendinimas ir konkrečios sąlygos, kurioms esant santuoka bus nutraukta, gali labai skirtis.

- *Santuokos nutraukimas po tam tikro separacijos laikotarpio.* Santuoka nutraukiama tik tuo atveju, kai sutuoktiniai tam tikrą laiką gyvena atskirai ir abu ar vienas iš jų reikalauja nutraukti santuoką. Gyvenimas atskirai šiuo atveju yra suprantamas plačiąja prasme – tai bendro ūkio nevedimas, nepalaikymas santuokinių santykių, nors praktiškai ir gali būti gyvenama kartu toje pačioje gyvenamojoje patalpoje. Separacija gali būti suprantama dvejopai: kaip faktiškas gyvenimas atskirai (faktinė separacija), įrodinėjamas liudytojų parodymais, šalių paaiškinimais ir kitom įrodinėjimo priemonėm arba kaip teismo patvirtintas sutuoktinių gyvenimas skyrium (separacija teisine prasme). Tik nuo konkrečios valstybės įstatymų leidėjo priklauso, kokios rūšies ir kokios trukmės separacija bus pripažįstama pakankama santuokos nutraukimui. Nagrinėjama santuokos nutraukimo forma yra laikoma pagrindiniu ištuokos būdu (su nedidelėm išimtim) tokiose valstybėse kaip Norvegija, Ispanija.²¹ Nors šiose valstybėse pripažįstama tiek faktinė, tiek ir teisinė separacija, tačiau vis tik sutuoktiniams rekomenduojama gauti teismo sprendimą dėl separacijos, kad vėliau būtų išvengta nereikalingų ginčų dėl separacijos laikotarpio trukmės. Savo ruožtu reikalaujama separacijos trukmė taip pat gali varijuoti priklausomai nuo to, ar abu sutuoktiniai sutinka nutraukti santuoką, ar įrodinėjama faktinė, ar teisinė separacija ir t.t.

- *Santuokos nutraukimas bendru sutuoktinių sutikimu.* Santuoka nutraukiama bendru abiejų sutuoktinių prašymu, nereikalaujant įrodyti nei vieno iš jų kaltės. Šios ištuokos formos taikymas grynąja jos prasme (kai santuoka yra nutraukiama, nesiaiškinant šeiminių ryšių nutrūkimo realumo, nereikalaujant ištuokos motyvų nurodymo ar galutinio šeimos iširimo įrodymų

²⁰ Ibid, P. 115.

²¹ Ibid, P. 505, 603.

pateikimo), garantuoja vienos iš liberaliausių santuokos nutraukimo sistemų egzistavimą. Būtent taip santuoka yra nutraukiama Rusijos Federacijoje, kai ištuokos klausimas sprendžiamas civilinės būklės aktų registro įstaigose (civilinės metrikacijos įstaigose). Rusijos Federacijos šeimos kodekso 19 str. normos numato, jog abiejų sutuoktinių, neturinčių nepilnamečių vaikų ir sutariančių dėl santuokos nutraukimo pasekmių, prašymas dėl ištuokos yra nagrinėjamas civilinės metrikacijos įstaigose. Tokiu atveju santuoka yra nutraukiama, nesiaiškinant nei skyrybų motyvų, nei galutinio santuokos iširimo fakto buvimo (būtina sąlyga, nutraukiant santuoką teisme).²² Tačiau vis tik daugelio valstybių praktikoje (taip pat ir Lietuvoje) ši santuokos nutraukimo forma nėra taikoma minėtu grynu pavidalu. Dažnai įstatymų leidėjai numato tam tikrų papildomų sąlygų greta bendro sutuoktinių prašymo nutraukti santuoką, kurios tam tikru lygiu apsunkina skyrybų procesą. Tačiau kaip esminis pagrindas skyryboms, vis tiek išlieka bendrai išreikšta sutuoktinių valia nutraukti santuoką.

- *Santuokos nutraukimas vieno iš sutuoktinių reikalavimu.* Tokios skyrybos teorijoje dažnai yra vadinamos vienašališkomis skyrybomis. Tai pats liberaliausias santuokos nutraukimo būdas, kadangi ne tik kad nereikalaujama įrodyti sutuoktinių kaltės ar galutinio santuokos iširimo, bet taip pat nereikalaujama ir abiejų sutuoktinių sutikimo ištuokai. Bet kurio iš sutuoktinių išreikšta laisva valia skirtis, lemia santuokos nutraukimą. Daugelis valstybių nepripažįsta tokio santuokos nutraukimo būdo, siekdamos apsaugoti kito sutuoktinio, nenorinčio išsituokti interesus bei išvengti nepagrįstų ar fiktyvių skyrybų. Tačiau Europoje tokias vienašališkas skyrybas pripažįsta Skandinavijos šalys – Suomija ir Švedija, kuriose įtvirtinti praktiškai analogiški reikalavimai santuokos nutraukimui. Jokių konkrečių sąlygų (kaltės, separacijos) santuokos nutraukimui šių valstybių įstatymuose nėra numatyta. Santuoka yra nutraukiama vieno ar abiejų sutuoktinių prašymu, praėjus tam tikram periodui nuo prašymo padavimo. Taip vadinamo „apsvarstymo“ (ang. consideration) laikotarpio numatymas yra vienintelis ištuokos laisvės suvaržymas šiose valstybėse. Apsvarstymui skiriami šeši mėnesiai, skaičiuojami nuo prašymo nutraukti santuoką padavimo dienos. Jei praėjus minėtam terminui, abu ar vienas sutuoktinis reikalauja ištuokos, teismas jokių atveju neturi teisės atsisakyti nutraukti santuoką.²³ Taigi Suomiją ir Švediją neabejotinai galima priskirti prie valstybių, taikančių labai liberalias, santuokos nutraukimo institutą reglamentuojančias normas.

Akivaizdu, jog visi prieš tai minėti santuokos nutraukimo būdai turi savų privalumų bei trūkumų, todėl labai sunku vienareikšmiškai atsakyti, kokį ištuokos būdą yra tikslingiausia taikyti praktikoje. Teorijoje vyraujančią nuomonį įvairovę sąlyginai galima būtų suskirstyti į dvi grupes: pritariančių santuokos nutraukimui be kaltės ir pasisakančių tik už vieno ar abiejų

²² Полный сборник кодексов Российской Федерации. - Москва: Информэкспо, 2001. С. 535.

²³ Family Law in Europe. Second edition edited by Carolyn Hamilton & Alison Perry, 2002. P. 241, 634.

sutuoktinių kalte pagrįstas ištuokas. Autoriai, pasisakantys už santuokos nutraukimą dėl kaltės, nurodo tokius privalumus, kaip teisingumo įgyvendinimas, nustatant tą asmenį, kuris yra kaltas dėl ištuokos, santuokos instituto stabilumo užtikrinimas, neleidžiant išsiskirti, kada tik sutuoktiniai nori ir kt. Tuo tarpu santuokos nutraukimo be kaltės šalininkai mano, jog apskritai įrodinėti kažkieno kaltę dėl nepavykusios santuokos yra netikslinga ir praktiškai neįmanoma, taip pat, kad draudimas išsiskirti be kaltės didina sutuoktinių susipriešinimą skyrybų procese bei nulemia faktinių skyrybų daugėjimą. Būtent todėl praktikoje dažniausiai yra derinamos kelios santuokos nutraukimo formos, numatomos įvairios sąlygos, kurioms esant galima pasinaudoti vienu ar kitu santuokos nutraukimo būdu. Kiekvienos valstybės įstatymų leidėjai pasirenka jiems priimtinausias santuokos nutraukimo formas, kurios labiausiai atitinka visuomenės požiūrį į santuokos stabilumą, jos nutraukimo galimumą. Todėl kintant ekonominėms, socialinėms bei politinėms visuomenės gyvenimo sąlygoms, keičiasi ir teisinio reglamentavimo pobūdis. Pagrįstai reikia pripažinti, jog ne tik įstatymai nulemia teisinių santykių pobūdį, bet ir patys visuomeniniai santykiai tam tikru lygiu lemia įstatymų turinį.

Kitame skyriuje būtent ir nagrinėjama santuokos nutraukimo institutą reglamentuojančių teisės normų raida įvairiais istoriniais laikotarpiais tiek užsienio valstybėse, tiek ir Lietuvoje, akcentuojant ne tik pačius teisinio reguliavimo pokyčius, bet taip pat nagrinėjant juos nulėmusius faktorius bei priežastis.

1.2 SANTUOKOS NUTRAUKIMO INSTITUTO ISTORINĖ RAIDA

1.2.1 Santuokos nutraukimą reglamentuojančių normų raida Europoje

Atskirų valstybių norminiai aktai, reglamentuojantys šeiminius santykius, tarp jų ir santuokos nutraukimo klausimus, yra skirtingi, pasižymintys tam tikrais, tik tai visuomenei būdingais ypatumais, kurie klostėsi per amžius, priklausomai nuo konkrečioje šalyje vyravusių tradicijų, ideologijos bei religinių nuostatų. Vis tik, nepaisant šių specifinių teisinio reguliavimo bruožų, galima teigti, jog iš esmės šiuolaikinis santuokos nutraukimo klausimų reglamentavimas daugelyje Europos valstybių remiasi tais pačiais bendraisiais principais, kurie išsirutuliojo tarptautiniu lygiu per ilgą laiką.

Istorinį santuokos nutraukimo instituto vystymąsi, kaip ir daugelį kitų civilinės teisės klausimų, tikslinga pradėti nagrinėti nuo Senovės Romos laikų. Kaip jau minėta ankstesniame skyriuje, romėnai santuoką traktavo, kaip vieną iš civilinės teisės sutarties rūšių, todėl ir jos nutraukimas prilygo sutarties nutraukimo sąlygoms. Romoje buvo skiriamos dvi santuokos rūšys: cum manu (žmona tampa visiškai priklausoma nuo vyro) ir sine manu (žmona nepatenka

vyro valdžion). Cum manu santuoka galėjo būti nutraukta tik vyro vienašaliu pareiškimu, tačiau nereikalaujant jokių žmonos kaltės įrodymų, tuo tarpu sine manu santuokoje esantys sutuoktiniai turėjo teisę išsiskirti tiek bendru sutarimu, tiek ir vienam iš jų išreiškus savo valią nutraukti santuoką.²⁴ Iš esmės Romos laikais vienintelis santuokos nutraukimo apsunkinimas, tiksliau draudimas, buvo taikomas žmonai, esančiai cum manu santuokoje. Tokia laisva ištuokos tvarka atitiko Romos visuomenės požiūrį į šeimą, asmens laisvę, tačiau vis tik turėjo neigiamos įtakos visuomenės gyvenimo stabilumui, kadangi buvo visiškai sumenkinta santuokos instituto reikšmė. Nors vėliau ir buvo įvairių bandymų griežtinti santuokos nutraukimo tvarką, tačiau iki pat Romos žlugimo ištuokos laisvės principas išliko vienu iš šeimos teisės pagrindų.

Atsiradus krikščionybei ir palaipsniui stiprėjant bažnyčiai, šeiminių santykių klausimai pradėti reguliuoti religinėmis normomis. Vis tik bažnyčios galia augo gana lėtai, sunkiai kovodama su pasaulietinėmis pažiūromis, papročiais (pvz. germanų gentyse į santuoką buvo žiūrima kaip į žmonos pirkimą ir pan.). Ir tik Tridento bažnytiniame susirinkime (1563 m.) buvo priimtas galutinis sprendimas, jog yra pripažįstama tik bažnytinė santuoka, o skyrybos apskritai yra draudžiamos. Įsigalėjus bažnytinei kanonų teisei, santuokos sudarymo bei nutraukimo klausimai buvo priskirti išimtinai bažnyčios, jos dvasinių teismų kompetencijai, o pasaulietinės skyrybos buvo visiškai panaikintos. Galima sakyti, jog krikščionybė tapo ta pagrindine jėga, kuri ėmė kovoti už santuokos stabilumo stiprinimą ir turėjo didžiausios įtakos valstybių teisiniam reguliavimui.²⁵

XIX a. daugelyje Europos valstybių aktyviai pradėtos diskusijos dėl teisės į ištuoką, dėl to, jog religinės normos nebeatitiko visuomenės poreikių bei realiai susiklosčiusių šeiminių santykių turinio. Būtent XIX a. antroje pusėje buvo priimti įstatymai, kurie po kelių amžių pertraukos pripažino ne tik bažnytinį, bet ir teisinį santuokos nutraukimą. Tokie įstatymai buvo priimti 1857 m. Anglijoje, 1884 m. Prancūzijoje, o tokiose giliais katalikybės šaknis turinčiose valstybėse, kaip Italija, Portugalija, Ispanija juridinės ištuokos buvo pripažintos visu šimtmečiu vėliau - atitinkamai tik 1970 m., 1976 m., 1981 m.

Remiantis tuo, kokios santuokos nutraukimo formos buvo įtvirtintos valstybių įstatymuose konkrečiu laikotarpiu ir kaip buvo suprantama pačios ištuokos esmė, nuo XIX a. antros pusės iki šių dienų, galima išskirti tris santuokos nutraukimo vystymosi etapus.²⁶

- *Santuokos nutraukimo - sankcijos* etapas. Šiame etape, kuris tęsėsi maždaug iki XX a. vidurio, įstatymų leidėjo požiūris į santuoką bei ištuoką vis dar buvo smarkiai įtakotas bažnytinių nuostatų. Stablesnių santuokų poreikį taip pat lėmė ir to meto ekonominė situacija (feodalų turto paveldėjimo klausimai). Todėl santuokos nutraukimas buvo suvokiamas, kaip tam tikra sankcija

²⁴ I.Nekrošius, V.Nekrošius, S.Vėlyvis. Romėnų teisė. – Vilnius: Justitia, 1999. P. 159 – 166.

²⁵ Загоровский А.И. Курс семейного права. – Москва: Зерцало, 2003. С. 52.

²⁶ Хазова О.А. Брак и развод в буржуазном семейном праве: сравнительно правовой анализ, 1998. С. 109 – 120.

skiriama vienam iš sutuoktinių už jo kaltą veiką ir tuo pačiu kaip kompensacija „nukentėjusiajam“. Sankcijos elementas labiausiai pasireikšdavo per santuokos nutraukimo pasekmes, kurios tuo metu buvo ypatingai skaudžios moterims (visiškai prarasdavo teisę į išlaikymą). Ištuoka buvo galima tik išimtiniais atvejais, įrodžius vieno iš sutuoktinių kaltę, kuri turėjo pasireikšti konkrečiais įstatyme numatytais veiksmais. Pagrindinis kaltės įrodymas buvo sutuoktinio neištikimybė. Tačiau palaipsniui, liberalizuojant santuokos nutraukimo klausimus, į kaltę įrodančių faktų sąrašą buvo įtrauktos tokios sąlygos, kaip žiaurus sutuoktinio elgesys, ilgalaikis nesirūpinimas šeima ir t.t. Taip pat pirmasis žingsnis (nors ir labai nedidelis) nuo santuokos nutraukimo, paremto išimtinai tik kaltės principu, buvo žengtas, pripažįstant galimybę nutraukti santuoką tuo atveju, jei vienas iš sutuoktinių sirgo sunkia, nepagydoma psichine liga. Tačiau santuokos nutraukimas bendru sutuoktinių sutikimu šiame etape buvo absoliučiai neįmanomas ir tai kėlė didelės visuomenės dalies nepasitenkinimą bei davė akstiną diskusijoms dėl sutuoktinių valios laisvės suvaržymo. Esant tokiai griežtai santuokos nutraukimo tvarkai, dažnai būdavo inscenizuojami skyrybų dėl kaltės procesai, įrodinėjant išgalvotus kaltės faktus. Tapo akivaizdu, jog toks griežtas teisinis reglamentavimas nebeatitiko to meto realijų. Vis tik buvo ir tokių valstybių, kurios savo teisės normomis išsiskyrė iš vyraujančių tuo metu Europoje tendencijų ir gerokai anksčiau pripažino naujas santuokos nutraukimo formas. Pavyzdžiui, Šveicarijos civiliniame kodekse dar 1907 m. buvo įtvirtinta nuostata, įgalinanti priimti sprendimą dėl ištuokos, jei „santuokiniai santykiai taip smarkiai pašlijo, jog tolimesnis santuokos egzistavimas tampa nepakeliamu sutuoktiniams.“²⁷ Tuo tarpu kitose valstybėse toks požiūris į santuokos nutraukimo institutą tapo priimtiniu tik keliais dešimtmečiais vėliau.

- *Santuokos nutraukimas - iširimas.* XX a. septintame - aštuntame dešimtmetyje daugumoje Europos valstybių (Anglijoje, Prancūzijoje, Austrijoje, Šveicarijoje, Norvegijoje, Danijoje ir kt.) buvo priimti nauji šeiminius santykius reglamentuojantys įstatymai, kurie bene daugiausia naujovių numatė santuokos nutraukimo klausimų sprendime. Vienose valstybėse buvo visiškai atsisakyta santuokos nutraukimo kaip sankcijos sampratos, o kitose šalia ištuokos dėl kaltės įtvirtintas visiškai naujas ištuokos būdas – nustacių faktą, jog santuoka yra galutinai iširusi, nesprenžiant nei vieno iš sutuoktinių kaltės klausimo. Tačiau klausimas, kada galima laikyti, jog santuoka yra nepataisomai iširusi ir kaip tai turi būti įrodoma įvairiose valstybėse tiek dabar, tiek ir anksčiau buvo sprendžiamas gana įvairiai.

- *Santuokos nutraukimas - konstatavimas.* Santuokos nutraukimui pakanka to fakto, jog abu sutuoktiniai ar vienas iš jų pareiškia, kad santuoka yra faktiškai iširusi (neprivaloma pateikti jokių įrodymų), o teismas sprendime dėl ištuokos tik konstatuoja šį faktą. Toks požiūris į santuokos nutraukimą nėra plačiai paplitęs. Turbūt neatsitiktinai jis būdingas tokių šalių kaip

²⁷ Хазова О.А. Брак и развод в буржуазном семейном праве: сравнительно правовой анализ, 1998. С. 116.

Švedijos bei Suomijos teisės sistemoms, kadangi Švedijoje jau 1734 m. buvo leidžiamos ištuokos dėl kaltės (perimtos protestantų normos), o 1915 m. visiškai atsisakyta kaltės kaip santuokos nutraukimo sąlygos ir įtvirtintas galutinio santuokos iširimo principas, kuris 1973 m. įstatyme pakeistas į dar liberalesnę santuokos nutraukimo tvarką – sutuoktiniams ar vienam iš jų konstatavus, jog jų santuoka yra iširusi. Iš Švedijos daugelį teisės normų perėmė Suomija, dalį Danija bei Norvegija.

Neabejotinai šie santuokos nutraukimo instituto teisinio reglamentavimo etapai nėra galutiniai. Kol visuomenėje vyksta diskusijos dėl santuokos esmės, jos prigimties, o tuo pačiu ir dėl jos nutraukimo galimybių, tol egzistuoja galiojančių teisės aktų peržiūrėjimo ir visiškai naujo teisinio reglamentavimo įvedimo galimybė. Tuo tarpu vargu, ar kada nors bus prieita prie kompromiso ir visi visuomenės nariai pritaris vienam požiūriui į santuokos nutraukimo instituto reguliavimą, kadangi šeiminių santykių klausimai yra ypatingai priklausomi nuo kiekvieno žmogaus asmeninių įsitikinimų, jausmų, kurie yra labai įvairūs ir nepastovūs. Būtent todėl teorinė teisės aktų reformavimo galimybė išlieka nuolat.

Lietuvos Respublikoje santuokos nutraukimo institutas taip pat praėjo ne vieną vystymosi etapą. Įvairiais istoriniais laikotarpiais buvo taikomi skirtingi teisės aktai, kurie iš esmės reformuoti 2000 m., priėmus naująjį CK.

1.2.2 Santuokos nutraukimo instituto raida Lietuvos teisėje

Lietuvos teisės normų evoliucijos nagrinėjimas yra gana sudėtingas, kadangi įstatymai dažniausiai keisdavosi ne dėl socialinės aplinkos ar teisinės minties pokyčių, bet dėl istorinių įvykių (Lietuvos didžiosios kunigaikštystės padalijimai, pasauliniai karai) bei juos sekusių valstybių užkariautojų teisės aktų įvedimo. Todėl kalbant apie santuokos nutraukimo instituto raidą, tenka kalbėti ne tik apie pačios Lietuvos priimtus teisės aktus, bet ir apie kitų valstybių įstatymus, priverstinai įgyvendintus Lietuvoje. Visos teisės sistemos, o tuo pačiu ir santuokos nutraukimo klausimų reglamentavimo ypatumus Lietuvoje nulėmė ir tai, jog ji buvo paskutinė iš Europos valstybių, priėmusių krikščionybę. Krikščionybė Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje (toliau LDK) buvo įvesta tik 1387 m., todėl bažnytinių normų įtaka santuokinių santykių reguliavimui LDK pasireiškė žymiai vėliau nei kitose Europos valstybėse.

Tiksliai nustatyti, kaip santuokos nutraukimo klausimai buvo sprendžiami Lietuvoje ankstyvojo feodalizmo laikais, t.y. iki krikščionybės įvedimo 1387 metais, yra gana sunku. Tuo metu santuokinius santykius reguliavo ne teisės aktai, o pagoniški papročiai, kurių tikram turiniui atskleisti trūksta patikimų istorinių šaltinių, išskyrus gana skurdžius ir tendencingus svetimų valstybių rašytinius dokumentus. Vis tik yra neabejojama, jog paprotinės to meto

normos nedraudė nutraukti santuoką, kuri buvo laikoma dviejų žmonių sutartimi bendram gyvenimui ir bendriems interesams. Santuokos kaip sutarties supratimas lėmė tai, jog santuoka galėjo būti naikinama, kai nebelikdavo intereso ją išsaugoti.²⁸ Negalima tiksliai atsakyti į klausimą, ar bet kuris iš sutuoktinių galėjo reikalauti skyrybų ir, ar reikėjo kažkokių konkrečių sąlygų įvykdymo. Tačiau taip pat nėra ir pagrindo teigti, jog tai galėjo būti vieno iš sutuoktinių, ypač vyro, savivalės aktas, nes kaip rodo kitos to meto paprotinės normos, moteris buvo gerbiama ir šeimoje, ir visuomenėje.²⁹

Kitame šeimos teisinių santykių raidos etape, kurio teorinė pradžia siejama su krikščionybės įvedimu, vienu metu Lietuvoje lygiagrečiai egzistavo tiek paprotinės, tiek ir bažnytinės teisės normos. Toks normų dualizmas yra visiškai suprantamas, kadangi pagoniškai visuomenei priimti absoliučiai priešingą – krikščionišką - pasaulėžiūrą reikėjo ilgo pereinamojo laikotarpio, kuris praktiškai tęsėsi iki XVI a. vidurio. Įvedus krikščionybę, santuokos sakramento klausimai iš karto buvo perduoti katalikų bažnyčios priežiūrai, kuri iš pradžių buvusi tik formali, palaiptai stiprėjo, vis intensyviau konkuruodama su pasaulietine teise. Iki pat Antrojo Lietuvos Statuto priėmimo (1566 m.) sutuoktiniai patys galėjo pasirinkti, į kurią teismą kreiptis dėl santuokos nutraukimo – bažnytinį ar pasaulietinį. Kadangi dvasiniuose teismuose ištuokų klausimai buvo sprendžiami pagal kanonų teisės normas, santuokos nutraukimas buvo praktiškai neįmanomas: leidžiamas tik taip vadinamas santuokos anuliavimas arba separacija, kurie plačiau nagrinėjami šio darbo 1.3.3 poskyryje. Tuo tarpu pasaulietiniuose teismuose, nors ir buvo keliami gana griežti reikalavimai ištuokai, bet ją gauti buvo daugiau galimybių nei dvasiniuose teismuose. Valstybiniame teisme nutraukiant santuoką, turėjo dalyvauti abu sutuoktiniai, kurie privalėjo motyvuoti ištuoką viena ar keliomis rimtomis priežastimis, kurių jokio baigtinio sąrašo nebuvo įtvirtinta. Praktiškai buvo leidžiamas santuokos nutraukimas dėl kaltės, o kaltam sutuoktiniui galėjo būti taikomos ir turinės sankcijos, nors pastarųjų teismas galėjo ir netaikyti, jei šalys taip sutardavo.³⁰ Galiausiai Antrajame Lietuvos Statute buvo galutinai išspręstas pasaulietinių ir bažnytinių teismų konkurencijos klausimas, bažnyčiai pripažįstant išimtinę santuokos sudarymo, jos priežiūros bei nutraukimo klausimų sprendimo kompetenciją, o valstybiniam teismams paliekant teisę spręsti turtinius ginčus dėl ištuokos. Tokia santuokos nutraukimo tvarka Lietuvos valstybėje galiojo iki 1795 m., t.y. trečiojo LDK padalinimo, kai didžioji Lietuvos dalis, išskyrus Užnemunę ir Klaipėdos kraštą, pateko į Rusijos imperijos sudėtį, kurioje išbuvo iki imperijos žlugimo 1915 metais.

²⁸ Skirius J. Lietuvos teisės ir valstybės istorijos kurso pagrindinių straipsnių rinkinys. – Vilnius, 2001. P. 55.

²⁹ Andriulis V. Lietuvos statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 126.

³⁰ V. Andriulis, M. Maksimaitis, V. Pakalniškis. Lietuvos teisės istorija. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 215.

Iki pat Rusijos imperijos žlugimo, o taip pat ir vėliau 1918 m. atkūrus Lietuvos valstybę, didžiojoje Lietuvos dalyje iš esmės buvo laikomasi šeimos teisės principų, kurie buvo įtvirtinti Rusijos imperijoje dar XVIII a. Pagrindiniu civilinės teisės aktu, galiojusiu Lietuvoje, buvo Rusijos įstatymų sąvado X tomo 1 dalis. Kadangi to meto Rusijos įstatymai pripažino tik religinę santuoką, tai ir jos nutraukimo klausimai buvo sprendžiami, remiantis bažnytinėmis normomis. Tačiau Rusijos imperijoje buvo pripažįstamos ne tik katalikų, kaip Lietuvos Statutų galiojimo laikais, bet ir protestantų taikomos normos, kurios santuokos nutraukimą leido daug laisvesnėmis sąlygomis. Iš esmės santuokos nutraukimo instituto reglamentavimas Lietuvoje liko nepakitęs, kadangi santuokos nutraukimo klausimai liko priskirti išimtinai bažnytinių teismų kompetencijai. Esminiu skirtumu tapo tik tai, kad buvo pradėti pripažinti ir protestantų cerkvės teismų sprendimai, kas buvo neįmanoma statutų galiojimo laikotarpiu. Todėl katalikai, siekiantys nutraukti santuoką, galėjo pereiti į protestantų tikėjimą ir taip įgyti teisę kreiptis į cerkvės dvasinius teismus, kurie pripažino daug liberalesnę santuokos nutraukimo tvarką, nes, pavyzdžiui, ištuoka galėjo būti suteikta net ir tokiu atveju, jei sutuoktinis jautė „pasišlykštėjimą santuokiniam gyvenimui“.³¹

Minėtu istoriniu laikotarpiu likusiose Lietuvos dalyse, patekusiose į Prancūzijos bei Vokietijos sudėtį, galiojo pastarųjų valstybių priimti įstatymai. Klaipėdos krašte buvo laikomasi Vokietijos civilinio kodekso normų, o Užnemunėje – 1804 m. Prancūzijos civilinio kodekso ir kitų Prancūzijos civilinių įstatymų nuostatų.³² Klaipėdos krašto ypatumas buvo tas, kad jame vieninteliame tuo metu pripažinta civilinė santuoka.

Lietuvos valstybėje nepriklausomybės laikotarpiu (1918 – 1940 m.) nebuvo spėta parengti nacionalinių civilinės teisės aktų, todėl su tam tikrais pakeitimais buvo palikti galioti anksčiau minėtų užsienio valstybių įstatymai. Svarbu tai, jog tuo metu užsienio įstatymų galiojimas jau buvo nebepriverstinai primestas kitų valstybių, bet laisvai pasirinktas Lietuvos kompetentingų institucijų. Tuo tarpu 1940 m. visoje valstybės teritorijoje vėl imti vieningai taikyti TSRS įstatymai, jau buvo ne savanoriško pasirinkimo, bet TSRS jėga įvykdytos Lietuvos aneksijos pasekmė.

Tarybiniais įstatymais buvo įtvirtinti esminiai santuokos nutraukimo institutą reglamentuojančių normų pakeitimai. Be jokių išlygų buvo panaikinta visų bažnytinių teismų (nepriklausomai kokios konfesijos) teisė spręsti santuokos nutraukimo klausimus, taip pat įtvirtintas privalomas civilinės santuokos registravimas, o svarbiausia, deklaruotas iki tol Lietuvoje nepripažintas ištuokos laisvės principas. Nuo 1940 m. Lietuvoje ėmė galioti RTFSR santuokos, šeimos ir globos įstatymų kodeksas, teisę spręsti ištuokos klausimus suteikęs tik

³¹ Антокольская М.В. Семейное право. – Москва: Юрист, 2001. С. 56.

³² Mikėlėnas V. Reform of civil law in Lithuania during the period of 1990 – 1994 // Teisė. 1994, Nr.28. P. 51.

civilinės metrikacijos įstaigoms, kuriose santuoka būdavo nutraukiama, nereikalaujant pateikti jokių motyvų ar paaiškinimų.³³ Taip Lietuvoje įvyko labai staigus šuolis nuo itin griežto santuokos nutraukimo teisinio reglamentavimo iki absoliučiai liberalaus. Tačiau Rusijos santuokos, šeimos ir globos įstatymų kodeksas vėliau buvo ne kartą keistas, siekiant sugriežtinti reikalavimus ištuokoms. Greta civilinės metrikacijos buvo įvesta ir teisminė santuokos nutraukimo bylų nagrinėjimo tvarka, taip pat leista nutraukti santuoką tik pripažinus, jog ji yra galutinai iširusi ir nebeįmanoma santuokinių santykių išsaugoti. Vienu metu netgi buvo numatytos dvi ištuokos bylų nagrinėjimo stadijos: pirmoji - liaudies teisme, antroji – aukštesnės instancijos teismuose.³⁴ Vis tik tokia tvarka galiojo neilgai, kadangi ji buvo daugiau formalaus pobūdžio, nei realiai veikianti. RTFSR santuokos, šeimos ir globos įstatymų kodeksas su minėtais įvairiais pakeitimais Lietuvoje galiojo iki 1970 m. sausio 1 d., kai įsigaliojo Santuokos ir šeimos kodeksas (toliau SŠK), priimtas 1969 m. birželio mėnesį. Po SŠK priėmimo, esminių pakeitimų teisiniame santuokos nutraukimo klausimų reglamentavime daugiau praktiškai nebebuvo ir šiame akte įtvirtinta santuokos nutraukimo tvarka buvo taikoma iki pat 2000 m. CK įsigaliojimo, kuriuo santuokos nutraukimo institutas buvo vėl iš esmės reformuotas. Išsamiau aptarti pagal SŠK galiojusią ištuokos tvarką šioje darbo dalyje nėra tikslinga, kadangi kituose darbo skyriuose, nagrinėjant dabar galiojančiame CK įtvirtintas santuokos nutraukimo sąlygas, lyginamuoju aspektu bus aptariamoms ir SŠK teisės normos.

1.3 SANTUOKOS NUTRAUKIMO SĄLYGŲ SAMPRATA

1.3.1 Santuokos nutraukimo sąlygų sąvoka

Prieš apibrėžiant santuokos nutraukimo sąlygas, tikslinga pateikti ir pačio santuokos nutraukimo sąvoką. Nors konkretaus santuokos nutraukimo apibrėžimo Lietuvos teisės aktuose nėra, tačiau teorijoje galima rasti įvairių nuomonių. Vieną iš galimų sąvokų pateikia rusų mokslininkė A.M.Beliakova, kuri santuokos nutraukimą apibrėžia, kaip teisinį aktą, kuriuo būsimam laikui nutraukiami teisiniai sutuoktinių santykiai.³⁵ Tuo tarpu kiti autoriai, tarp jų ir lietuvių mokslininkas P.Dičius teigė, kad santuokos nutraukimas yra ne tik teisinių, bet ir faktinių (fizinių, ūkinių bei dvasinių) santuokinių santykių nutraukimas tarp vyro ir žmonos.³⁶ Prof. P.Rasimavičius, pateikdamas ištuokos sąvoką, santuokos nutraukimą siejo su sutuoktinių

³³ Dičius P. Santuoka ir šeima tarybų Lietuvoje. – Vilnius: Mintis, 1974. P. 154 – 155.

³⁴ Антокольская М.В. Семейное право. – Москва: Юрист, 2001. С. 76.

³⁵ Белякова А.М. Вопросы советского семейного права в судебной практике. - Москва: Знание, 1989. С. 64.

³⁶ Dičius P. Santuoka ir šeima tarybų Lietuvoje. – Vilnius: Mintis, 1974. P. 161.

asmeninių bei turtinių teisinių santykių pasibaigimu.³⁷ Autoriaus nuomone, santuokos nutraukimą tiksliausia būtų sieti tik su teisinių šeiminių santykių pasibaigimu, neliečiant faktinių santuokinių santykių, kurie nors ir pripažinus santuoką pasibaigusia, realiai gali tęstis. Teismo sprendimas negali įpareigoti sutuoktinių nutraukti dvasinių ar fizinių ryšių, kadangi teisė apskritai nėra pajėgi reglamentuoti šių visuomeninio gyvenimo sričių.

Taigi pačia bendriausia prasme galima sakyti, jog santuokos nutraukimas yra vienas iš santuokos pasibaigimo pagrindų, lemiančių santuokinių teisinių santykių pasibaigimą. CK 3.49 str. 1 d. numatyta, jog santuoka baigiasi, kai vienas sutuoktinis miršta arba santuoka nutraukiama įstatymų nustatyta tvarka. Nutraukimo tvarką būtent ir reglamentuoja CK normos, įtvirtinančios tris savarankiškus santuokos nutraukimo būdus (formas): abiejų sutuoktinių bendru sutikimu, vieno iš sutuoktinių prašymu ir dėl sutuoktinio ar sutuoktinių kaltės. Kiekvienu iš šių būdų santuoka gali būti nutraukta tik tuo atveju, jei egzistuoja konkrečios CK numatytos santuokos nutraukimo sąlygos, kurios yra specifinės kiekvienai santuokos nutraukimo formai.

Lietuvių kalbos žodyne žodis sąlyga apibrėžiamas kaip aplinkybė, nuo kurios kas nors priklauso.³⁸ Todėl kalbant apie santuokos nutraukimo sąlygas, darytina išvada, jog tai yra tos aplinkybės, nuo kurių priklauso, ar santuoka bus nutraukta, ar ne. Siūlytina vartoti tokią santuokos nutraukimo sąlygų sąvoką:

Santuokos nutraukimo sąlygos – tai aplinkybės (juridiniai faktai), kurių buvimas yra privalomas, kad teismas galėtų priimti sprendimą dėl santuokos nutraukimo.

Labai svarbu žinoti, jog šios sąlygos nulemia ne tik tai, ar apskritai ištuoka yra galima, bet ir tai, kokia santuokos nutraukimo tvarka galios valstybėje – liberali ar griežta. Nuo teisės aktuose įtvirtintų sąlygų turinio tiesiogiai priklauso, kaip bus įgyvendintas vienas ar kitas konkretus santuokos nutraukimo būdas. Tai, jog skirtingos valstybės pripažįsta tą pačią santuokos nutraukimo formą (pvz., ištuoką bendru sutuoktinių sutikimu) nereiškia, jog santuokos nutraukimo tvarka tose valstybėse bus identiška, kadangi gali skirtis konkrečios santuokos nutraukimo sąlygos, kurioms esant bus galima priimti sprendimą nutraukti santuoką bendru sutuoktinių sutikimu. Būtent todėl galima daryti išvadą, jog ne įstatymuose numatytos santuokos nutraukimo formos, bet jų įgyvendinimo sąlygos lemia santuokos nutraukimo tvarką bei jos ypatumus konkrečioje teisės sistemoje. Teiginys, jog tam tikroje valstybėje yra leidžiama ištuoka bendru sutuoktinių sutikimu suteikia tik labai paviršutinišką informaciją apie konkrečioje valstybėje egzistuojantį santuokos nutraukimo instituto teisinį reglamentavimą. Tik visų santuokos nutraukimo sąlygų, kurioms esant santuoka gali būti nutraukta vienu ar kitu būdu,

³⁷ Rasimavičius P. Tarybinė šeimos teisė. – Vilnius: Mintis, 1981. P. 97.

³⁸ Dabartinis lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. P. 672.

išnagrinėjimas, leidžia spręsti apie realiai egzistuojančią ištuokos tvarką vienoje ar kitoje valstybėje.

Būtent todėl šio darbo hipotezėje keliamas probleminis klausimas ne dėl santuokos nutraukimo formų, bet dėl santuokos nutraukimo sąlygų įtakos santuokos instituto stabilumui. Tiksliai atsakyti į klausimą, kokia santuokos nutraukimo tvarka egzistuoja Lietuvoje ir kokia jos įtaka santuokos instituto stabilumui, galima tik išsamiai išnagrinėjus CK reglamentuotas santuokos nutraukimo sąlygas.

1.3.2 Santuokos nutraukimo sąlygų rūšys

Teisinėje literatūroje dažniausiai apsiribojama konkrečių, tam tikrose valstybėse egzistuojančių santuokos nutraukimo sąlygų nagrinėjimu, neklasifikuojant jų į atskiras rūšis. Žinoma, yra sunku pateikti vieningą šių sąlygų klasifikaciją, kadangi įvairių valstybių praktika santuokos nutraukimo klausimų sprendime yra nevienoda, tačiau bent sąlyginių santuokos nutraukimo sąlygų rūšių išskyrimas yra tikslingas, siekiant kuo išsamiau apibrėžti, kokio pobūdžio bei turinio šios sąlygos apskritai gali būti.

Autorius, analizuodamas bei apibendrinamas Lietuvos CK normose įtvirtintas santuokos nutraukimo sąlygas, siūlo keletą galimų klasifikacijų.

Pagal tai, kokiam santuokos nutraukimo būdui yra priskiriamos sąlygos, gali būti skiriamos:

1. Santuokos nutraukimo sąlygos, nutraukiant santuoką abiejų sutuoktinių bendru sutikimu (CK 3.51 str.).
2. Santuokos nutraukimo sąlygos, nutraukiant santuoką vieno sutuoktinio prašymu (CK 3.55 str.).
3. Santuokos nutraukimo sąlygos, nutraukiant santuoką dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės (3.60 str.).

Pagal santuokos nutraukimo sąlygų įtaką teismo sprendimo dėl santuokos nutraukimo priėmimui skiriamos:

1. *Pagrindinės sąlygos* – tai sąlygos, kurios turi būti įvykdytos prašymo ar ieškinio dėl santuokos nutraukimo pateikimo teismui metu. Tai tos aplinkybės, kurios yra būtinos, kad ieškinyš ar prašymas būtų priimti ir santuokos nutraukimo procesas būtų apskritai pradėtas. Jei yra nesilaikyta pagrindinių sąlygų reikalavimų, tai teismas atsisako ieškinį priimti arba, jeigu jis yra priimtas, palieka jį nenagrinėtą. Pavyzdžiui, kalbant apie santuokos nutraukimą bendru sutuoktinių sutikimu, tai būtų tos sąlygos, kurios yra numatytos CK 3.51 str. 1 d. Nors vienos iš šių sąlygų

nebuvimas, įgalina teismą nepriimti prašymo dėl santuokos nutraukimo bendru sutuoktinių sutikimu.

2. *Papildomos* – tai tokios sąlygos, kurios būtinai turi būti įvykdytos, kad teismas galėtų priimti sprendimą dėl santuokos nutraukimo, tačiau kurios nėra privalomos prašymo ar ieškinio dėl santuokos nutraukimo padavimo metu. Tokios papildomos sąlygos pavyzdžiu gali būti laikomas teismo privalėjimas įsitikinti dėl faktinio santuokos iširimo buvimo (CK 3.53 str. 1 d.), nutraukiant santuoką bendru sutuoktinių sutikimu.

Minėta klasifikacija svarbi tuo, jog nors esant visoms pagrindinėms sąlygoms, teisminis procesas dėl santuokos nutraukimo ir bus pradėtas, tačiau galutinio sprendimo dėl santuokos nutraukimo priėmimas priklausys nuo to, ar yra įvykdytos papildomos sąlygos.

Pagal tai, ar santuokos nutraukimui tam tikra konkrečia forma yra privalomos visos kodekse numatytos sąlygos, ar tik kai kurios iš jų, galima sąlygas klasifikuoti į alternatyvias ir tas, kurios yra privalomos kaip sąlygų visuma.

Alternatyvios – tai tokios sąlygos, kai bent vienos iš jų buvimas yra pakankama prielaida nutraukti santuoką tam tikru būdu. Jei teisės aktai santuokos nutraukimą viena ar kita forma sieja su keliomis sąlygomis ir kurios nors vienos iš jų buvimą laiko pakankamu santuokos nutraukimui, tada ir galima kalbėti apie alternatyvių santuokos nutraukimo sąlygų reglamentavimą. Alternatyvios sąlygos yra nepriklausomos viena nuo kitos ir nereikalaujama visų jų buvimo iš karto, t.y. numatoma alternatyva – vienos iš jų egzistavimas. Tokios sąlygos tarpusavyje yra laikomos lygiavertėmis, nei vienai iš jų nesuteikiant didesnės teisinės reikšmės. Būtent alternatyvios sąlygos yra numatytos CK 3.55 str., reglamentuojant santuokos nutraukimą vieno sutuoktinio prašymu.

Sąlygos privalomos kaip visuma – tai santuokos nutraukimo sąlygos, kurios privalo egzistuoti visos kartu, kad teismas turėtų teisę priimti sprendimą dėl ištuokos. Anksčiau pateiktame santuokos nutraukimo sąlygų apibrėžime nurodoma, jog šios sąlygos yra juridiniai faktai, kurių buvimas yra privalomas, kad teismas galėtų priimti sprendimą dėl santuokos nutraukimo. Todėl esant tokiam teisiniam reglamentavimui, kai santuokos nutraukimas yra siejamas su visų, konkrečiose teisės normose numatytų, santuokos nutraukimo sąlygų buvimu, teisiniais terminais kalbant, yra reikalaujama juridinių faktų sutapties. Juridinių faktų sutaptis esti tada, kai teisės normos numato, jog teisinių santykių atsiradimui, pasikeitimui ar pasibaigimui reikia ne vieno, o kelių tarpusavyje susijusių faktų.³⁹

Atsižvelgiant į tai, jog santuokos nutraukimo sąlygos yra tam tikri juridiniai faktai ir remiantis pastarųjų skirstymu į įvykius ir veiksmus (veikas), nagrinėjamas sąlygas tai pat būtų

³⁹ Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2004. P. 406.

galima klasifikuoti į sąlygas - įvykius bei sąlygas – veiksmus. Tokios klasifikacijos pagrindas yra žmogaus valios įtaka vienu ar kitu teisiniu faktų buvimui.

Sąlygos – įvykiai atsiranda nepriklausomai nuo sutuoktinių valios ir sąmonės. Kaip pavyzdys, galėtų būti vienerių metų terminas, kuris turi būti suėjęs nuo santuokos sudarymo, siekiant nutraukti santuoką bendru sutuoktinių sutikimu (CK 3.51 str. 1 d. 1 p.).

Sąlygų – veiksmų buvimas yra tiesiogiai priklausomas nuo sutuoktinių valios, jų atliekamų veiksmų. Prie tokių sąlygų gali būti priskirtas CK įtvirtintas reikalavimas, kad, nutraukiant santuoką bendru sutikimu, sutuoktiniai turi būti sudarę sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių (CK 3.51 str. 1 d. 2 p.), kalti sutuoktinio veiksmai (CK 3.60 str.) ir kt.

Pateikta santuokos nutraukimo sąlygų klasifikacija jokių būdu nėra galutinė ar neginčijama, tačiau šiame darbe nagrinėjamų klausimų kontekste ji yra pakankama. Šia klasifikacija autorius tai pat remiasi kituose darbo skyriuose, nagrinėdamas konkrečias santuokos nutraukimo sąlygas, reglamentuotas Lietuvos Respublikos CK.

Kadangi LR Konstitucijos 38 str. įtvirtinta nuostata, jog valstybė pripažįsta ir bažnytinę santuokos registraciją,⁴⁰ prieš pereinant prie konkrečių CK įtvirtintų santuokos nutraukimo sąlygų nagrinėjimo, svarbu išsiaiškinti, ar minėtos sąlygos yra vienodai taikomos tiek nutraukiant civilinę, tiek ir bažnytinę santuoką. Taip pat svarbu apibrėžti valstybinės ir bažnytinės teisės galiojimo sritis bei atsakyti į klausimą, kokių teismų jurisdikcijai turi būti priskiriami bažnytinių santuokų nutraukimo klausimai. Būtent šios temos ir yra nagrinėjamos kitame poskyryje.

1.3.3 Santuokos nutraukimas pagal kanonų teisę. Valstybinės santuokos nutraukimo santykis su bažnytinės santuokos pabaiga

Iki LR Konstitucijos įsigaliojimo, bažnyčioje sudaryta santuoka buvo laikoma sutuoktinių palaiminimo aktu, nesukeliančiu absoliučiai jokių teisinių pasekmių. Tik civilinės santuokos sudarymas buvo tas juridinis faktas, su kuriuo sietas teisinių vyro ir žmonos santykių atsiradimas. SŠK 6 str. buvo numatyta, jog „pripažįstama tikta santuoka, sudaryta valstybinuose civilinės metrikacijos organuose. Religinės santuokos apeigos, kaip ir kitos religinės apeigos, neturi teisinės reikšmės”.⁴¹ Ši teisinė norma pripažinta netekusi galios 1994 m. balandžio 21 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimu, kaip prieštaraujanti LR Konstitucijos 38

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014.

⁴¹ Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas // Valstybės žinios. 1969, Nr. 21-186.

str. 4 d., kurioje numatyta, jog valstybė pripažįsta ir bažnytinę santuokos registraciją.⁴² Šio nutarimo teisinė reikšmė tikrai didelė, kadangi nuo jo priėmimo bažnytinė santuoka, sudaryta laikantis CK 3.24 str. numatytos tvarkos, buvo pripažinta lygiaverte civilinei santuokai ir sukelti tokias pačias teises pasekmes kaip ir pastaroji. Todėl šiuo metu Lietuvos teisės aktuose yra įtvirtinta alternatyvinė santuokos sudarymo tvarka – tik nuo sutuoktinių valios priklauso, kokią santuokos sudarymo formą jie pasirinks.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad sąvoka bažnytinė santuoka nesuponuoja kokios nors vienos religinės bendruomenės sudarytos santuokos. CK vartojama bažnytinės (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytos santuokos sąvoka apima pagal visų Lietuvoje oficialiai pripažįstamų konfesijų vidaus normas sudarytas santuokas. LR religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 5 straipsnyje išvardintos visos Lietuvoje pripažįstamos religinės bendruomenės ir bendrijos.⁴³ Šiame darbe, analizuojant bažnytinės santuokos nutraukimo galimybes bei sąlygas, yra apsiribojama tik vienos iš konfesijų, t.y. Romos katalikų religinių normų nagrinėjimu. Autorius pasirinko šią religinę bendruomenę todėl, kad pagal statistinius duomenis 2004 metais Lietuvoje net 79 % gyventojų priklausė Romos katalikams.⁴⁴

Svarbu akcentuoti ir tai, jog bažnytinė santuoka sukelia civilines teises pasekmes tik tuo atveju, jei ji yra įtraukta į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje (CK 3.24 str. 2 d. 3 p.). Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarties dėl santykių tarp katalikų bažnyčios ir valstybės teisiniu aspektu, kuri įsigaliojo 2000 m. rugsėjo 16 d., 13 str. 1 dalyje numatyta, jog „kanoninė santuoka nuo pat religinio jos sudarymo momento sukels civilines pasekmes pagal Lietuvos Respublikos teises aktus, jei yra išlaikyti Lietuvos Respublikos įstatymų numatyti reikalavimai.“⁴⁵ Minėtas bažnytinės santuokos įtraukimas į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje yra numatytas ne tik tam, kad užtikrinti vieningą santuokų apskaitą visoje Lietuvoje, bet ir siekiant sudaryti sąlygas patiems sutuoktiniams laisvai pasirinkti, ar jie nori kad santuoka būtų tik bažnytinė, ar kad jiems taip pat būtų garantuotos ir civiliniuose įstatymuose įtvirtintos sutuoktinių teisės ir pareigos. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau LAT) 2005 m. vasario 28 d. nutartyje patvirtino sutuoktinių teisę sudaryti tik bažnytinę santuoką, neregistruojant jos civilinės metrikacijos organuose ir taip neįgyjant jokių civilinių teisių ir pareigų. LAT pasisakė, jog „santuoka yra savarankiškas vyro ir moters susitarimas sukurti šeimos teisinius santykius, todėl jie turi teisę, bet ne pareigą atlikti tokius veiksmus, kurie sukurtų teisinius santykius. Savo

⁴² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso 6 str. 2 d., 11 str. ir 12 str. 2 d. atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1994, Nr. 31 – 562.

⁴³ Žr. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 89 – 1985.

⁴⁴ Lietuvos statistikos metraštis. – Vilnius: Statistikos departamentas, 2004. P. 296.

⁴⁵ <http://litlex.mruni.lt/ll.dll>, prisijungimo data 2005 09 16.

ruožtu valstybė gali pripažinti tik tai, kas jai yra žinoma, t. y. įtraukti į apskaitą suinteresuotų asmenų pateiktą bažnytinės santuokos registravimą.⁴⁶

Iš to, kas minėta anksčiau, darytina išvada, jog sutuoktiniams sudarius bažnytinę santuoką, tačiau jos neįtraukus į oficialią apskaitą, bus laikoma, jog sutuoktiniai išreiškė valią, kad jų santuoka būtų reguliuojama tik religinėmis (kanonų) teisės normomis, nesukuriant jokių teisinių santykių tarp jų. Šiuo atveju, sprendžiant santuokos nutraukimo klausimą, nekils problemų nei dėl taikytinos teisės, nei dėl bažnytinių bei valstybinių teismų kompetencijos atskyrimo – bus išimtinai vadovaujama tik bažnytinėmis normomis. Tuo tarpu bažnytinę santuoką įtraukus į oficialią apskaitą, sutuoktiniai jau įsipareigoja laikytis ne tik bažnytinių taisyklių, bet ir valstybėje galiojančių teisės normų, todėl iškyla būtinumas spręsti šių normų konkurencijos klausimus santuokos nutraukimo metu.

Nors CK 3.24 str. 2 d. numatyta, jog tinkamai sudaryta bažnytinė santuoka sukelia tokias pačias teises pasekmes, kaip ir valstybinė santuoka, tačiau negalima daryti išvados, jog šios teisės normos suteikia teisę nutraukti bažnytinę santuoką CK numatyta tvarka. Kaip jau minėta, sutuoktiniai sudarydami bažnytinę santuoką, visų pirma prisiima pareigą laikytis konkrečios religinės bendruomenės taisyklių, o tik paskui įtraukia ją į oficialią apskaitą ir taip prisiima civilines teises ir pareigas. Taigi katalikų bažnyčioje sudarytos santuokos esmė, jos pagrindiniai principais pirmiausia reguliuojami kanonų teisės normomis.

Pagrindinio katalikų bažnyčios teisės šaltinio - kanonų teisės kodekso 1141 straipsnyje įtvirtinta taisyklė, jog pagal religines normas sudarytos santuokos negali nutraukti jokia žmogiška jėga ir jokiais kitais pagrindais, išskyrus mirtį.⁴⁷ Tokia griežta nuostata kildinama iš santuokos suvokimo kaip vieno iš septynių Jėzaus Kristaus įsteigtų sakramentų, laikantis principo, jog kiekvienas mėginimas krikščioniškąją santuoką padaryti išardomą, būtų pačios jos esmės naikinimas.⁴⁸ Taigi katalikų bažnyčioje santuokos nutraukimas yra visiškai nepripažįstamas, todėl kalbėti apie katalikų bažnytinės santuokos nutraukimą kaip apie civilinę ištuoką yra neįmanoma, nes vienas pagrindinių šios konfesijos principų būtent ir yra santuokos neišardomumo principas, kurio laikytis įsipareigoja sutuoktiniai, sudarydami bažnytinę santuoką ir duodami priesaiką prieš Dievą. Pritardamas santuokos neišardomumui, rusų mokslininkas K.P.Pobedonoscevas teigė, jog „santuoka yra neišardoma ne dėl to, kad ją tokia pripažino bažnyčia, bet kaip tik bažnyčia savo nuostatose įtvirtino esminius santuokos bruožus“.⁴⁹

Vis tik teigti, jog esant sudarytai bažnytinei santuokai, santuokiniai ryšiai jokiais atvejais negali būti panaikinti, yra netikslu, nes katalikų bažnyčia tam tikrais atvejais leidžia anuliuoti

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K – 3 – 107/2005. <http://www.lat.litlex.lt>.

⁴⁷ http://www.vatican.va/archive/ENG1104/_INDEX.HTM, prisijungimo laikas 2005 10 05.

⁴⁸ Krikščioniškoji šeima. – Kaunas: Caritas, 1992. P. 21.

⁴⁹ Победonosцев К.П. Курс гражданского права. Т 2. – Москва: Зерцало, 2003. С. 89.

(pripažinti negaliojančia) santuoką arba patvirtinti separaciją (taip vadinamą atskyrimą nuo stalo ir guolio).

Pagal kanonų teisę yra skiriamos dvi *separacijos* rūšys: apibrėžtam laikui ir neapibrėžtam laikui. Separacija apibrėžtam laikui (nenutraukiant santuokinio ryšio) leidžiama dėl žiauraus sutuoktinio elgesio, šeimos palikimo, ilgalaikio kito sutuoktinio žeminimo ir kitais atvejais. Jos tikslas leisti sutuoktiniams tam tikrą laiką pagyventi atskirai ir apmąstyti savo nesutarimų rimtumą, t.y. skirti laiko susitaikymui. Tuo tarpu separacija neapibrėžtam laikui arba kitaip dar vadinama separacija su ryšio nutraukimu labiau panašėja ne į laikiną išskyrimą, bet į galutinį santuokos nutraukimą, kuris praktiškai prilygsta civilinei ištuokai, išskyrus teisę sudaryti naują santuoką.⁵⁰ Šios separacijos rūšies atvejai yra labai reti, pagrindinėmis priežastimis laikant neištikimybę ir sodomiją. Vis tik nei viena iš separacijos rūšių nesuteikia sutuoktiniams teisės sudaryti naujos santuokos. Kadangi katalikams vedybų sąjunga yra įpareigojanti iki mirties, sutuoktiniams paliekamos dvi išeitys: vėl susitaikyti arba gyventi vieniems.⁵¹

Anuliuavimas - tai santuokos pripažinimas negaliojančia nuo pat jos sudarymo momento, suteikiantis teisę sudaryti naują santuoką. Bažnytinis Teismas nustato, kad kokio nors esminio santuokos elemento nebuvo susituokusiųjų gyvenime nuo pat pradžios, todėl santuoka niekada nebuvo įvykusi tuo požiūriu, kuriuo ją bažnyčia suvokia.⁵² Santuoka gali būti pripažinta niekine dėl valios trūkumų (asmuo tuokėsi ne savo noru, apgaulės įtakoje), dėl santuokos sudarymo metu vieno iš sutuoktinių sirgimo psichine liga, dėl tuokimosi nusiteikus tęsti santykius su trečiaisiais asmenimis, t.y. neprisiimant pareigos būti ištikimam ir kitais pagrindais, apie kurių buvimą išimtinai sprendžia tik Bažnytinis Teismas. Jokio santuokos pripažinimo negaliojančia pagrindų baigtinio sąrašo nėra. Teisiniu požiūriu ypač svarbu tai, kad Bažnytinio teismo sprendimas anuliuoti santuoką turi įtakos ne tik bažnytinės santuokos pasibaigimui, bet ir sukelia atitinkamas civilines teises pasekmes. Ši taisyklė įtvirtinta Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarties dėl santykių tarp katalikų bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų 13 str. 4 dalyje., kurioje numatyta, jog apie Bažnytinio Tribunolo sprendimus dėl kanoninės santuokos pripažinimo niekine ir Bažnyčios Aukščiausios valdžios nutartis dėl santuokos ryšių nutraukimo privaloma informuoti kompetentingas Lietuvos Respublikos institucijas, siekiant sutvarkyti teises šio sprendimo pasekmes pagal Lietuvos Respublikos teisės aktus.⁵³ Remiantis šia sutartimi, CK 3.305 – 3.306 straipsniais bei Bažnytinio Teismo sprendimais, civilinės metrikacijos įstaigos privalo informinti tokį santuokos pasibaigimą, kuris lemia ir civilinių teisinių santykių tarp sutuoktinių nutrūkimą.

⁵⁰ Загоровский А.И. Курс семейного права. – Москва: Зерцало, 2003. С. 127.

⁵¹ Laney J.K. Ar galima pakartotina santuoka išsiskyrusiam? 1996. P. 21.

⁵² http://www.bernardinai.lt/index.php?s_id=172&exp=1&n_id=21131, prisijungimo laikas 2005 10 01.

⁵³ <http://litlex.mruni.lt/ll.dll>, prisijungimo laikas 2005 09 16.

Tuo tarpu kita situacija yra bažnyčioje sudarytos santuokos nutraukimo klausimus sprendžiant pasaulietiniame teisme. Valstybinio teismo priimtas sprendimas nutraukti bažnytinę santuoką yra tik formalus įrašo apie bažnytinės santuokos įtraukimą į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje panaikinimas, turintis įtakos tik teisinių, pagrinde turtinių, santuokinių santykių pasibaigimui, t.y. teismo sprendimu nutraukiamas tik civilinis ryšys tarp sutuoktinių, o bažnytinėmis teisės normomis reguliuojami santuokiniai ryšiai išlieka nepakitę, taip pat išlieka ir santuokos akto įrašas atitinkamame bažnyčios registre.⁵⁴ Taigi katalikų bažnytinė santuoka lieka galioti ir po sprendimo dėl santuokos nutraukimo priėmimo teisme - nutrūksta tik teisiniai sutuoktinių santykiai. LAT 2004 m.sausio 29 d. konsultacijoje taip pat pasisakė, jog bažnytinę santuoką įtraukus į apskaitą Civilinės metrikacijos skyriuje, prašymas dėl atsiradusių civilinių teisinių padarinių – santuokos pabaigos, turto padalijimo, vaikų išlaikymo, jų gyvenamosios vietos nustatymo ir kt.– nagrinėtinas teisme. O bažnytinė santuoka teismo sprendimu nenutraukiamą. Bažnytinės santuokos pabaigos klausimus sprendžia atitinkamos bažnyčios institucijos.⁵⁵

Įdomu tai, jog bažnytinių santuokų, paskelbtų negaliojančiomis, pastaraisiais dešimtmečiais visame pasaulyje labai padaugėjo, ypač Šiaurės Amerikoje ir Europoje. 2002 metais Afrikoje buvo paskelbtos negaliojančiomis 342 santuokos, Australijoje ir Okeanijoje – 676 santuokos, Azijoje – 1,5 tūkst., Pietų Amerikoje – 5,5 tūkst., Europoje – beveik 9 tūkst. ir Šiaurės Amerikoje (JAV ir Kanadoje) – net 31 tūkst. santuokų. Nors JAV paskelbtų negaliojančiomis santuokų skaičius yra išpūdingas, tačiau pagal civiliškai išsiskyrusių amerikiečių katalikų skaičių, o tokių yra netgi aštuoni milijonai, jis nėra didelis.⁵⁶ Tikslių statistinių duomenų, kiek šiuo metu Lietuvoje yra pripažinta bažnytinių santuokų negaliojančiomis nepavyko rasti.

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog nėra pagrindo kalbėti apie bažnytinės santuokos nutraukimo sąlygas, kadangi tokios santuokos nutraukimas apskritai yra neįmanomas. Todėl šiame darbe vartojama sąvoka „santuokos nutraukimo sąlygos“ apima tik CK reglamentuojamas civilinės santuokos nutraukimo sąlygas, kurios taip pat lemia bažnytinę santuoką sudariusių asmenų civilinių teisinių santykių pasibaigimą.

⁵⁴ K.Meilius, G.Sagatys. Bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytų santuokų kelias į pripažinimą // Jurisprudencija.2002, Nr. 28 (20). P. 132 – 134.

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2004 m. sausio 29 d. konsultacija Nr. A3 – 97. <http://www.lat.litlex.lt>.

⁵⁶ http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2005/02/18/krsian_02.html, prisijungimo laikas 2005 10 16.

2. SANTUOKOS NUTRAUKIMO SĄLYGŲ, ĮTVIRTINTŲ LIETUVOS RESPUBLIKOS CIVILINIAME KODEKSE, TURINYS

2.1 SANTUOKOS NUTRAUKIMO SĄLYGOS, NUTRAUKIANT SANTUOKĄ ABIEJŲ SUTUOKTINIŲ BENDRU SUTIKIMU

2.1.1 Santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu samprata

Šios santuokos nutraukimo formos esmė - abiejų sutuoktinių bendrai išreikšta valia nutraukti santuoką. Iki šių dienų vis dar kyla daug diskusijų ir ginčų tarp tokio santuokos nutraukimo būdo šalininkų ir oponentų. Nepritariantys leidimui nutraukti santuoką bendru sutuoktinių sutikimu, teigia, jog tokia ištuokos forma, santuokos tęstinumo klausimą paliekanti išimtinai priklausomą tik nuo sutuoktinių valios, paneigia pačios santuokos, kaip visam gyvenimui sudarytos sąjungos, esmę, taip pat mažina santuokos instituto stabilumą. Šios teorijos šalininkai taip pat nurodo, jog sutuoktinių siekis išsiskirti dažnai yra spontaniškas, neapgalvotas, paremtas tik emocijomis, todėl jų bendru sutikimu išreikšta valia nutraukti santuokinius ryšius, negali būti pakankamu pagrindu nutraukti santuoką. Tuo tarpu palaikantys kitą nuomonę, t.y. pritariantys santuokos nutraukimui bendru sutuoktinių sutikimu, pasisako už šią ištuokos formą, argumentuodami tuo, jog įstatymų leidėjas neturi teisės varžyti sutuoktinių valios laisvės, sprendžiant jų grynai asmeninius šeiminius klausimus. O draudimas nutraukti santuoką, kurią patys sutuoktiniai jau laiko nepataisomai iširusia, savo ruožtu lemia tik teisiškai įregistruotų, bet ne faktiškai egzistuojančių ištuokų skaičiaus mažėjimą. Negalima besąlygiškai pritarti ar atmesti nei vieno iš šių teiginių, tačiau svarbu pabrėžti tai, jog nagrinėjant santuokos nutraukimo sąlygų griežtinimo įtaką santuokos stabilumui, iš tiesų galima kalbėti tik apie oficialiai įregistruotų ištuokų skaičiaus pokyčius, o ne apie statistiką tų šeimų, kurios realiai yra iširusios, tačiau savo ryšių nutrūkimo neiforminusios teisiškai.

Nors 2000 m. CK yra leidžiamas santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru sutikimu, tačiau apskritai Lietuvos įstatymų leidėjas, priimdamas naująjį CK, santuokos nutraukimo tvarką, lyginant su iki tol galiojusių SŠK, žymiai sugriežtino. Griežčiau reglamentuojamas ir santuokos nutraukimas bendru sutuoktinių sutikimu. Pagal galiojančias CK normas santuokos nutraukimas tokiu būdu priklauso ne tik nuo vyro ir žmonos išreikštos valios išsituokti, bet ir nuo kitų CK reglamentuotų imperatyvių sąlygų, kurių nebuvimas eliminuoja teisę nutraukti santuoką bendru sutuoktinių sutikimu.

Nepaisant minėtų sugriežtinimų, santuokos nutraukimas bendru sutuoktinių sutikimu yra pats paprasčiausias būdas nutraukti santuoką Lietuvoje, kadangi šiuo atveju santuoka nutraukiama supaprastinto proceso tvarka (CK 3.51 str. 2 d.), taip pat sutuoktiniai atleidžiami nuo žyminio mokesčio mokėjimo. Santuokos nutraukimo tvarką supaprastinto proceso tvarka reglamentuoja Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau CPK) 538 – 541 str. normos. Kaip įtvirtinta CPK normose, nutraukiant santuoką bendru sutuoktinių sutikimu, teismo sprendimas byloje turi būti priimtas ne vėliau kaip per 30 dienų nuo prašymo nutraukti santuoką bendru sutikimu priėmimo dienos (CPK 540 str. 2 d.), taip pat tam tikrais atvejais byla gali būti nagrinėjama rašytinio proceso tvarka, o žodinio nagrinėjimo metu nerašomas posėdžio protokolas. Sutuoktinius pasirinkti būtent šį santuokos nutraukimo būdą skatina ir tai, jog jie yra atleidžiami nuo žyminio mokesčio mokėjimo (CPK 83 str. 1 d. 12 p.), kuris sprendžiant turtinius sutuoktinių ginčus galėtų būti ir pakankamai didelis. Taigi įstatymų leidėjas, numatydamas galimybę nutraukti santuoką tik per 30 dienų, nepatiriant privalomų išlaidų, ragina sutuoktinius bendradarbiauti tarpusavyje ir nutraukti santuoką be teisminių ginčų, t.y. bendru sutikimu. Tačiau vis tik santuokos nutraukimas šiuo būdu nėra laisvai pasiekiamas: CK reglamentuotas konkretus sąrašas sąlygų, kurių buvimas yra privalomas, kad santuoka galėtų būti nutraukta abiejų sutuoktinių bendru sutikimu. Pagal šio darbo 1.3.2 poskyryje pasiūlytą sąlygų klasifikaciją, minėtas sąlygas galima skirstyti į pagrindines ir papildomas.

2.1.2 Pagrindinės sąlygos

Pagrindinės santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu sąlygos yra reglamentuojamos CK 3.51 str. 1 dalies 1 – 3 punktuose:

1. Reikalavimas, kad nuo santuokos sudarymo būtų praėję daugiau nei vieneri metai. Šios normos pagrindiniai tikslai yra išvengti skubotų ir neapgalvotų skyrybų, taip pat užkirsti kelią fiktyvioms santuokoms, kuriomis būtų siekiama tam tikros naudos, bet ne ilgalaikių šeiminių santykių sukūrimo. Daugelio užsienio valstybių teisės aktuose taip pat yra numatomi tam tikri terminai, kuriems nesuėjus negali būti priimtas sprendimas dėl santuokos nutraukimo. Jungtinėje Karalystėje numatytas vienerių metų terminas, kuris privalomas visais santuokos nutraukimo atvejais, tuo tarpu Lietuvoje tokia sąlyga būtina, tik nutraukiant santuoką bendru abiejų sutuoktinių sutikimu. Graikijoje santuoka bendru sutarimu nutraukiama taip, kaip ir Lietuvoje: jei sutuoktiniai buvo bent vienerius metus vedę iki prašymo nutraukti santuoką, padavimo. Tuo tarpu Prancūzijoje numatytas analogiškas šešių mėnesių terminas.⁵⁷ Kaimyninėje Latvijoje

⁵⁷ Family Law in Europe. Second edition edited by Carolyn Hamilton & Alison Perry, 2002. P. 114, 267, 339.

bendru sutarimu vedybos nutraukiamos, praėjus vieneriems metams nuo santuokos sudarymo.⁵⁸ Taigi užsienio valstybėse įtvirtinti panašūs terminai, dažniausiai 1 metų, kuris, kaip teigia Lietuvos CK komentatoriai, yra pakankamas patiems sutuoktiniams įsitikinti, ar įmanomas tolesnis bendras jų gyvenimas.⁵⁹ Sunku tiksliai pasakyti, koks terminas yra optimaliausias, tačiau Lietuvos įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į užsienio valstybių praktiką, pasirinko tokį reglamentavimą, kuris riboja sutuoktinių teisę nutraukti santuoką bendru sutikimu tik pirmaisiais jų santuokos metais.

2. *Abu sutuoktiniai yra sudarę sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių.* Paduodami teismui prašymą dėl santuokos nutraukimo, sutuoktiniai būtinai turi pridėti raštu sudarytą bei abiejų sutuoktinių pasirašytą sutartį, kurioje sutariama dėl visų teisinių santuokos nutraukimo pasekmių. Šioje sutartyje aptariami klausimai dėl sutuoktinių tarpusavio išlaikymo, jų nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos bei išlaikymo, turto, esančio bendrąja jungtine sutuoktinių nuosavybe, padalijimo bei klausimai dėl kitų sutuoktinių turtinių teisių ir pareigų (CK 3.53 str. 3 d.). Įstatymai nenumato standartinės šios sutarties formos, taip pat nėra imperatyvaus reikalavimo, jog ji būtų patvirtinta notarine tvarka, tačiau kaip numatyta CK 3.53 str. 4 d., svarbu, kad sutartis dėl santuokos nutraukimo pasekmių neprieštarautų viešajai tvarkai ar iš esmės nepažeistų nepilnamečių vaikų ar vieno iš sutuoktinių teisių bei teisėtų interesų. Jei sutartis neatitinka minėtų reikalavimų, teismas sutarties netvirtina, o bylą dėl santuokos nutraukimo sustabdo, kol sutuoktiniai sudarys naują sutartį. Taigi sutuoktinių teisė patiems laisvai susitarti dėl visų santuokos nutraukimo pasekmių yra ribota – sutartis turi nepažeisti imperatyvių įstatymo normų. Kitas sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių ypatumas yra tas, kad teismui ją patvirtinus, sutartis yra įtraukiama į teismo sprendimą. Todėl šios sutarties nevykdymas reiškia pačio teismo sprendimo nevykdymą ir tokiu atveju turi būti taikomos ne CK normos dėl sutarčių nevykdymo, bet CPK XL skyriuje numatytos teismų sprendimų vykdymo taisyklės. Galima teigti, jog šios sąlygos įgyvendinimas yra pats svarbiausias, nutraukiant santuoką bendru sutuoktinių sutikimu, kadangi tik sutuoktiniams susitarus dėl visų teisinių santuokos nutraukimo pasekmių bei nesant turtinių ginčų, yra sudaromos tinkamos sąlygos teismui priimti sprendimą supaprastinto proceso tvarka bei atleisti šalis nuo žyminio mokesčio mokėjimo. Būtent todėl tuo atveju, jei sutuoktiniai sutaria dėl siekio nutraukti santuoką, tačiau nesutaria dėl santuokos nutraukimo padarinių, nutraukti santuoką bendru sutuoktinių sutikimu, t.y. CK 3.51 str. numatyta tvarka, negalima. Apskritai Lietuvoje klausimai dėl santuokos nutraukimo ir jo teisinių pasekmių jokiais aplinkybėmis negali būti nagrinėjami atskirai, juos teismas visada sprendžia kartu. Tokia tvarka padeda išvengti ilgalaikių turtinių ginčų, kadangi

⁵⁸ Нормативные акты Латвийской Республики. – Рига, 1994. С. 15.

⁵⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 112.

sutuoktiniai, siekdami pagrindinio tikslo - santuokos nutraukimo, yra priversti eiti į kompromisą, sprenddami papildomus (teisinių santuokos nutraukimo pasekmių) klausimus. Jungtinėje Karalystėje iki 1996 m. įstatymai leido nutraukti santuoką, nesusitarus dėl turtinių ir su nepilnamečių vaikų auginimu bei auklėjimu susijusių klausimų. Tačiau ši tvarka 1996 m. buvo pakeista, argumentuojant tuo, jog prieš suteikiant asmeniui teisę dar kartą tuoktis, turi būti išspręsti iš ankstesnės santuokos kylančių įsipareigojimų klausimai. Taip pat buvo tikimasi, jog reikalavimas susitarti dėl teisinių santuokos nutraukimo pasekmių, gali paskatinti sutuoktinius dar kartą apmąstyti savo pasiryžimą nutraukti santuoką ir atsisakyti tokių ketinimų.⁶⁰ Sunku pasakyti, ar privalomas sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių sudarymas turi įtakos sutuoktinių apsisprendimo nutraukti santuoką pasikeitimui, tačiau neabejotinai šis reikalavimas padeda išvengti vėlesnių ilgalaikių turtinių ginčų sprendimo teisme.

3. *Abu sutuoktiniai yra visiškai veiksnūs.* Šios sąlygos būtinumas, nutraukiant santuoką bendru sutuoktinių sutikimu, yra akivaizdus, nes, kaip jau minėta, santuoka gali būti nutraukta tik abiem sutuoktiniams išreiškus suderintą valią tiek dėl pačios santuokos nutraukimo, tiek ir dėl jos nutraukimo teisinių (pagrindė turtinių) pasekmių. Tuo tarpu savo valią išreikšti gali tik veiksnus asmuo. Asmens civilinis veiksnumas – tai fizinio asmens galėjimas savo veiksmais įgyti civilines teises ir sukurti civilines pareigas (CK 2.5 str. 1 d.). Bendra taisyklė yra ta, jog visiškas veiksnumas atsiranda nuo tada, kai asmeniui sueina 18 m. (CK 2.5 str. 1 d.). Tam tikrais išimtiniais atvejais veiksnumas gali atsirasti ir anksčiau: kai asmuo sudaro santuoką jaunesnis nei 18 m. (CK 2.5 str. 2 d.) arba emancipacijos atveju, kai 16 metų sulaukęs nepilnametis teismo tvarka yra pripažįstamas visiškai veiksniu (CK 2.9 str.). Tačiau veiksnumas priklauso ne tik nuo asmens amžiaus, bet ir nuo jo psichikos būklės (gebėjimo ir galėjimo suvokti savo veiksmų esmę ir reikšmę bei juos valdyti).⁶¹ Taigi asmuo gali būti veiksnus tik tada, kai sugeba protingai veikti ir sąmoningai suprasti savo poelgius bei jų pasekmes.⁶² Atsižvelgiant į tai, jog pagal CK 3.14 str. normas santuoką leidžiama sudaryti tik asmenims nuo 18 m., o išskirtiniais atvejais nepilnamečiams susituokus anksčiau, taip pat įgyjamas visiškas veiksnumas, akivaizdu, jog kalbant apie sutuoktinių veiksnumą santuokos nutraukimo metu, nėra pagrindo kalbėti apie visiško veiksnumo nebuvimą dėl sutuoktinių amžiaus trūkumų. Šiuo atveju nagrinėjamas veiksnumas, atsižvelgiant į sutuoktinių psichinę būklę. Pagal CK 2.10 str. normas asmuo teismo tvarka pripažintas neveiksniu negali sudaryti absoliučiai jokių sandorių, todėl neabejotinai jis negalės sudaryti ir sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių. Tuo tarpu tie fiziniai asmenys, kurių veiksnumas yra tik apribotas dėl piktnaudžiavimo alkoholiniais gėrimais, narkotikais, narkotinėmis ar toksinėmis medžiagomis tam tikrus sandorius (smulkius buitinius ar nesusijusius

⁶⁰ Herring J. Family Law.- London: Pearson Education, 2001. P. 98 – 99.

⁶¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 25.

⁶² Civilinė teisė. – Kaunas: Vija, 1998. P. 130.

su turtinėmis teisėmis) gali sudaryti patys (CK 2.11 str.). Tačiau sutarties dėl santuokos nutraukimo pasekmių jie taip pat negali sudaryti, kadangi ši sutartis daugiausia reguliuoja būtent turtinius sutuoktinių santykius po santuokos nutraukimo. Taigi CK 3.53 str. 1 d. 3 p., sąlyga, jog nutraukiant santuoką bendru sutarimu, abu sutuoktiniai turi būti visiškai veiksnūs numatyta, dėl to, kad tik visiškai veiksnūs sutuoktiniai, sudarydami santuokos nutraukimo pasekmių sutartį, gali suprasti savo veiksmų reikšmę ir padarinius, tinkamai įgyvendinti savo teises bei vykdyti prisiimtas pareigas.

Minėtos santuokos nutraukimo sąlygos yra naujos Lietuvos teisėje, nes analogiškų ar panašių sąlygų buvimo nereikalavo iki 2001 m. liepos 1 d. galiojęs SŠK, kuris numatė galimybę nutraukti santuoką ne tik teisme, bet ir civilinės metrikacijos įstaigose. Būtent tuo atveju, jei abu sutuoktiniai sutikdavo nutraukti santuoką, jie galėjo kreiptis į civilinės metrikacijos organus, kurie privalėjo nutraukti ištuoką, nesiaiškindami nei ištuokos priežasčių, nei to fakto, ar santuoka yra galutinai iširusi.⁶³ Griežtesnė tvarka galiojo tuo atveju, jei sutuoktiniai turėdavo bendrų nepilnamečių vaikų ar jiems kildavo ginčų dėl turto padalijimo bei materialinės paramos vienas kitam teikimo. Šiais atvejais ištuokos klausimai turėjo būti sprendžiami teisme, kuris savo ruožtu jau galėjo taikyti sutaikinimo priemones, o sprendimą dėl santuokos nutraukimo priimdavo tik nustatęs, kad sutuoktiniams toliau bendrai gyventi ir išsaugoti šeimą nebeįmanoma (SŠK 36 str. 2 d.).

Svarbu dar kartą pabrėžti, kad CK 3.51 str. 1 d. įtvirtintos sąlygos (visos kartu) yra būtinos prielaidos, kad teisminis procesas dėl ištuokos apskritai būtų pradėtas, tačiau jos nėra pakankamos sprendimo dėl santuokos nutraukimo priėmimui. Tačiau CK 3.51 str. 1 d. normą aiškinant tik lingvistiškai ir izoliuotai nuo kitų CK normų, galima būtų padaryti ir priešingą išvadą, jog tam tikrais atvejais santuokos nutraukimui turėtų pakakti ir minėtų trijų sąlygų buvimo.

3.51 str. 1 d. įtvirtintoje normoje numatyta, jog „Sutuoktinių bendru sutikimu santuoka gali būti nutraukta, jeigu yra visos šios sąlygos:<...>“. Žodžių junginys „gali būti“ rodo tam tikrą tikimybę, išreiškia dispozityvų nurodymą. Todėl lingvistiškai aiškinant šią normą, prieinama prie išvados, jog esant minėtoms, CK 3.51 str. įtvirtintoms sąlygoms, santuoka priklausomai nuo teismo nuožiūros vienu atveju gali būti nutraukta, kitu ne. Tačiau toks aiškinimas yra klaidingas, kadangi visos teisės normos turi būti nagrinėjamos sistemiškai, atsižvelgiant į jų priėmimo tikslus. CK 3.51 str. normų turinys turi būti nagrinėjamas kartu su CK 3.53 str. normomis, kuriose numatyta, jog teismas priima sprendimą nutraukti santuoką, jeigu įsitikina, kad santuoka faktiškai iširo (tai papildoma santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu sąlyga). Autoriaus nuomone, šių normų sisteminė analizė leidžia daryti pagrįstą išvadą, jog tik CK 3.51

⁶³ Lietuvos TSR santuokos ir šeimos kodekso komentaras. – Vilnius: Mintis, 1985. P. 53 – 56.

str. įtvirtintų sąlygų buvimas jokių atveju nesuteikia teismui teisės priimti sprendimą dėl santuokos nutraukimo, nes taip būtų nesilaikoma ne tik CK 3.53 str. reikalavimų, bet ir apskritai bendrų įstatymo leidėjo tikslų – užtikrinti tik realiai ir galutinai iširusių santuokų nutraukimą. Būtent tokia prasme šios kodekso nuostatos yra suprantamos ir taikomos teismų praktikoje. Kaip pavyzdį, galima pateikti Šiaulių m. apylinkės teismo sprendimą, priimtą byloje Nr. 2 – 4051 – 07/2004. Jame nurodoma, jog santuoka tarp sutuoktinių nutraukiama, kadangi prašymas nutraukti santuoką atitinka CK 3.51 str. sąlygas, t.y. praėję daugiau kaip vieneri metai nuo santuokos sudarymo, sutuoktiniai yra sudarę sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių ir yra visiškai veiksnūs, nurodė priežastis dėl kurių šeima iširo, susitarė dėl pavardžių. Taip pat vienus metus nebegyvena kartu, nebeveda bendro ūkio, todėl šeima yra faktiškai iširusi ir nebegali būti išsaugota.⁶⁴ Šiame sprendime teismas CK 3.51 str. 1 d. numatytas sąlygas praktiškai tapatina su reikalavimais, kuriuos turi atitikti sutuoktinių pateikiamas prašymas nutraukti santuoką bendru sutarimu. Toks šių sąlygų traktavimas atitinka autoriaus pateiktą pagrindinių sąlygų apibrėžimą.

Siekiant teisinio aiškumo, būtų tikslinga CK 3.51 str. 1 dalyje ketvirtu punktu įrašyti faktinį santuokos iširimą, kaip ketvirtą pagrindinę santuokos nutraukimo sąlygą ir numatyti, jog esant visoms šioms sąlygoms, santuoka ne gali būti, bet turi būti nutraukta. Autorius siūlo CK 3.51 str. 1 dalį išdėstyti taip:

3.51 str. santuokos nutraukimo sąlygos

1. Sutuoktinių bendru sutikimu santuoka nutraukiama, jeigu yra visos šios sąlygos:

- 1) nuo santuokos sudarymo yra praėję daugiau nei vieneri metai;
- 2) abu sutuoktiniai yra sudarę sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių;
- 3) abu sutuoktiniai yra visiškai veiksnūs;
- 4) santuoka yra faktiškai iširusi.

Santuokos faktinio iširimo konstatavimo tvarka, jo prezumpcijos, kaip ir dabar galiojančiame CK, galėtų būti reglamentuojami atskirame straipsnyje. Išsamiau santuokos faktinio iširimo klausimas yra analizuojamas kitame poskyryje, nagrinėjant taip vadinamas papildomas santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu sąlygas.

2.1.3 Papildomos sąlygos

CK nei pagrindinių, nei papildomų santuokos nutraukimo sąlygų sąvokos nėra naudojamos. Tokią klasifikaciją pateikia autorius, santuokos nutraukimo sąlygas traktuodamas plačiau nei tai

⁶⁴ Šiaulių m. apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2–4051–07/2004, V.Grigentienė v. R.Grigentis.

daroma CK. CK 3.51 str. 1 d. reglamentuotos sąlygos, kaip jau minėta ankstesniame poskyryje, praktiškai yra tik procesinio pobūdžio reikalavimai, taikomi prašymui dėl santuokos nutraukimo. Tuo tarpu santuokos nutraukimo sąlygos turėtų būti suprantamos plačiau, t.y. kaip visi juridiniai faktai, kurie yra būtini galutiniam teismo sprendimui dėl santuokos nutraukimo priimti.

CK 3.53 str. 1 d. normose numatyta, jog teismas priima sprendimą santuoką nutraukti, jeigu įsitikina, kad santuoka faktiškai iširo. Teismo privalėjimas įsitikinti dėl faktinio santuokos iširimo buvimo būtent ir yra papildoma santuokos nutraukimo bendru abiejų sutuoktinių sutikimu sąlyga, nes teismui neįsitikinus, jog santuoka yra galutinai iširusi, sprendimas dėl santuokos nutraukimo negalės būti priimtas, nors to ir prašo abu sutuoktiniai. Taigi sutuoktinių sutikimas išsituokti, išreikštas paduodant bendrą prašymą dėl santuokos nutraukimo, nėra ir negali būti besąlygiška priežastimi nutraukti santuoką, svarbu objektyviai konstatuoti, kad santuoka yra galutinai (faktiškai) iširusi.

Faktinis santuokos iširimas – tai sutuoktinių šeimos santykių nutrūkimas, prieš paduodant bendrą prašymą nutraukti santuoką.⁶⁵ Kaip reglamentuota CK 3.53 str. 1 d. santuoka laikoma iširusia, jeigu sutuoktiniai kartu bendrai nebegyvena ir negalima tikėtis, kad jie vėl pradės gyventi kartu. Taigi teismas privalo įsitikinti, kad santuoka yra galutinai iširusi ir nebėra galimybių atnaujinti sutuoktinių santuokinį gyvenimą. Tačiau natūraliai kyla klausimas, ar teismas yra tinkamas subjektas ir ar apskritai jis yra pajėgus priimti sprendimą dėl galutinio santuokinių santykių nutrūkimo. Teoriškai visiškas santuokinių santykių nutrūkimas gali būti konstatuojamas tik tada, kai tarp sutuoktinių nebėra nei ūkinių, nei dvasinių ar fizinių ryšių. Tačiau neginčijamai nuspręsti, kad visi minėti ryšiai (ypatingai fiziniai bei dvasiniai) yra negrįžtamai nutrūkę gali tik patys sutuoktiniai, todėl teismo galimybės, objektyviai ir neginčijamai nuspręsti, kad santuoka yra galutinai iširusi, yra gana ribotos.⁶⁶ Rusų mokslininkė M.V.Antokolskaja pagrįstai teigia, jog teismas sprenddamas, ar santuoka yra galutinai iširusi, kiekvienu atveju turi remtis vis kitais kriterijais, kadangi konkrečios sutuoktinių poros santykiai yra individualūs, t.y. aplinkybės, kurios neabejotinai lems vienų sutuoktinių santuokos nutraukimą gali neturėti tokio „griaunamojo“ poveikio kitų sutuoktinių atžvilgiu.⁶⁷ Nors negalima paneigti gana ribotų teismo galimybių, objektyviai konstatuoti nepataisomą santuokinių santykių nutrūkimą, tačiau tenka pripažinti, jog santuokos instituto stabilumo siekimas įpareigoja įstatymo leidėją nepalikti sprendimo dėl santuokos nutraukimo priėmimo išimtinai priklausomo tik nuo sutuoktinių valios, kuri dažnai gali būti neapgalvota ir spontaniška. Tačiau teismas taip pat ne visais atvejais gali laisvai spręsti, ar santuoka yra iširusi, ar ne. Esant

⁶⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 117.

⁶⁶ Krause H.D. Family law. Cases, comments and questions. – USA: Thomson West, 2003. P. 572.

⁶⁷ Антокольская М.В. Семейное право. – Москва: Юрист, 2001. С. 131 – 132.

įstatymuose įtvirtintoms prezumpcijoms, teismas turi konstatuoti faktinį santuokos iširimą, nereikalaujamas papildomų įrodymų.

CK 3.53 str. 2 d. įtvirtinta santuokos iširimo prezumpcija, jei sutuoktiniai daugiau nei metus netvarko bendro ūkio ir negyvena santuokinio gyvenimo. Kaip teigiama CK komentare, bendrame sutuoktinių prašyme nutraukti santuoką pakanka nurodyti, kad jie nebetvarko bendro ūkio ir nebepalaiko santuokinių ryšių ilgiau nei vienus metus, o teismas nebegali reikalauti pateikti papildomų įrodymų patvirtinančių, jog santuoka iširo.⁶⁸ Taip įstatymų leidejas sudaro galimybę sutuoktiniams piktnaudžiauti savo teise nutraukti santuoką bendru sutikimu, tik formaliai prašyme įrašant, jog jau metus jie netvarko bendro ūkio bei negyvena santuokinio gyvenimo ir taip apriboti teismo teisę, nustatyti, ar santuoka tikrai yra iširusi, pasitelkiant kitus įrodymus. Kai kurių užsienio valstybių norminiuose aktuose yra įtvirtintos dar liberalesnės prezumpcijos. Pavyzdžiui Olandijoje, galutinis santuokos iširimas yra preziumuojamas tuo atveju, jei abu sutuoktiniai paduoda bendrą prašymą nutraukti santuoką.⁶⁹ Apskritai Olandijoje galiojanti santuokos nutraukimo tvarka yra labai liberali, tačiau pagal statistinius duomenis joje ištuokų yra nors ir nelabai žymiai, bet mažiau nei Lietuvoje.⁷⁰ Tai duoda prielaidą teigti, jog ištuokų skaičius nėra priklausomas tik nuo santuokos nutraukimo institutą reglamentuojančių normų griežtumo.

Atsižvelgiant į tai, jog kiekvienas teismo sprendimas yra priimamas, esant tam tikram teisiniam ir faktiniam pagrindui, pagrįstai gali kilti klausimas, ar prieš tai nagrinėtas santuokos faktinis iširimas apskritai neturėtų būti laikomas ne santuokos nutraukimo sąlyga, o faktiniu teismo sprendimo pagrindu. Autoriaus nuomone, faktiniu teismo sprendimo dėl santuokos nutraukimo pagrindu laikytinos tos aplinkybės, kurios įrodo faktinį santuokos iširimą, o pats būtinumas teismui įsitikinti dėl galutinio santuokos iširimo realumo, turėtų būti traktuojamas, kaip santuokos nutraukimo sąlyga. Teorijoje nėra pateikiama atsakymo, kas pagal naująją CK turėtų būti laikoma santuokos nutraukimo sąlygomis, o kas faktiniu pagrindu, koks yra santykis tarp jų. Tai įrodo ir kitame skyriuje nagrinėjamų santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu sąlygų traktavimas kaip santuokos nutraukimo sąlygų, o ne pagrindų. Tuo tarpu SŠK galiojimo laikotarpiu P.Rasimavičiaus šeimos teisės vadovėlyje praktiškai analogiškos aplinkybės (asmens pripažinimas neveiksniu, nežinia kur esančiu) buvo įvardijamos kaip santuokos nutraukimo pagrindai.⁷¹ O kitas žymus lietuvių mokslininkas P.Dičius ištuokos pagrindais laikė priežastis, dėl kurių suyra šeima.⁷² Galiojančio CK 3.52 str. 3 d. yra įtvirtintas reikalavimas bendrame sutuoktinių prašyme dėl santuokos nutraukimo nurodyti priežastis, dėl

⁶⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 117.

⁶⁹ Family Law in Europe. Second edition edited by Carolyn Hamilton & Alison Perry, 2002. P. 455.

⁷⁰ <http://www.divorcemag.com/statistics/statsWorld.shtml>, prisijungimo laikas 2005 10 12.

⁷¹ Rasimavičius P. Tarybinė šeimos teisė. – Vilnius: Mintis, 1981. P. 103.

⁷² Dičius P. Santuoka ir šeima tarybų Lietuvoje. – Vilnius: Mintis, 1974. P. 181.

kurių, sutuoktinių manymu, jų santuoka iširo. Autoriaus nuomone, būtent šios priežastys, kuriomis remdamasis teismas daro išvadą dėl faktinio santuokos iširimo ir sudaro santuokos nutraukimo pagrindą. Tuo tarpu tai nepaneigia teorinės galimybės teismo įsitikinimo, jog santuoka yra galutinai iširusi, buvimą laikyti santuokos nutraukimo sąlyga, kurios neįvykdymas lems sprendimo dėl santuokos nutraukimo nepriėmimą.

2.2 SANTUOKOS NUTRAUKIMO SĄLYGOS, NUTRAUKIANT SANTUOKĄ VIENO SUTUOKTINIO PRAŠYMU

2.2.1 Santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu samprata

Nutraukiant santuoką vieno sutuoktinio prašymu, sprendimo dėl santuokos nutraukimo priėmimui nereikalaujama abiejų sutuoktinių bendro sutikimo, bet užtenka tik vieno sutuoktinio valios nutraukti santuoką išreiškimo. Kaip jau minėta šio darbo 1.1.3 poskyryje, santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu realus įgyvendinimas (galios liberali santuokos nutraukimo tvarka ar ne) tiesiogiai priklauso nuo įstatyme įtvirtintų sąlygų, kurioms esant sutuoktiniams leidžiama nutraukti santuoką šiuo būdu.

Pagal Lietuvos CK vieno sutuoktinio prašymu santuoka gali būti nutraukta, tik esant bent vienai iš CK 3.55 str. 1 d. reglamentuojamų sąlygų: separacija, sutuoktinio pripažinimas neveiksniu, pripažinimas nežinia kur esančiu bei atlikimas laisvės atėmimo bausmės ilgiau nei vienerius metus. Šios santuokos nutraukimo sąlygos yra alternatyvios, kadangi nereikalaujama visų jų kartu įvykdymo, kad būtų galima nutraukti santuoką vieno sutuoktinio prašymu, o užtenka tik kurios nors vienos iš jų buvimo. Vieno sutuoktinio prašymu, kaip ir bendru abiejų sutuoktinių sutikimu, santuoka yra nutraukiama supaprastinto proceso tvarka, pagal tas pačias CPK 538 – 541 str. numatytas taisykles. Supaprastinta tvarka šiais atvejais nustatyta, siekiant apsaugoti vieno iš sutuoktinių interesus ir darant prielaidą, kad esant bent vienai iš CK 3.55 str. 1 d įtvirtintų sąlygų, šeima jau yra praktiškai iširusi.⁷³ Taip pat svarbu pabrėžti tai, kad nors šiuo būdu santuoka ir yra nutraukiama tik vieno iš sutuoktinių prašymu, tačiau nėra keliamas nei vieno iš sutuoktinių kaltės dėl santuokos iširimo klausimas. O tuo atveju, jei sutuoktiniai sutaria dėl santuokos nutraukimo, tačiau nesusitaria dėl santuokos nutraukimo teisinių pasekmių ir dėl to negali nutraukti santuokos bendru sutuoktinių sutikimu, santuokos nutraukimas vieno sutuoktinio prašymu tampa vieninteliu būdu išsituokti (išskyrus atvejus, kai nustatoma sutuoktinio (sutuoktinių) kaltė dėl santuokos iširimo).

⁷³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 123.

Pagal iki 2001 m. liepos 1 d. galiojusio SŠK normas, esant panašioms sąlygoms, išskyrus separaciją (tai naujas institutas reglamentuotas tik 2000 m. CK), santuoka tam tikra prasme taip pat būdavo nutraukiama supaprastinta tvarka, t.y. civilinės metrikacijos organuose. Tačiau šiuo būdu santuoką galėjo nutraukti tik tas sutuoktinis, kuris nebuvo SŠK 38 str. numatytoje padėtyje (pavyzdžiui, nuteistas asmuo negalėjo kreiptis į civilinės metrikacijos organus).⁷⁴ Tuo tarpu dabar galiojančiame CK analogiškų apribojimų nėra numatyta. Dėl santuokos nutraukimo gali kreiptis bet kuris sutuoktinis, tiek esantis, tiek ir nesantis CK 3.55 str. įtvirtintoje padėtyje. CK 3.55 str. 2 d. netgi numatyta, jog neveiksnaus sutuoktinio interesais prašymą dėl santuokos nutraukimo gali paduoti jo globėjas, prokuroras arba globos ir rūpybos institucija. Taigi skirtingai nei SŠK galiojimo laikotarpiu, įtvirtinama taisyklė, leidžianti apsaugoti neveiksniu pripažinto sutuoktinio interesus. Minėtos santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu sąlygos išsamiau nagrinėjamos kituose poskyriuose.

2.2.2 Separacijos laikotarpis

CK 3.55 str. 1 d. 1 p. įtvirtinta viena iš santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu sąlygų – sutuoktiniai gyvena skyrium (separacija) daugiau nei vienerius metus. Esminis šios sąlygos aspektas yra tas, jog sutuoktinių gyvenimas skyrium (separacija) turi būti nustatytas teismo sprendimu, remiantis CK 3.73 – 3.80 str. normomis. Ši sąlyga neapima faktinio gyvenimo skyrium, neiforminto teismo tvarka. Nors sutuoktiniai ir pateiktų kitų įrodymų, jog daugiau nei metus jie gyvena atskirai, nebeveda bendro ūkio, tai neturėtų jokios teisinės reikšmės, siekiant nutraukti santuoką nagrinėjamu būdu. Jei sutuoktinių gyvenimas skyrium nebuvo nustatytas teismine tvarka ir nėra kitų CK 3.55 str. 1 d. išvardintų sąlygų, santuokos nutraukimas vieno sutuoktinio prašymu nebus galimas, sutuoktiniai turės pasirinkti kitą santuokos nutraukimo būdą (bendru sutuoktinių sutikimu arba dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės). Svarbu tai, jog sutuoktinių išgyvenimas vienerius metus separacijos režimu, neuždeda jiems pareigos nutraukti santuokos būtent vieno sutuoktinio prašymu. Jie tik įgyja teisę nutraukti santuoką vieno sutuoktinio prašymu, o tai, kokį konkrečiai santuokos nutraukimo būdą pasirinks sutuoktiniai, priklausys tik nuo jų valios.⁷⁵ Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog bažnytinė separacija (atskyrimas nuo stalo ir guolio) nėra laikoma tinkama sąlyga santuokos nutraukimui CK 3.55 str. numatyta tvarka. Teisiškai reikšmingas yra tik gyvenimas skyrium, patvirtintas teismo sprendimu.

Dėl separacijos patvirtinimo į teismą gali kreiptis vienas iš sutuoktinių arba abu kartu. CK 3.73 str. 1 d. normos numato galimybę vienam iš sutuoktinių kreiptis į teismą su prašymu dėl

⁷⁴ Lietuvos TSR santuokos ir šeimos kodekso komentaras. – Vilnius: Mintis, 1985. P. 56 – 57.

⁷⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 124.

gyvenimo skyrium patvirtinimo, jeigu dėl tam tikrų aplinkybių, nors ir nepriklausančių nuo kito sutuoktinio, bendras jų gyvenimas tapo netoleruotinas (neįmanomas) arba gali iš esmės pakenkti jų nepilnamečių vaikų interesams, arba sutuoktiniai nesuinteresuoti tęsti bendrą gyvenimą. Dėl separacijos gali kreiptis ir abu sutuoktiniai (CK 3.73 str. 2 d.), tačiau, kaip ir nutraukiant santuoką bendru sutikimu, jie turi būti sudarę sutartį dėl gyvenimo skyrium pasekmių (susitariama dėl nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos, išlaikymo, auklėjimo, sutuoktinių turto padalijimo ir tarpusavio išlaikymo). Tuo atveju, kai dėl separacijos kreipiasi vienas sutuoktinis, minėtus klausimus išsprendžia teismas savo iniciatyva. Teismas, kaip ir santuokos nutraukimo atveju, spręsdamas gyvenimo skyrium patvirtinimo klausimą, privalo imtis priemonių sutuoktiniams sutaisyti (CK 3.75 str. 2 d.). Taigi separacijos institutas turi gana daug panašumų į santuokos nutraukimą, tačiau esminis skirtumas yra tas, kad teismui priėmus sprendimą dėl sutuoktinių gyvenimo skyrium, baigiasi tik sutuoktinių bendras gyvenimas, tačiau kitos sutuoktinių teisės ir pareigos išlieka (CK 3.77 str. 1 d.), taip pat sutuoktiniai neįgyja teisės sudaryti naujos santuokos. Separacijos laikotarpis tampa specifine santuokinių santykių faze tarp santuokos ir jos nutraukimo, kadangi gyvenimas skyrium gali baigtis arba santuokos nutraukimu arba sutuoktinių susitaikymu (santuokos atnaujinimu). Laikoma, jog sutuoktiniai susitaikė ir gyvenimas skyrium baigiasi, jei jie vėl pradeda gyventi kartu ir bendras gyvenimas patvirtina jų ketinimą kartu gyventi nuolat ir jei teismas priima sprendimą, kuriuo patenkina bendrą sutuoktinių prašymą dėl gyvenimo skyrium pabaigos (CK 3.79 str. 1 d.). Svarbus separacijos aspektas yra ir tas, jog sutuoktiniams net ir atnaujinus bendrą gyvenimą, jų turtas lieka atskiras tol, kol sutuoktiniai sudaro naują vedybų sutartį, kuria pasirenka naują turto teisinį režimą (CK 3.79 str. 2 d.). Todėl siekimo patvirtinti separaciją priežastimi gali tapti ne tik sutuoktinių nesutarimai ar požiūrių į gyvenimą kartu skirtumai, bet taip pat ir siekis, nenutraukiant santuokos, turėti galimybę kiekvienam iš sutuoktinių disponuoti savo turtu.⁷⁶ Kaip vieną iš siekio patvirtinti separaciją priežasčių, be abejonės, reikia pripažinti ir sutuoktinių norą nutraukti santuoką, tuo atveju, kai ištuoka negali būti pasiekama kitais CK numatytais santuokos nutraukimo būdais kaip tik vieno sutuoktinio prašymu. Separacija gali būti išeitis ir tuo atveju, kai sutuoktiniai negali nutraukti santuokos bendru sutikimu, nes nėra praėję metai nuo santuokos sudarymo, tačiau jie daugiau nebenori gyventi kartu.

Neabejotinai separacija yra mažesnė blogybė už santuokos nutraukimą, nes ji visiškai nenutraukia santuokinių ryšių ir gali padėti šeimai, patekusiai į krizę, išspręsti savo problemas. Tačiau separacijos institutas yra visiškai naujas Lietuvos teisėje ir dar nėra plačiai taikomas visuomenėje. Pavyzdžiui, Šiaulių rajono apylinkės teisme buvo nagrinėta tik viena byla dėl separacijos nustatymo. Šioje byloje ieškovė žmona prašė teismo patvirtinti separaciją,

⁷⁶ Adomavičius V. Vedybų sutartis. – Vilnius: Mūsų sauluzė, 2002. P. 19.

motyvuodama tuo, jog kartu su vyru nebegyvena, nebetvarko bendro ūkio, taip pat nesutampa charakteriai. Ieškininiame pareiškime žmona tiesiogiai nurodo, jog ji siekia gyvenimo skyrium patvirtinimo, nes norinti išsiskirti, o vyras bendru sutikimu santuokos nutraukti nesutinka. Taigi šioje byloje separacijos siekta dėl to, jog nebuvo sąlygų nutraukti santuoką kitu būdu, kaip tik vieno sutuoktinio prašymu, praėjus vienerių metų separacijos laikotarpiui. Tačiau gyvenimas skyrium nebuvo patvirtintas, kadangi vėliau teismo proceso metu sutuoktiniai pateikė bendrą prašymą dėl santuokos nutraukimo bendru abiejų sutuoktinių sutikimu bei patvirtintą sutartį dėl santuokos nutraukimo teisinių pasekmių. Teismas priėmė sprendimą nutraukti santuoką CK 3.51 str. pagrindu.⁷⁷

Taigi iš esmės separacijos institutas Lietuvoje dar yra taikomas tik pavieniais atvejais. Tuo tarpu kai kuriose užsienio valstybėse separacijos atvejai yra gana dažni. Pavyzdžiui, Ispanijoje santuoka pagrindu yra nutraukiama tik po tam tikro separacijos laikotarpio. Nepriklausomai nuo to, jog vienoda reikšmė yra suteikiama tiek teisinei, tiek ir faktinei separacijai, Ispanijoje sutuoktiniai dažniausiai siekia gauti teismo sprendimą dėl separacijos patvirtinimo, kadangi tai žymiai palengvina vėlesnį įrodinėjimą, kiek laiko sutuoktiniai realiai gyveno atskirai.⁷⁸ Kitose valstybėse, siekiant nutraukti santuoką, užtenka trumpesnio separacijos laikotarpio, jei ji patvirtinta teisme, ir yra reikalaujama ilgesnio faktinio sutuoktinių gyvenimo atskirai termino. Norvegijoje bet kuris sutuoktinis gali kreiptis dėl santuokos nutraukimo, jei yra praėję vieneri metai nuo teismo sprendimo, patvirtinančio separaciją, priėmimo. Tuo tarpu jei sutuoktiniai tik faktiškai gyveno atskirai, reikalaujama dviejų metų termino suėjimo nuo tokio gyvenimo pradžios, kad būtų galima kreiptis į teismą dėl santuokos nutraukimo. Analogiškų terminų reikalaujama ir pagal Danijos teisę. Prancūzijoje, nutraukiant santuoką vieno iš sutuoktinių reikalavimu, užtenka tik faktinės separacijos, tačiau ji turi trukti net 6 metus, panašus teisinis reguliavimas yra ir Austrijoje, tačiau čia užtenka 3 metų laikotarpio.⁷⁹ Taigi valstybių praktika, nutraukiant santuoką po tam tikro separacijos laikotarpio, yra gana įvairi. Kokią vietą separacijos institutas užims Lietuvos teisėje, sprendžiant sutuoktinių tarpusavio santykių klausimus, priklausys nuo efektyvaus visuomenės informavimo apie šio instituto esmę bei nuo teismų praktikos, taikant santuokos nutraukimą reglamentuojančias CK normas.

2.2.3 Sutuoktinio pripažinimas neveiksniu

Vieno sutuoktinio pripažinimas neveiksniu po santuokos sudarymo yra antra alternatyvi sąlyga, nutraukiant santuoką vieno sutuoktinio prašymu (CK 3.55 str. 1 d. 2 p.). Asmenys yra

⁷⁷ Šiaulių raj. apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2–90–616/05, A.Labutienė v. A.Labutis.

⁷⁸ Law in Europe. Second edition edited by Carolyn Hamilton & Alison Perry, 2002. P. 603 – 605.

⁷⁹ Ibid, P. 505, 265, 19.

pripažįstami neveiksniais CK 2.10 str. numatytais pagrindais. Fizinis asmuo, kuris dėl psichinės ligos arba silpnaprotystės negali suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti tik teismo tvarka gali būti pripažįstamas neveiksniu. Asmuo, kuris serga psichine liga ar silpnaprotyste, tačiau nėra teismo pripažintas neveiksniu, nebus laikomas neveiksniu teisine prasme. Neabejotinai vieno iš sutuoktinių neveiknumas suardo normalų santuokinį gyvenimą. Neveiksnius sutuoktinis, nebegalėdamas suprasti savo veiksmų reikšmės bei jų valdyti, nebegali vykdyti ir savo kaip sutuoktinio įsipareigojimų. Kita vertus, jis praranda ir sugebėjimą ginti savo interesus, todėl sveikas sutuoktinis gali pradėti piktnaudžiauti dominuojančia padėtimi ir pažeisti neveiksnaus sutuoktinio teises. Būtent todėl CK 3.55 str. 2 d. numatyta galimybė neveiksnaus sutuoktinio globėjui, prokurorui arba globos ir rūpybos institucijai neveiksnaus sutuoktinio interesais paduoti prašymą dėl santuokos nutraukimo. Gali iškilti klausimas, o kaip sutuoktinio interesai bus ginami tuo atveju, jei jo globėju bus paskirtas tas sutuoktinis, kuris pažeidinėja jo teises ir interesus? Būtent šiuo atveju ir turėtų imtis veiksmų kiti, CK 3.55 str. 2 d. išvardinti subjektai – prokuroras arba globos ir rūpybos institucija.

Santuokos nutraukimas vieno sutuoktinio prašymu yra vienintelis būdas išsituokti su neveiksniu asmeniu. Su neveiksniu asmeniu negalima nutraukti santuokos bendru sutuoktinių sutikimu, kadangi neveiksnius asmuo negali ne tik sudaryti sutarties dėl santuokos nutraukimo teisinių pasekmių, bet ir išreikšti savo sutikimo dėl santuokos nutraukimo, o ištuoka dėl neveiksnaus sutuoktinio kaltės taip pat yra neįmanoma, kadangi apskritai negalima kalbėti apie neveiksnaus asmens, kuris nesuvokia savo veiksmų reikšmės ir negali jų valdyti, kaltę.

Nagrinėjamą santuokos nutraukimo sąlygą reglamentuojančiose normose numatyta, jog ištuokai vieno sutuoktinio prašymu reikšmės turi tik sutuoktinio pripažinimas neveiksniu po santuokos sudarymo. Tuo atveju, jei asmuo buvo pripažintas neveiksniu dar iki santuokos sudarymo, bus taikomos ne santuokos nutraukimo, bet santuokos negaliojimo instituto normos (CK 3.15 str.). Ši sąlyga taip pat nebus laikoma įvykdyta, jei asmuo yra pripažintas ne visiškai neveiksniu, bet tik ribotai veiksniu. Atsižvelgiant į tai, jog asmuo yra pripažįstamas ribotai veiksniu dėl piktnaudžiavimo alkoholiniais gėrimais, narkotikais, narkotinėmis ar toksinėmis medžiagomis, darytina išvada, jog su tokiu asmeniu santuoka gali būti nutraukiama dėl pastarojo sutuoktinio kaltės, CK 3.60 str. pagrindu.⁸⁰

Vis tik teisė nutraukti santuoką su neveiksniu sutuoktiniu jau nuo seno kelia daug diskusijų, ypač moraliniu požiūriu. Jau XIX a. rusų teisininkas A.I.Zagorovskis kėlė klausimą, ar galima nutraukti santuoką vien dėl sutuoktinio susirgimo tam tikra psichine liga, ar etiška, kad sveikas asmuo gali palikti sergantį sutuoktinį, kuris yra visiškai nekaltas dėl tokios savo padėties.⁸¹

⁸⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 124.

⁸¹ Загоровский А.И. Курс семейного права. – Москва: Зерцало, 2003. С. 85.

Atsižvelgiant į tai, kad santuoka savo esme yra dviejų žmonių sąjunga visam gyvenimui, o sutuoktiniai turi remti vienas kitą bei būti lojalūs, santuokos nutraukimas su neveiksniu sutuoktiniu iš tiesų nėra visiškai pateisinamas. Iš kitos pusės taip pat kyla klausimas, ar etiška ir teisinga sveiką sutuoktinį pasmerkti ilgiems metams gyvenimo su neveiksniu sutuoktiniu. Sprendžiant šiuos daugiau etinius nei teisinius klausimus, svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog asmens pripažinimas neveiksniu nėra negrįžtamas procesas, kadangi asmuo gali pasveikti, tačiau tokio pasveikimo galimybę ir po kiek laiko ji teoriškai įmanoma yra labai sunku prognozuoti. Kaip numatyta CK 2.10 str. 3 d., jeigu neveiksnius asmuo pasveiksta arba jo sveikata labai pagerėja, teismas pripažįsta jį veiksniu. Būtent dėl minėtų priežasčių vieno iš sutuoktinių neveiksnumas pats savaime retai yra pakankamas pagrindas nutraukti santuoką, ypač jei ši trunka ilgai, o neveiksnius sutuoktinis neturi kitų artimų žmonių, kurie juo pasirūpintų ir pan. Teismas, remdamasis CK 3.57 str. 3d., gali atsisakyti nutraukti santuoką, jeigu santuokos nutraukimas padarytų esminės turtinės ar neturtinės žalos vienam iš sutuoktinių ar jų nepilnamečiams vaikams.⁸²

Užsienio valstybių praktika dėl santuokos nutraukimo su neveiksniu asmeniu yra gana skirtinga. Daugelyje valstybių iš viso nėra numatyta galimybės išsituokti vien dėl vieno iš sutuoktinių pripažinimo neveiksniu. Praktiškai analogiška santuokos nutraukimo sąlyga kaip Lietuvoje, yra įtvirtinta Austrijos teisės sistemoje. Šioje valstybėje santuoka gali būti nutraukta dėl sutuoktinio nepakaltinamumo (ang. insanity), tačiau jei tokia ištuoka galėtų padaryti ypatingos žalos nepakaltinamam sutuoktiniui, tada santuoka gali būti nutraukta tik po šešerių metų gyvenimo skyrium.⁸³ Prancūzijoje santuoka gali būti nutraukta, jei vienas iš sutuoktinių ne mažiau kaip šešis metus sirgo sunkia psichine liga, kuri visiškai suardė bendrą sutuoktinių gyvenimą ir nebėra pagrindo tikėtis, kad bendras gyvenimas artimiausiu metu gali būti vėl atnaujintas.⁸⁴

Lyginant CK normas su minėtų valstybių teisiniu reguliavimu, darytina išvada, jog teoriškai Lietuvoje yra paprasčiau nutraukti santuoką su neveiksniu asmeniu, nes nėra numatyta jokių laiko barjerų – užtenka, jog teismas yra priėmęs sprendimą dėl asmens pripažinimo neveiksniu. Tačiau praktinis tokios santuokos nutraukimas išimtinai priklausys tik nuo teismo nuožiūros, kadangi CK 3.57 str. 3 d. normos įgalina teismą apskritai atsisakyti nutraukti santuoką su neveiksniu asmeniu, nepriklausomai nuo to, kiek laiko jis jau yra pripažintas neveiksniu.

⁸² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 127.

⁸³ Law in Europe. Second edition edited by Carolyn Hamilton & Alison Perry, 2002. P. 19 – 20.

⁸⁴ Ibid, P. 265 – 266.

2.2.4 Sutuoktinio pripažinimas nežinia kur esančiu

Jei vienas sutuoktinis teismo sprendimu yra pripažintas nežinia kur esančiu, santuoka gali būti nutraukta supaprastinta tvarka vieno sutuoktinio prašymu (CK 3.55 str. 1 d. 3 p.). Akivaizdu, jog pripažinus sutuoktinį nežinia kur esančiu, nėra galimybės nutraukti santuoką bendru sutuoktinių sutikimu, kadangi tiesiog fiziškai nėra įmanoma bendrai susitarti dėl ištuokos ir jos teisinių pasekmių. Tuo tarpu teisė reikšti ieškinį pagal CK 3.60 str. dėl kito sutuoktinio kaltės (įrodinėjant, kad dingęs sutuoktinis sąmoningai paliko šeimą ir vengė ja rūpintis) išlieka, tačiau šiuo atveju santuokos nutraukimo procesas bus daug sudėtingesnis ir ilgesnis: byla bus nagrinėjama ieškinio teisenos tvarka, ieškovui teks įrodyti kito sutuoktinio kaltę, sumokėti žyminį mokesťį. Dėl minėtų priežasčių, esant priimtam teismo sprendimui dėl sutuoktinio pripažinimo nežinia kur esančiu, tikslingiausia nutraukti santuoką CK 3.55 str. normose reglamentuojamu būdu.

Vienam iš sutuoktinių nežinia kur esant ilgą laiką, pati santuoka pasidaro nereali, atsiranda sutuoktinių teisinių santykių neapibrėžtumas, kuris negali ilgai tęstis, todėl esant tokiai situacijai, įstatymų leidėjas suteikia teisę nutraukti santuoką vieno sutuoktinio prašymu, bet tik su sąlyga, jog yra priimtas teismo sprendimas dėl asmens paskelbimo nežinia kur esančiu.

Pagrindas pripažinti asmenį nežinia kur esančiu atsiranda tuomet, kai ilgą laiką asmeniui nesant gyvenamojoje vietoje ir neturint žinių apie jo buvimo vietą, iškyla būtinybė apsaugoti ne tik nežinia kur esančio asmens turtą, bet ir kitų asmenų (tarp jų ir sutuoktinio) teises ir interesus.⁸⁵ Būtent todėl yra taikomas asmens paskelbimo nežinia kur esančiu institutas. Kaip numatyta CK 2.28 str. 1 d., fizinį asmenį teismas gali pripažinti nežinia kur esančiu, jeigu jo gyvenamojoje vietoje vienerius metus nėra duomenų, kur jis yra. Taigi yra dvi būtinos sąlygos, kad asmuo būtų pripažintas nežinia kur esančiu: nuolatinis asmens nebuvimas savo paskutinėje gyvenamojoje vietoje vienerius metus ir nebuvimas jokios informacijos, kur jis yra.⁸⁶ Pagal bendrąją taisyklę minėtas vienerių metų terminas skaičiuojamas nuo tos dienos, kai buvo gauti paskutiniai duomenys apie nesantįjį (asmuo buvo matytas ar gauta žinių apie jį, ar jo buvimo vietą). Tačiau, jei tokios dienos tiksliai nustatyti neįmanoma, tada taikoma CK 2.28 str. 2 dalyje įtvirtinta prezumpcija, jog asmuo dingo ateinančių metų, einančių po metų, kai apie jį gauta žinių, sausio pirmą dieną. Taigi praktiškai teismo sprendimo dėl asmens pripažinimo nežinia kur esančiu priėmimas gali užtrukti tikrai daugiau nei metus nuo asmens dingimo. Tuo tarpu nutraukiant santuoką CK 3.60 str. tvarka dėl sutuoktinio kaltės, kaltė yra preziumuojama, jei sutuoktinis paliko šeimą ir daugiau kaip vienerius metus visiškai ja nesirūpino (CK 3.60 str. 3 d.). Todėl sutuoktinis atsižvelgdamas į konkrečią padėtį ir į tai, ar yra pagrindas teigti, jog dingęs

⁸⁵ J.Kiršienė, V.Pakalniškis, R.Ruškytė. Civilinė teisė. Bendroji dalis. I T. – Vilnius: LTU, 2004. P. 138.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 83.

sutuoktinis sąmoningai paliko šeimą ir vengė ja rūpintis (yra kaltas dėl santuokos iširimo), gali pats pasirinkti jam priimtinesnį santuokos nutraukimo būdą: vieno sutuoktinio prašymu ar dėl kito sutuoktinio kaltės.

Pabrėžtina tai, jog kaip ir asmens pripažinimas neveiksniu, taip ir pripažinimas nežinia kur esančiu nėra negrįžtamas procesas. Kaip numatyta CK 2.30 str. 1 d., jeigu pripažintas nežinia kur esančiu asmuo grįžta arba paaiškėja jo buvimo vieta, teismas panaikina sprendimą pripažinti asmenį nežinia kur esančiu. Tačiau toks teismo sprendimo panaikinimas nereiškia, kad automatiškai atnaujinamas ir nutrauktos santuokos galiojimas. Šiuo atveju pagal analogiją turėtų būti taikomos CK 3.50 str. 3 – 4 d. normos, t.y. abiejų sutuoktinių prašymu, sprendimą nutraukti santuoką teismas gali panaikinti, jeigu nei vienas iš sutuoktinių nėra sudaręs naujos santuokos ir nėra CK 3.12 – 3.17 str. kliūčių atnaujinti santuoką.⁸⁷

Kaip pavyzdį užsienio valstybių teisinio reguliavimo, nutraukiant santuoką dėl vieno iš sutuoktinių dingimo, galima apžvelgti Graikijos bei Portugalijos teisės normas. Graikijoje yra suteikiama teisė sutuoktiniui reikalauti santuokos nutraukimo, jei kitas sutuoktinis teismo yra paskelbtas nežinia kur esančiu (ilgą laiką tarpą buvo dingęs ir nieko apie jį nebuvo žinoma). Santuoka negali būti nutraukta, jei dingęs sutuoktinis atsiranda santuokos nutraukimo bylos nagrinėjimo metu. Nors Lietuvoje konkrečiai tokia norma ir nėra įtvirtinta, tačiau akivaizdu, jog atsiradus asmeniui, kuris buvo paskelbtas nežinia kur esančiu, santuoka nebegalės būti nutraukta vieno sutuoktinio prašymu, nes nebus įvykdyta CK 3.55 str. 1 d. 3 p. numatyta sąlyga. Portugalijoje santuoka gali būti nutraukta, jei sutuoktinis yra dingęs be pėdsakų daugiau kaip dvejus metus.⁸⁸ Šiose valstybėse asmens dingimas sudaro prielaidas nutraukti santuoką bendra tvarka, tuo tarpu Lietuvoje, asmens pripažinimas nežinia kur esančiu yra ne sąlyga apskritai nutraukti santuoką, bet būtent nutraukti ją supaprastinta tvarka vieno sutuoktinio prašymu. Lietuvoje leidimas nutraukti santuoką supaprastinta tvarka, jei vienas sutuoktinis yra teismo pripažintas nežinia kur esančiu, praktiškai yra perimtas iš anksčiau galiojusio SŠK, kurio 38 str. buvo numatyta, jog su asmenimis, kurie įstatymo nustatyta tvarka yra pripažinti nežinia kur esančiais, santuoka nutraukiama civilinės metrikacijos organuose.⁸⁹

2.2.5 Sutuoktinio atlikimas baudmės už netyčinį nusikaltimą

Vieno sutuoktinio prašymu santuoka gali būti nutraukta ir tuo atveju, jei vienas sutuoktinis atlieka laisvės atėmimo bausmę ilgiau nei vienerius metus už netyčinį nusikaltimą (CK 3.55 str. 1 d. 4 p.). Sutuoktinio nuteisimas laisvės atėmimo bausme ilgiau nei vieneriems metams už

⁸⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. – Vilnius: Justitia, 2002. P. 86.

⁸⁸ Law in Europe. Second edition edited by Carolyn Hamilton & Alison Perry, 2002. P. 339, 535.

⁸⁹ Lietuvos TSR santuokos ir šeimos kodekso komentaras. – Vilnius: Mintis, 1985. P. 56 – 57.

netyčinį nusikaltimą neatima iš sutuoktinių teisės prašyti santuoką nutraukti bendru jų sutikimu, tačiau sutuoktiniams nesusitariant bendrai dėl ištuokos, suteikiama teisė vienam iš sutuoktinių prašyti teismo nutraukti santuoką tik jo vieno reikalavimu. Įstatymų leidėjas tokį teisinį reglamentavimą sieja su prielaida, jog ilgesnis nei vienerių metų laisvės atėmimo bausmės terminas lemia sutuoktinių išsiskyrimą gana ilgam laiko tarpui ir tai konkrečiu atveju gali sąlygoti faktinį santuokinių santykių nutrūkimą bei šeimos iširimą.

Šios santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu sąlygos turinys turi būti nagrinėjamas, remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau BK), įsigaliojusio 2003 m. gegužės 1 d., normomis.⁹⁰ Kaip numatyta BK 50 str., laisvės atėmimo bausmę nuteistieji atlieka atvirose kolonijose, pataisos namuose ir kalėjimuose. Tokiu būdu sutuoktinis yra praktiškai izoliuojamas nuo visuomenės, tuo pačiu atskiriamas nuo šeimos. Įstatymų leidėjas teisę nutraukti santuoką CK 3.55 str. pagrindu sieja tik su laisvės atėmimo bausme, kuri trunka ilgiau nei vienerius metus. Taip įtvirtinama prezumpcija, jog sutuoktinių išsiskyrimas trumpesniai nei metų laikotarpiui, nelemia santuokos iširimo. Anksčiau galiojęs SŠK teisę nutraukti santuoką civilinės metrikacijos organuose siejo su sutuoktinio nuteisimu laisvės atėmimo bausme ne mažiau kaip trejiems metams.⁹¹ Dabar galiojančiame CK santuokos nutraukimas supaprastinta tvarka vieno sutuoktinio prašymu siejamas su trumpesniu, tik vienerių metų, terminu. Teoriškai galima būtų daryti išvadą, jog CK yra palengvinta galimybė nutraukti santuoką vieno sutuoktinio prašymu. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog visos CK 3.55 str. 1 d. įtvirtintos sąlygos, tarp jų ir sutuoktinio nuteisimas daugiau nei vieneriems metams už netyčinį nusikaltimą, nėra absoliučiai įpareigojančios teismo nutraukti santuoką. Kartu su CK 3.55 str. turi būti taikomos ir CK 3.53 str.1 – 2 d. normos dėl faktinio santuokos iširimo bei CK 3.57 str. 3 d. normos dėl teismo teisės, atsižvelgiant į sutuoktinio amžių, santuokos trukmę, sutuoktinių nepilnamečių vaikų interesus, atsisakyti nutraukti santuoką, jeigu santuokos nutraukimas padarytų esminės turtinės ar neturtinės žalos vienam sutuoktiniui ar jų nepilnamečiams vaikams. CK 3.53 str. normos yra bendro pobūdžio ir jos taikomos, ne tik nutraukiant santuoką bendru sutuoktinių sutikimu, bet ir vieno sutuoktinio prašymu. Kurios nors iš CK 3.55 str. įtvirtintų santuokos nutraukimo sąlygų buvimas, automatiškai neleidžia daryti išvados, jog santuoka yra faktiškai iširusi. Jei nutraukiant santuoką CK 3.55 str. pagrindu, kartu nebūtų taikoma ir CK 3.53 str. 1 dalis, būtų sudarytos prielaidos nepagrįstam galutinai neiširusios santuokos nutraukimui, o tai savo ruožtu prieštarautų įstatymų leidėjo tikslams stiprinti šeimos santykių stabilumą. Taigi santuokos nutraukimas vieno sutuoktinio prašymu, kaip ir bendru sutuoktinių sutikimu, nėra priklausomas tik nuo sutuoktinių ar vieno iš jų valios

⁹⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. – Vilnius: Saulužė, 2000.

⁹¹ Lietuvos TSR santuokos ir šeimos kodekso komentaras. – Vilnius: Mintis, 1985. P. 57.

išsituokti išreiškimo – taip pat būtina, jog teismas konstatuotų faktinį santuokos iširimą bei kitų šeimos narių interesų nepažeidimą.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu sąlyga, įtvirtinta CK 3.55 str. 1 d. 4 p., aiškinant ją lingvistiškai, apima ne bet kokią ilgesnę nei vienerių metų laisvės atėmimo bausmę, bet tik bausmę paskirtą už netyčinį nusikaltimą. Tačiau ši norma turėtų būtų aiškinama plečiamai, kaip apimanti bet kokią ilgesnę nei vienerių metų laisvės atėmimo bausmę: tiek už netyčinį, tiek ir už tyčinį nusikaltimą. Tokia išvada darytina atsižvelgiant į tai, kad nagrinėjama santuokos nutraukimo sąlyga yra siejama ne su asmens neteisėtos veiklos pobūdžiu, bet su prielaida, jog sutuoktinių išsiskyrimas ilgesniam nei vienerių metų laiko tarpui konkrečiu atveju gali lemti faktinį santuokinių santykių nutrūkimą bei šeimos iširimą.

BK netyčinių nusikaltimų sąvoka nėra naudojama: BK 11 str. 2 d. normoje numatyta, jog nusikaltimai yra skirstomi į tyčinius ir neatsargius. CK 3.55 str. 1 d. 4 p. vartojama netyčinių nusikaltimų sąvoka būtent ir apima neatsargius nusikaltimus. Siekiant teisinio aiškumo, būtų tikslinga ir CK normose vietoj netyčinių naudoti neatsargių nusikaltimų terminą ir CK 3.55 str. 1 d. 4 punktą išdėstyti taip:

4) vienas sutuoktinis atlieka laisvės atėmimo bausmę ilgiau nei vienerius metus už neatsargų nusikaltimą.

Neatsargūs nusikaltimai savo ruožtu yra skirstomi į padarytus dėl nusikalstamo pasitikėjimo (asmuo numatė, kad dėl jo veikimo ar neveikimo gali atsirasti BK numatyti padariniai, tačiau lengvabūdiškai tikėjosi jų išvengti) ir į padarytus dėl nusikalstamo nerūpestingumo (asmuo nenumatė, kad dėl jo veikimo ar neveikimo gali atsirasti BK numatyti padariniai, nors pagal veikos aplinkybes ir savo asmenines savybes galėjo ir turėjo tai numatyti).⁹² Neatsargių nusikaltimų pavyzdžiais gali būti neatsargus gyvybės atėmimas (BK 132 str.), nesunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo (BK 139 str.) ir kt.

Taigi vienam iš sutuoktinių atliekant laisvės atėmimo bausmę ilgiau nei vienerius metus už neatsargų ar tyčinį nusikaltimą, teisė vieno sutuoktinio prašymu nutraukti santuoką siejama ne su nuteistojo asmens neigiama veika, t.y. nuteisimu už tam tikrą nusikaltimą, bet su tuo faktu, jog vieną sutuoktinį nuteisus laisvės atėmimo bausme ilgiau nei vieneriems metams, sutuoktinių faktinis gyvenimas kartu nutrūksta ir taip atsiranda prielaidos santuokinių santykių pasibaigimui. Tuo tarpu teisė nutraukti santuoką su asmeniu nuteistu už tyčinio nusikaltimo padarymą, jau gali būti siejama ir su neigiama asmens veika, su netinkamo gyvenimo būdo vedimu. Todėl, jei

⁹² Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. – Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 210 – 212.

sutuoktinis yra nuteisiamas už tyčinio nusikaltimo padarymą, santuoka vieno sutuoktinio reikalavimu gali būti nutraukta arba dėl kito sutuoktinio kaltės (CK 3.60 str.), arba vieno sutuoktinio prašymu CK 3.55 str. pagrindu.

2.3 SANTUOKOS NUTRAUKIMO SĄLYGOS, NUTRAUKIANT SANTUOKĄ DĖL SUTUOKTINIO (SUTUOKTINIŲ) KALTĖS

2.3.1 Kaltės samprata ir jos prezumpcijos

Trečiasis būdas, kuriuo šiuo metu galima nutraukti santuoką Lietuvoje yra santuokos nutraukimas dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės (CK 3.60 – 3.65 str.). Atsižvelgiant į tai, jog CK 3.51 str. pagrindu sprendimas dėl ištuokos gali būti priimtas ne anksčiau kaip po vienerių metų nuo santuokos sudarymo, o santuokos nutraukimas vieno sutuoktinio prašymu įmanomas tik esant konkrečioms CK 3.55 str. numatytoms sąlygoms, yra reglamentuojamas trečiasis santuokos nutraukimo būdas, leidžiantis nutraukti santuoką bet kuriuo metu dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės. Ši santuokos nutraukimo forma sudaro galimybę nekaltam sutuoktiniui, net ir nepraėjus vieneriems metams nuo santuokos sudarymo, „apsiginti“ nuo kaltojo sutuoktinio, nutraukiant santuoką su juo. Kaip teigė žymus XIX a. rusų mokslininkas A.I.Zagorovskis, „Valstybė turi ginti vieną sutuoktinį nuo kito sutuoktinio, pažeidžiančio santuokos jam uždėtas pareigas, suteikdama nekaltajam sutuoktiniui teisę nutraukti santuoką“.⁹³ Šis santuokos nutraukimo būdas yra visiškai naujas Lietuvos šeimos teisėje, kadangi anksčiau galiojęs SŠK nenumatė jokio atvejo, kada būtų sprendžiamas sutuoktinių kaltės dėl santuokos nutraukimo klausimas. Taip pat SŠK nebuvo numatyta ir jokių apribojimų vienam iš sutuoktinių pareikšti prašymą dėl santuokos nutraukimo. SŠK buvo įtvirtinta, jog vienam iš sutuoktinių nesutinkant skirtis, santuoka yra nutraukiama teismine tvarka, jei teismas nustato, kad sutuoktiniams toliau bendrai gyventi ir išsaugoti šeimą nebeįmanoma (SŠK 36 str.). Taigi bylą dėl santuokos nutraukimo galėjo inicijuoti tiek vienas, tiek ir abu sutuoktiniai, o sprendimas nutraukti santuoką būdavo priimamas ta pačia SŠK 36 str. numatyta tvarka. LAT 2002 m. vasario 6 d. nutartyje, kurioje buvo nagrinėjamas klausimas dėl santuokos nutraukimo pagal SŠK normas, pasisakė, jog, tuo atveju, kai vienas iš sutuoktinių kategoriškai pareiškia savo valią santuoką nutraukti ir toliau nuosekliai to siekia, ši jo teisė neturėtų būti priklausoma nuo subjektyvaus kito sutuoktinio nusistatymo, t.y. kito sutuoktinio atsisakymu nutraukti santuoką paneigta ar nepagrįstai suvaržyta.⁹⁴ Taigi pagal

⁹³ Загоровский А.И. Курс семейного права. – Москва: Зерцало, 2003. С. 69.

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2002 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K – 3 – 253/2002. <http://www.lat.litlex.lt>.

anksčiau galiojusias SŠK normas, vienam iš sutuoktinių reiškiant norą nutraukti santuoką viso teismo proceso metu, nepriklausomai nuo to, ar kita šalis prieštaravo ištuokai, ar ne, teismas dažniausiai priimdavo sprendimą dėl santuokos nutraukimo. Tuo tarpu nuo 2001 m. liepos 1 d., įsigaliojus CK, santuokos nutraukimo tvarka buvo iš esmės sugriežtinta, žymiai apribojant sutuoktinių teisę nutraukti santuoką tik vieno iš jų reikalavimu. Nesant CK 3.55 str. įtvirtintų sąlygų (praktiškai jos būna labai retais atvejais), santuoka vieno iš sutuoktinių reikalavimu gali būti nutraukta tik dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės. Pabrėžtina tai, kad pastaruoju būdu santuoka yra nutraukiama ieškinio teisenos tvarka (CK 3.62 str. 1 d.) bei turi būti sumokėtas 100 Lt. žyminis mokestis (CPK 80 str. 1 d. 2 p.). Visais kitais atvejais santuoka gali būti nutraukta tik abiejų sutuoktinių bendru sutikimu.

Santuokos nutraukimo dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės pagrindinė sąlyga yra faktinis santuokos iširimasis dėl kito sutuoktinio kaltės (CK 3.60 str. 1 d.). Kad nutraukti santuoką CK 3.60 str. pagrindu, santuoka turi būti ne tik faktiškai iširusi, bet ir iširusi dėl sutuoktinio kaltės. Sutuoktinio kaltė yra specifinė, palyginus su kitais asmens kaltės civiliniuose santykiuose atvejais. Sprendžiant sutuoktinio kaltės klausimus, nėra taikoma bendroji kaltės, kaip vienos iš civilinės atsakomybės sąlygų, samprata, t.y. jog asmuo yra kaltas, jeigu atsižvelgiant į prievolės esmę bei kitas aplinkybes jis nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina (CK 6.248 str. 3 d.). CK 3.60 str. 2 d. įtvirtinta speciali sutuoktinio kaltės samprata. Sutuoktinis pripažįstamas kaltu, jeigu jis iš esmės pažeidė savo kaip sutuoktinio pareigas, numatytas CK trečiojoje knygoje, ir dėl to bendras sutuoktinių gyvenimas tapo neįmanomas. Taigi iš esmės išskiriami trys sutuoktinio kaltės elementai: sutuoktinio pareigų pažeidimas, tas pažeidimas turi būti esminis, dėl šių pažeidimų bendras sutuoktinių gyvenimas tapo neįmanomas. Sutuoktinių pareigos yra reglamentuojamos CK trečiojoje knygoje – tai pareiga būti vienas kitam lojaliems, remti vienas kitą moraliai bei materialiai (CK 3.27 str.), pareiga išlaikyti ir auklėti savo nepilnamečius vaikus (CK 3.30 str.) ir kt. Santuokos nutraukimui dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės svarbus tik esminis tokių pareigų pažeidimas. CK naudojamas terminas „esminis“ yra vertinamasis kriterijus, paliekantis teismui teisę kiekvienu konkrečiu atveju spręsti, ar pažeidimas yra esminis, ar ne. Tam tikras gaires pateikia LAT, vienoje iš savo nutarčių nurodydamas, jog asmuo iš esmės pažeidžia savo kaip sutuoktinio pareigas, jeigu jo elgesys yra visiškai nepriimtinas, atsižvelgiant į šeimos tikslus ir jos paskirtį visuomenėje.⁹⁵ Vėliau priimtoje nutartyje LAT išplečia esminio pažeidimo sąvoką, teigdamas, jog esminiu santuokinių pareigų pažeidimu laikytinas elgesys, nepriimtinas ne tik teisės, bet ir moralės

⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2004 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K – 3 – 331/2004. <http://www.lat.litlex.lt>.

požiūriu.⁹⁶ Toje pačioje nutartyje taip pat pabrėžiama, kad esminio pažeidimo nebus tuo atveju, jei sutuoktinio pareigos nėra vykdomos dėl tam tikrų objektyvių priežasčių, nepriklausančių nuo sutuoktinio valios: turi būti įrodyta, jog kitas sutuoktinis dėl subjektyvių priežasčių iš esmės pažeidė savo pareigas ir kad dėl tokio jo elgesio bendras gyvenimas tapo negalimas. Faktas, jog dėl minėtų pažeidimų bendras sutuoktinių gyvenimas tapo neįmanomas, nustatymas yra svarbus, sprendžiant sutuoktinio kaltės klausimą, kadangi tie patys sutuoktinio veiksmai gali visiškai skirtingai įtakoti atskirus asmenis, jų šeimas. Tai lemia skirtingos žmonių charakterio savybės, moraliniai principai, išsilavinimas ir kiti veiksniai. Pavyzdžiui, vieniems sutuoktiniams psichologinis ar fizinis smurtas iš esmės nebus kliūtis toliau gyventi santuokoje, kitiems tai reikš nenuginčijamą įrodymą, jog tolesnis bendras gyvenimas yra nebeįmanomas.

Analogiškos kaip ir Lietuvoje santuokos nutraukimo dėl kaltės sąlygos yra įtvirtintos Austrijoje. Šioje valstybėje santuoka yra nutraukiama dėl kaltės, jei sutuoktinis padarė rimtą iš santuokos sudarymo kylančių pareigų pažeidimą, kuris nulėmė galutinį santuokos iširimą. Rimtas santuokinių pareigų pažeidimas, padarantis sutuoktinių bendrą gyvenimą neįmanomu, taip pat sudaro galimybę nutraukti santuoką vieno sutuoktinio prašymu dėl kito sutuoktinio kaltės Prancūzijoje bei Portugalijoje.⁹⁷ Tačiau ne mažai Europos valstybių XX a. antroje pusėje apskritai atsisakė ir dabar savo įstatymuose nenumato santuokos nutraukimo dėl kaltės būdo. Prie tokių valstybių priskirtinos Suomija, Švedija, Rusijos Federacija, Olandija, Šveicarija, Norvegija ir t.t. Tai daugiausia tos valstybės (šiuo atveju išskyrus Šveicariją bei Norvegiją), kuriose galioja gana liberali santuokos nutraukimo tvarka, leidžianti nutraukti santuoką vienodomis sąlygomis, tiek ištuokos reikalaujant abiem sutuoktiniams, tiek ir vienam iš jų. Lietuvoje šiuo atveju galioja daug griežtesnė tvarka, nustatanti skirtingus santuokos nutraukimo būdus bei sąlygas priklausomai nuo to, ar abu sutuoktiniai siekia nutraukti santuoką, ar tik vienas iš jų. Pastebėtina, jog tokios valstybės kaip Švedija, Rusijos Federacija yra pirmame pasaulio valstybių dešimtuose pagal didžiausią ištuokų skaičių.⁹⁸ Tai leidžia daryti prielaidą, jog itin liberali santuokos nutraukimo tvarka turi tam tikros įtakos dideliame santuokos nutraukimų skaičiui valstybėje.

Nagrinėjant kaltę dėl santuokos iširimo, svarbus aspektas yra ir tas, jog sutuoktinio kaltė nėra preziumuojama – ją visais atvejais turi įrodyti ieškovas, išskyrus CK 3.60 str. 3 d. numatytas prezumpcijas. Sutuoktinio kaltė yra preziumuojama, įrodžius šiuos faktus:

- *Asmens nuteisimą už tyčinį nusikaltimą.* Nusikaltimas yra laikomas padarytu tyčia, kai asmuo suvokia savo veikos pavojingumą, numato šios veikos pavojingus padarinius ir tu

⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2005 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K – 3 – 176/2005. <http://www.lat.litlex.lt>.

⁹⁷ Law in Europe. Second edition edited by Carolyn Hamilton & Alison Perry, 2002. P. 19, 267, 535.

⁹⁸ <http://www.divorcemag.com/statistics/statsWorld.shtml>, prisijungimo laikas 2005 10 12.

padarinių siekia arba sąmoningai leidžia jiems atsirasti.⁹⁹ Vienintelis asmens nuteisimo už tyčinį nusikaltimą įrodymas yra įsiteisėjęs teismo sprendimas. Iš esmės dėl santuokos nutraukimo kaltas sutuoktinis yra nubaudžiamas du kartus – baudžiamąją tvarka bei santuokos nutraukimu dėl jo kaltės. Remiantis CK 3.70 str. normomis, kaltas dėl santuokos nutraukimo sutuoktinis praranda tas teises, kurias įstatymai ar vedybų sutartis suteikia išsituokusiam asmeniui, įskaitant teisę į išlaikymą. Taip pat jis įgyja pareigą atlyginti turtinę bei neturtinę žalą, susijusią su santuokos nutraukimu nekaltam sutuoktiniui, jei šis reikalauja tokios žalos atlyginimo. Teorijoje dažnai yra svarstomas klausimas, ar apskritai yra koks nors ryšys tarp sutuoktinio nuteisimo ir jo kaltės dėl santuokos nutraukimo, ypač tuo atveju, kai jis nuteisiamas už nusikaltimą, nepadarantį tiesioginės žalos šeimos nariams ar jam paskiriama ne laisvės atėmimo bausmė. Šiuo atveju Lietuvos įstatymų leidėjas užėmė itin griežtą poziciją, asmens nuteisimą už tyčinį nusikaltimą laikydamas pakankamu įrodymu, jog sutuoktinis pasirinko netinkamą gyvenimo būdą ir taip sudarė prielaidas šeimos iširimui.

- *Sutuoktinio neištikimybė.* Lietuvos CK neištikimybės sąvoka neapibrėžiama, tačiau kaip rodo teismų praktikos analizė ji yra suvokiama siaurąja prasme – kaip fizinė neištikimybė. Savo ruožtu ištikimybę galima apibrėžti, kaip pareigą už santuokinio ryšio ribų su kitu ar kita nesantykiauti.¹⁰⁰ Gana įdomus neištikimybės apibrėžimas yra pateikiamas Graikijos civiliniame kodekse – tai buvimas savanoriškų lytinių santykių tarp dviejų asmenų, iš kurių vienas arba abu yra susituokę, tačiau ne vienas su kitu.¹⁰¹ Neabejotinai neištikimas sutuoktinis pažeidžia pareigą būti lojaliu ir gerbti kitą sutuoktinį. Nepriklausomai nuo to, kaip ilgai sutuoktinis buvo neištikimas ir ar kitas sutuoktinis tam tikrą laiką toleravo tokį elgesį, teisme įrodytas neištikimybės faktas leidžia daryti prezumpciją, jog būtent neištikimas sutuoktinis yra kaltas dėl santuokos iširimo.
- *Žiaurus elgesys su kitu sutuoktiniu ar šeimos nariais.* Lietuvoje atlikta nemažai tyrimų įrodančių, jog smurtas šeimose yra dažnas reiškinys.¹⁰² Žiaurus elgesys gali būti suvokiamas siaurąja arba plačiąja prasme (atitinkamai tik kaip fizinis smurtas arba kaip fizinis ir psichologinis smurtas). Lietuvoje ši sąvoka traktuojama pačia plačiausia prasme, suteikiant teisę pačiam teismui spręsti, kokį konkrečiai sutuoktinio elgesį galima laikyti žiauriu.
- *Šeimos palikimas ir visiškas nesirūpinimas ja daugiau kaip vienerius metus.* Šeimos palikimas ir nesirūpinimas ja turi būti suvokiamas plačiau nei tik fizinis sutuoktinio nebuvimas su šeima ir materialinės paramos neteikimas. Sutuoktinis, nors ir gyvenantis toje pačioje

⁹⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 103.

¹⁰⁰ Krikščioniškoji šeima. – Kaunas: Caritas, 1992. P. 23.

¹⁰¹ Law in Europe. Second edition edited by Carolyn Hamilton & Alison Perry, 2002. P. 339.

¹⁰² Smurtas prieš moteris ir vaikus Lietuvoje. – Vilnius: VU, 1997. P. 18 – 20.

gyvenamojoje patalpoje su šeima, tačiau moraliai bei materialiai neremiantis jos daugiau kaip vienerius metus, pagrįstai turi būti laikomas kaltu dėl santuokos faktinio iširimo.

Visais minėtais keturiais atvejais ieškovui pakanka įrodyti tik faktą, su kuriuo yra siejama atsakovo kaltės prezumpcija. Įrodžius patį faktą, yra pripažįstama, kad atsakovas yra kaltas dėl santuokos iširimo. Tačiau taip pat pastebėtina, kad CK 3.60 str. 3 d. išvardintos prezumpcijos yra nugrinčijamos, todėl atsakovas turi teisę įrodinėti, kad ieškovo nurodytų faktų nebuvo, arba, nors ir buvo, yra kitokių aplinkybių, kurios atsakovo kaltę arba apskritai paneigia, arba rodo esant ieškovo kaltę.¹⁰³ Teismas atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, gali pripažinti, kad santuoka iširo dėl abiejų sutuoktinių kaltės (CK 3.61 str. 2 d.).

2.3.2 Kaltojo sutuoktinio reikalavimo nutraukti santuoką pareiškimo problema

CK 3.60 str. normos numato, jog sutuoktinis gali reikalauti nutraukti santuoką dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės, jeigu ji faktiškai iširo dėl kito sutuoktinio kaltės. Lingvistinis kodekse vartojamų formuluočių „gali reikalauti“ ir „jei iširo dėl kito sutuoktinio kaltės“ aiškinimas leidžia daryti išvadą, jog ieškinį CK 3.60 str. pagrindu gali pareikšti tik tas sutuoktinis, kuris nėra kaltas dėl santuokos iširimo. Tačiau teismų praktikoje iškilo klausimas, ką daryti tuo atveju, jei ieškinį dėl santuokos nutraukimo paduoda būtent kaltasis sutuoktinis, remdamasis išimtinai tik savo kalte. LAT 2004 m. balandžio 4 d. konsultacijoje nurodė, jog ieškinys dėl santuokos nutraukimo gali būti grindžiamas ne tik ta aplinkybe, kad santuoka faktiškai iširo dėl kito sutuoktinio, t. y. atsakovo kaltės, bet ir tuo pagrindu, kad dėl santuokos iširimo yra kaltas pats ieškovas arba dėl to yra kalti abu sutuoktiniai.¹⁰⁴ Autoriaus nuomone, LAT išreikšta nuostata, jog ieškinys gali būti grindžiamas pačio ieškovo kalte, neatitinka įstatymo leidėjo tikslų, įtvirtinant visiškai naują Lietuvos teisėje santuokos nutraukimo būdą dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės.

Pagrindinis šio santuokos nutraukimo būdo įtvirtinimo tikslas būtent ir yra apginti nekaltąjį sutuoktinį nuo kito sutuoktinio, pažeidžiančio santuokines pareigas, numatant pastarajam atsakomybę už santuokos iširimą ir taip suteikiant nukentėjusiam sutuoktiniui tam tikrą satisfakciją. Suteikus kaltajam sutuoktiniui teisę kreiptis į teismą dėl santuokos nutraukimo, remiantis tik savo kalte, kaip tik būtų pažeidžiami, o ne ginami nekaltojo sutuoktinio interesai, kadangi santuokos nutraukimo procesas būtų pradėtas jam nepageidaujant. Taip pat nesąžiningas sutuoktinis, pasinaudodamas jo kalte įrodančiais faktais, įgytų teisę nutraukti santuoką jo vienašaliu reikalavimu net nepraėjus vieneriems metams nuo santuokos sudarymo (tai viena iš

¹⁰³ <http://www.tm.lt/?item=kodeks&aktoid=50802&strnr=3.51>, prisijungimo laikas 2005 11 08.

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2004 m. balandžio 8 d. konsultacija Nr. A3 – 103. <http://www.lat.litlex.lt>.

sąlygų nutraukti santuoką bendru sutuoktinių sutikimu) ar vienerių metų separacijos laikotarpiui (sąlyga nutraukti santuoką vieno sutuoktinio prašymu) ir taip susidarytų paradoksali situacija, kai tyčinis sutuoktinio pareigų pažeidimas palengvintų galimybę nutraukti santuoką. Tuo tarpu įstatymo leidėjo tikslas buvo priešingas - sugriežtinti santuokos nutraukimo tvarką Lietuvoje, žymiai apribojant sutuoktinių teisę nutraukti santuoką tik vieno iš jų reikalavimu. XIX a., kai santuokos nutraukimas dėl kaltės daugelyje Europos valstybių buvo praktiškai vienintelis ištuokos būdas, paprastai taip pat buvo laikomasi principo, jog prašymas dėl santuokos nutraukimo yra nepriimamas, jei jį teikia sutuoktinis, kuris pats pažeidė savo kaip sutuoktinio pareigas.¹⁰⁵ Šiuo metu panašiausia į Lietuvos santuokos nutraukimo tvarka galioja Austrijoje. Šioje valstybėje, kaip ir Lietuvoje, įtvirtinti trys santuokos nutraukimo būdai, tik iš dalies skiriasi konkrečios jų įgyvendinimo sąlygos. Tačiau kalbant apie santuokos nutraukimą dėl kaltės, Austrijoje yra laikomasi principo, jog tas sutuoktinis, kuris yra kaltas dėl santuokos iširimo, t.y. iš esmės pažeidęs savo kaip sutuoktinio pareigas, negali remtis savo kalte, nes toks ieškinys būtų nepateisinamas ne tik teisės, bet ir moralės požiūriu.¹⁰⁶ Todėl, autoriaus nuomone, Lietuvos teismai turėtų griežtai laikytis CK normų reikalavimo ir atsisakyti priimti ieškinį, kuriame ieškovas yra kaltasis sutuoktinis, jei jis remiasi tik savo, o ne kito sutuoktinio kalte dėl santuokos iširimo. Tokiu atveju siekiantis išsiskirti kaltasis sutuoktinis gali prašyti teismo patvirtinti gyvenimą skyrium ir taip įgyti teisę po vienerių metų separacijos laikotarpio nutraukti santuoką CK 3.55 str. pagrindu vieno sutuoktinio prašymu.

2.3.3 Kaltės pripažinimas Lietuvos teismų praktikoje

Lietuvos teismuose ne tik formuojasi praktika priimti kaltojo sutuoktinio ieškinį dėl santuokos nutraukimo, bet taip pat pasitaiko atvejų, kai santuoka nutraukiama dėl kaltės, gana formaliai traktuojant pačios kaltės buvimą. Yra bylų, kuriose praktiškai net ir neįrodžius sutuoktinių kaltės, santuoka yra nutraukiama CK 3.60 str. pagrindu. Taigi ir šiuo aspektu ne visada pakankamai laikomasi CK griežtumo, nes nesant sutuoktinių kaltės, teismas turėtų atsisakyti nutraukti santuoką CK 3.60 str. pagrindu, o sutuoktiniai savo ruožtu galėtų išsituokti arba bendru jų sutikimu, arba vieno sutuoktinio prašymu. Autorius nagrinėjo atsitiktine tvarka pasirinktas santuokos nutraukimo bylas dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės, spęstas Šiaulių m. apylinkės teisme, Šiaulių raj. apylinkės teisme bei Vilniaus m. 2 apylinkės teisme. Pastebėtos kelios tendencijos.

¹⁰⁵ Загоровский А.И. Курс семейного права. – Москва: Зерцало, 2003. С. 78.

¹⁰⁶ Law in Europe. Second edition edited by Carolyn Hamilton & Alison Perry, 2002. P. 19.

Pirma, gana daug bylų, pradėtų nagrinėti, pateikiant teismui ieškinį dėl santuokos nutraukimo CK 3.60 str. pagrindu, baigiasi tuo, jog šalys teismo nagrinėjimo metu paduoda naują prašymą dėl santuokos nutraukimo bendru sutuoktinių sutikimu ir santuoka yra nutraukiama CK 3.51 str. tvarka. Tokiu būdu yra užbaigiami teisminiai ginčai dėl šalių kaltės įrodinėjimo bei ieškinį padavusiam sutuoktiniui grąžinamas žyminis mokestis. Taip yra įgyvendinama sutuoktinių teisė patiems pasirinkti konkretų santuokos nutraukimo būdą.

Antra, vienose bylose teismai nutraukia santuoką CK 3.60 str. pagrindu, gavę pakankamai vieno ar abiejų sutuoktinių kaltės įrodymų, kitose praktiškai be rimtų įrodymų pripažįstamas kaltės buvimas. Pavyzdžiui, Šiaulių m. apylinkės teismo byloje Nr. 2 – 0342 – 11/2004 ieškovė prašo teismo nutraukti santuoką dėl jos vyro kaltės, nes jis žiauriai elgiasi su šeima, muša, yra grasinęs, kad nužudys, taip pat nesirūpina šeima. Kaip minėtų faktų įrodymus, ieškovė nurodo liudytojų parodymus, taip pat pateikia policijos pranešimą, kad vyras buvo įspėtas už grasinimus nužudyti ar padaryti sunkų kūno sužalojimą. Šioje byloje teismas kaltės įrodymu laiko ir tai, jog atsakovas nepateikė atsiliepimo į ieškinį, neatvyko į posėdį ir neginčijo savo kaltės. Taigi šiuo atveju teismas savo sprendime pagrįstai konstatuoja, jog dėl santuokos iširimo yra kaltas atsakovas (CK 3.60 str. 3 d.).¹⁰⁷ Kitoje byloje ieškovė žmona teigia, jog sutuoktinis buvo jai neištikimas, neremia šeimos materialiai, tačiau šių faktų įrodymų ji negalinti pateikti. Šiuo atveju teismas pakankamu kaltės įrodymu laikė tai, kad atsakovas nepateikė atsiliepimo bei neatvyko į teismo posėdį, nors jam buvo tinkamai pranešta ir jis buvo supažindintas su galimumu nagrinėti bylą teismo posėdyje, jam neatvykus. Todėl teismas sprendžia, kad atsakovas sutinka su ieškovės išdėstytais motyvais ir neginčija savo kaltės dėl santuokos iširimo.¹⁰⁸ Taigi kaltę įrodančių faktų neginčijimas taip pat yra pakankamas kaltės įrodymas teisme. Tokiai teismų praktikai pritartina.

Tuo tarpu kai kuriose kitose bylose, teismai nepagrįstai priima sprendimą nutraukti santuoką dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės. Viena iš tokių bylų yra Šiaulių raj. apylinkės teisme nagrinėta byla Nr. 2 – 514 – 459/05, kurioje ieškovė nurodė, jog praėjus vienam mėnesiui po vestuvių, vyras (ne lietuvių tautybės) išvyko nežinia kur ir nuo to laiko ja nesirūpino, todėl ieškovė prašo nutraukti santuoką dėl atsakovo kaltės. Šiuo atveju vyro gyvenamoji vieta buvo nežinoma, todėl apie bylos nagrinėjimą jam pranešta viešo paskelbimo būdu. Vyras atsiliepimo į ieškinį nepateikė ir į teismo posėdį neatvyko. Teismas, sprendime nurodo, jog vertinant kaltę, atsižvelgiama į tai, kad atsakovė pati pripažįsta, jog pasielgė lengvabūdiškai, susituokdama su kitataučiu atsakovu. Taip pat nuo tos dienos, kai vyras paliko žmoną dar nepraėjo vieneri metai, todėl kaltė negali būti preziumuojama, remiantis CK 3.60 str. 3 d., o kitų atsakovo kaltės apraiškų ieškovė teismui nenurodė, todėl darytina išvada, kad santuoka iširo dėl abiejų

¹⁰⁷ Šiaulių m. apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2–0342–11/2004, L.Kirkutienė v. G.Kirkutis.

¹⁰⁸ Šiaulių m. apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2–0289–03/2004, E.Krištopaitienė v. V.Krištopaitis.

sutuoktinių kaltės, nes tiek ieškovė, tiek atsakovas neatsakingai žiūri į santuoką, šeimos funkciją visuomenėje ir nesugebėjo vienas kitam išsipareigoti.¹⁰⁹ Autoriaus nuomone, toks teismo sprendimas visiškai neatitinka CK 3.60 str. normų reikalavimų. Teismo teiginiai, jog dar nepraėjo vieneri metai nuo to laiko, kai vyras paliko šeimą (taigi kaltė, remiantis CK 3.60 str. 3 d. negali būti preziumuojama), o kitų kaltės įrodymų nepateikta būtent ir įrodo, jog nėra pagrindo daryti išvadą, jog atsakovas yra kaltas dėl santuokos nutraukimo. O santuokos sudarymo aplinkybės savo ruožtu turi įtakos tik sprendžiant santuokos negaliojimo, o ne nutraukimo klausimus. Todėl ieškovės lengvabūdiškas elgesys santuokos sudarymo metu neturi reikšmės, sprendžiant jos kaltės dėl santuokos nutraukimo klausimą. Vienas iš CK įtvirtintos griežtesnės santuokos nutraukimo tvarkos tikslų yra prevencinis, t.y. informuoti visuomenę, jog galioja griežta santuokos nutraukimo tvarka, ir taip sulaikyti asmenis nuo neapgalvotų vedybų. Todėl jokia būdu minėtas ieškovės lengvabūdiškas elgesys neturi jai suteikti teisės nutraukti santuoką, laikant tokį elgesį pakankamu kaltės dėl santuokos iširimo įrodymu. Nepriklausomai nuo to, kokiomis aplinkybėmis ir tikslais buvo sudaryta santuoka, jos nutraukimo tvarka turi būti vienoda visiems asmenims.

Kitas netinkamo kaltės nustatymo pavyzdys galėtų būti Vilniaus m. 2 apylinkės teismo sprendimas, priimtas byloje Nr. 2 – 3876 – 09/04. Šioje byloje ieškovas nurodo, jog nesutapo jo su žmona charakteriai, šeimoje tvyro įtampa, gyvenimas kartu tapo nepakeliamas. Taip pat ieškinyje teigiama, jog nesutarimų buvo nuo pat santuokos pradžios, bet gyveno kartu, nes skyrybos galėjo pakenkti ieškovo karjerai. Jau daugiau kaip dešimt metų negyvena santuokinio gyvenimo. Atsakovė atsiliepimo nepateikė bei į posėdį neatvyko. Teismas sprendime nurodė, jog santuoka nutrauktina dėl abiejų sutuoktinių kaltės, nes byloje nėra pateikta įrodymų, kad santuoka iširo dėl vieno iš sutuoktinių kaltės. Tačiau ir abiejų sutuoktinių kaltė šiuo atveju yra neįrodyta. Abstraktūs ieškovo pareiškimai, jog nesutapo charakteriai, tvyro įtampa, negyvena santuokinio gyvenimo įrodo tik faktinį santuokos iširimą (CK 3.53 str. 1 – 2 d.), tačiau ne jos iširimą dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės.

Tai, jog santuokos nutraukimo bylas nagrinėjantys teismai ne visada tinkamai nustato sutuoktinių kaltę, įrodo ir LAT 2004 m. spalio 27 d. priimta nutartis.¹¹⁰ Prašydama nutraukti santuoką dėl sutuoktinio kaltės, ieškovė pirmos instancijos teisme nurodė, kad atsakovas pažeidė savo kaip sutuoktinio pareigas (nesirūpino šeima, vaiko priežiūra, auklėjimu, išlaikymu, paliko šeimą, bendravo su kita mergina ir panašiai), dėl to bendras gyvenimas tapo negalimas. Pirmos ir antros instancijos teismai pripažino, jog abu sutuoktiniai yra kalti dėl santuokos nutraukimo, nes ieškovė irgi kalta – ji laikoma pažeidusia lojalumo pareigą (ieškovė šeimoje nesugebėjo priimti

¹⁰⁹ Šiaulių raj. apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2–514–459/2005, I.Skačkovienė v. G.Skačkovas.

¹¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2004 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K – 3 – 580/2004. <http://www.lat.litlex.lt>.

savarankiškų sprendimų, nepakankamai moraliai rėmė atsakovą). Tačiau, kaip pasisakė šioje nutartyje LAT, emocijų išreiškimas dėl kito sutuoktinio šeiminių pareigų nevykdymo negali būti laikomas lojalumo stoka kitam sutuoktiniui. Kasaciniame skunde pagrįstai nurodoma, jog teismai pažeidė CK 3.60 str. 2 d. įtvirtintas nuostatas dėl sutuoktinio pripažinimo kaltu dėl santuokos iširimo, nes nenustatė jokių esminių ieškovės kaip sutuoktinės pareigų pažeidimų.

Kitoje 2004 m. rugsėjo 13 d. LAT nutartyje taip pat konstatuojama, jog pirmos ir antros instancijos teismai nepagrįstai laikė, jog santuoka yra nutrauktina dėl abiejų sutuoktinių kaltės. Pirmosios instancijos teismas pripažino santuoką iširusia dėl abiejų sutuoktinių kaltės, tačiau sprendime nenurodė tokią išvadą patvirtinančių faktų. Apeliacinės instancijos teismas paliko šią sprendimo dalį galioti, vadovaudamasis aplinkybe, kad šalys dėl santuokos iširimo kaltina viena kitą. LAT nutartyje teigia, jog tokie teismų sprendimai yra nepagrįsti, nes byloje nėra duomenų, patvirtinančių atsakovo teiginius apie ieškovės nesugyvenamą charakterį, neištikimybę. Tuo tarpu atsakovas buvo pagrįstai pripažintas kaltu dėl santuokos iširimo, nes patvirtintas jo neištikimybės faktas žmonai (pats atsakovas priešieškiniu pareiškimu pripažino, kad turi sugyventinę). Todėl apygardos teismo sprendimas keistinas, nurodant, kad santuoka iširo dėl atsakovo kaltės.¹¹¹

Darytina išvada, jog teismai tam tikrais atvejais visiškai nepagrįstai nustato sutuoktinių kaltę dėl santuokos iširimo, nesilaikydami CK 3.60 – 3.61 str. normų reikalavimų. Tokiu būdu atsiranda nepageidaujamos pasekmės: santuoka nutraukiama CK 3.60 str. pagrindu, nors iš esmės nėra įvykdytos visos šiam santuokos nutraukimo būdui būtinos sąlygos, o tais atvejais, kai nepagrįstai santuoka nutraukiama ne dėl vieno, o dėl abiejų sutuoktinių kaltės, pažeidžiami nekaltojo sutuoktinio interesai. Todėl sprendžiant klausimą, ar santuokos nutraukimo sąlygų griežtinimas daro įtaką santuokos instituto stabilumui, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad nors santuokos nutraukimo sąlygos teoriniu (teisinio reglamentavimo) lygmeniu ir yra sugriežtintos, tačiau teismų praktikoje ne visada tiksliai laikomasi šių normų reikalavimų, taip iškreipiant tikrąjį teisės normų turinį ir tikslus.

¹¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2004 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K – 3 – 435/2004. <http://www.lat.litlex.lt>.

3. SANTUOKOS NUTRAUKIMO SĄLYGŲ GRIEŽTINIMO ĮTAKA SANTUOKOS INSTITUTO STABILUMUI

3.1 SANTUOKOS NUTRAUKIMO SĄLYGŲ SUGRIEŽTINIMO ĮTAKA IŠTUOKŲ SKAIČIAUS POKYČIAMS LIETUVOJE

Kaip jau minėta ankstesniuose skyriuose, 2001 metais įsigaliojus naujam CK, įsigaliojo akivaizdžiai griežtesnės normos, reglamentuojančios santuokos nutraukimo sąlygas, lyginant su iki to laiko galiojusiomis SŠK nuostatomis. Todėl nagrinėjant klausimą, ar teisinio reglamentavimo pobūdis tam tikru lygiu įtakoja ištuokų skaičiaus pokyčius Lietuvoje, tikslinga išnagrinėti statistinius nutrauktų santuokų duomenis, ypač akcentuojant, ištuokų skaičių nuo 2001 metų. Autorius lyginamajai statistinių duomenų analizei atlikti pasirinko laiko tarpą nuo 1990 metų iki 2004 metų, t.y. laikotarpį nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo iki šių dienų. Akivaizdu, jog 2005 m. statistiniai duomenys negali būti pateikti, kadangi dar nėra pasibaigę kalendoriniai metai.

3.1.1 Sudaromų santuokų ir ištuokų statistinių duomenų analizė

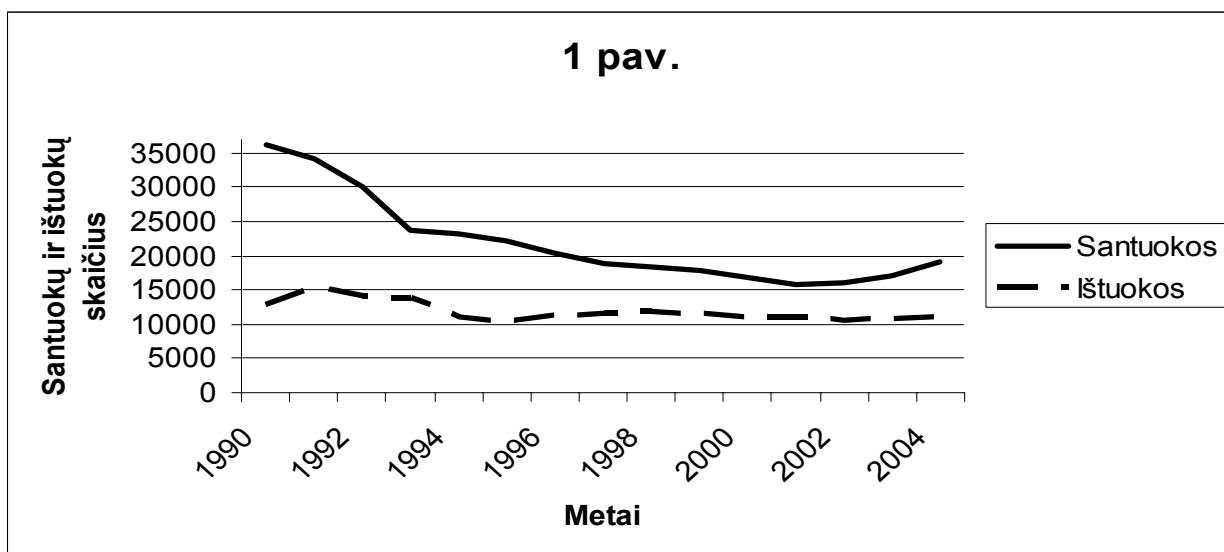
Santuokų ir ištuokų statistiniai duomenys nuo 1990 iki 2003 metų analizuojami, remiantis Lietuvos statistikos departamento Statistikos metraštyje pateikiama informacija.¹¹² 2004 metų duomenys pateikiami, naudojantis internetiniame Lietuvos statistikos departamento puslapyje skelbiama informacija.¹¹³

1990 – 2004 metais sudarytų santuokų bei ištuokų skaičiaus pokyčiai grafiškai pavaizduoti 1 paveiksle, o santuokų ir ištuokų santykio dinamika atsispindi 2 paveiksle. Kartu su ištuokomis pateikiami bei nagrinėjami ir sudaromų santuokų duomenys, kadangi jie padeda susidaryti tikslesnį vaizdą dėl nutraukiamų santuokų masto Lietuvoje. Priklausomai nuo to, kiek per kalendorinius metus yra sudaroma santuokų ir kiek jų nutraukiama, galima tiksliau spręsti apie santuokos instituto stabilumą šalyje bei apskritai apie visuomenės požiūrį į santuoką, kaip šeimos kūrimo pagrindą.

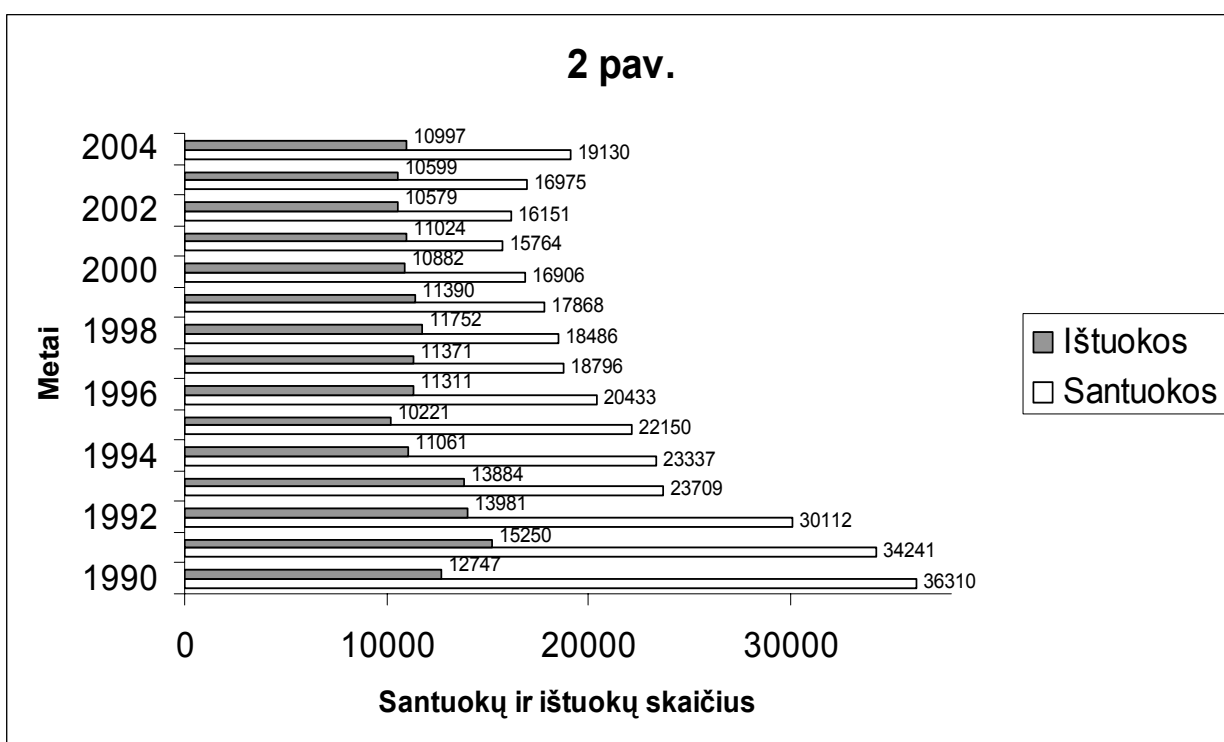
¹¹² Lietuvos statistikos metraštis 2004 m. – Vilnius: Statistikos departamentas, 2004. P. 69 – 70.

¹¹³ <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1294>, prisijungimo laikas 2005 11 25.

1 pav. Santuokų ir ištuokų skaičiaus pokyčiai Lietuvoje 1990 – 2004 m.

2 pav. Santuokų ir ištuokų santykis Lietuvoje 1990 – 2004 m.

Kaip matyti iš pateiktų duomenų (1 pav.), žymesnis ištuokų skaičiaus pokytis, (šiuo atveju didėjimas) vyko 1991 – 1993 metais, taip vadinamo pereinamojo laikotarpio metu. Nors atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, santuokos nutraukimo tvarka liko nepakitusi, tačiau pereinamojo laikotarpio ekonominiai ir socialiniai veiksniai lėmė ne tik ištuokų daugėjimą, bet ir tolygų sudaromų santuokų mažėjimą. Kai kurie autoriai tokį reiškinį vadina šeimos

deinstitutionalizacija, kuri būtent ir pasireiškia santuokų atidėjimu vėlesniam laikui, gyvenimo kartu nesusituokus plitimu bei ištuokų skaičiaus didėjimu. Deinstitutionalizacija – tai ne tik santuokos instituto reikšmės, bet apskritai šeimos svarbos visuomenės gyvenime sumažėjimas.¹¹⁴ Lietuvoje sudaromų santuokų mažėjimo tendencija išliko iki pat 2001 metų. Nuo 1991 m. iki 2001 m. santuokų skaičius Lietuvoje sumažėjo perpus. Tuo tarpu ištuokų skaičius stabilizavosi anksčiau (1994 m.). Nors ištuokų skaičius po 1994 metų jau žymiai nekito, tačiau santuokų skaičius ir toliau mažėjo. Atsižvelgiant į santuokų ir ištuokų santykį bei jo dinamiką (2 pav.), darytina išvada, jog santuokos stabilumas Lietuvoje yra žymiai sumažėjęs.

Nagrinėjant statistinius ištuokų duomenis 2001 – 2004 metais, jau galiojant naujai santuokos nutraukimo tvarkai, akivaizdu, jog jokių esminių lūžių nutraukiamų santuokų skaičiaus atžvilgiu neįvyko. Ištuokų skaičius praktiškai liko nepakitęs, t.y. išliko to paties lygio, kuris nusistovėjo Lietuvoje nuo 1994 metų – tūkstančiui gyventojų tenka apie tris ištuokas.¹¹⁵

Remiantis statistiniais duomenimis, darytina išvada, jog santuokos nutraukimo sąlygų griežtinimas nedaro žymios įtakos nutraukiamų santuokų skaičiui. Tačiau atkreiptinas dėmesys į ankstesniuose skyriuose išsakytus pastebėjimus, jog Lietuvos teismų praktikoje ne visada tiksliai laikomasi naujojo CK normų, reglamentuojančių santuokos nutraukimo klausimus, reikalavimų, taip iškreipiant tikrąjį teisės normų turinį ir tikslus. Todėl atsižvelgiant į tai, kad 2000 m. CK normos dar galioja palyginus trumpą laiką ir teismų praktika, taikant naujas, santuokos nutraukimą reguliuojančias normas, tebėra formavimosi stadijoje, neatmetama galimybė, jog sugriežtintų CK normų įtaka ištuokų skaičiui gali pasireikšti vėliau.

Išvada, jog sugriežtintos teisės normos Lietuvoje praktiškai neįtakoją nutraukiamų santuokų skaičiaus neleidžia automatiškai teigti, jog pastarosios normos taip pat nedaro įtakos ir santuokos instituto stabilumui, kuris atsispindi ne tik per ištuokų skaičių šalyje, bet ir apskritai per visuomenės požiūrį į santuoką bei jos nutraukimą. Šie klausimai nagrinėjami 3.2 skyriuje.

3.1.2 Lietuvos padėtis kitų Europos valstybių fone

Lyginant Lietuvoje nutraukiamų santuokų skaičių su kitų užsienio valstybių statistiniais duomenimis, yra analizuojamas ne bendras ištuokų skaičius tose valstybėse, bet ištuokų skaičius tenkantis vienam tūkstančiui šalies gyventojų. Šio darbo pirmame priede yra pateikiami tūkstančiui gyventojų tenkančių ištuokų statistiniai duomenys Europos valstybėse. Minėtą informaciją teikia Europos Sąjungos lygiu veikiantis statistikos departamentas Eurostat.¹¹⁶ Pagal

¹¹⁴ Šeimos politikos ir teisė iššūkiai Europoje. – Vilnius, 2004. P. 4 – 9.

¹¹⁵ <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1294>, prisijungimo laikas 2005 11 25.

¹¹⁶ http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/page?_pageid=1073,46870091&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=CAB10512, prisijungimo laikas 2005 11 28.

2005 metų balandžio 27 d. pateiktus Eurostat duomenis, 2004 metais Lietuvoje, kaip ir Čekijos Respublikoje, vienam tūkstančiui gyventojų teko 3.2 ištuokos. Tai pats didžiausias rodiklis iš visos Europos, neskaitant Rusijos Federacijos. 2004 metais Rusijos Federacijoje buvo nutraukta apie 3.4 santuokų tūkstančiui šalies gyventojų.¹¹⁷ Prie pirmaujančių pagal nutraukiamų santuokų skaičių Europoje taip pat priskirtinos tokios valstybės kaip Estija (3.1 ištuoka), Belgija (3 ištuokos), Danija (2.9 ištuokos). Tuo tarpu mažiausiai santuokų nutraukiama Italijoje bei Airijoje, atitinkamai šiose valstybėse tenka 0.8 ir 0.7 ištuokų vienam tūkstančiui gyventojų. Tai būtent tos valstybės, kuriose ne tik galioja gana sudėtinga santuokos nutraukimo tvarka, tačiau taip pat yra giliai įsišaknijusios katalikų bažnyčios, nepripažįstančios ištuokų, tradicijos.

Atkreiptinas dėmesys į tai, jog Lietuva pagal 2004 metų duomenis ištuokų skaičiumi lenkia net ir tas valstybes, kuriose galioja gana liberali santuokos nutraukimo tvarka. Tai tokios jau anksčiau šiame darbe minėtos valstybės, kaip Švedija (2.2 ištuokos), Suomija (2.5 ištuokos), Olandija (1.9 ištuokos) ir kt. Lietuvoje, net ir galiojant palyginus griežtai santuokos nutraukimo tvarkai, ištuokų skaičius išlieka itin didelis, lyginant su kitomis Europos valstybėmis. Todėl galima teigti, jog Lietuvoje teisės normos neturi lemiamos įtakos ištuokų skaičiaus pokyčiams. Nutraukiamų santuokų skaičius ir jų dinamika priklauso nuo daugelio objektyvių ir subjektyvių veiksnių, tokių kaip socialinė ir ekonominė aplinka, moralinės bei religinės visuomenės nuostatos, asmeninis sutuoktinių požiūris į santuokos instituto esmę ir t.t. Apskritai šiuo metu tiek Lietuvoje, tiek ir užsienio valstybėse požiūris į santuoką yra kardinaliai pasikeitęs. Beveik iki XX a. vidurio šeima buvo laikoma socialinio statuso, finansinių resursų kaupimo ir jų perdavimo įrankiu. Tuo tarpu šiuolaikinėje visuomenėje pagrindiniu santuokos motyvu tapo meilės ryšys. Šeima vis labiau tampa emocinių ir psichologinių poreikių tenkinimo priemone. Tačiau žmonių emocijos ir jausmai iš prigimties yra nestabilūs, todėl ir pati santuoka tampa nestabili.¹¹⁸ Jei dvasinis bei fizinis ryšys sutuoktinių nebetenkina, atsiranda didelė tikimybė, jog sutuoktiniai sieks santuokos nutraukimo. Teisinėmis priemonėmis galima apriboti galimybę nutraukti santuoką, tačiau vargu, ar tai sumažins realiai iširusių šeimų skaičių.

¹¹⁷ <http://www.divorcereform.org/nonus.html#anchor5599108>, prisijungimo laikas 2005 11 23.

¹¹⁸ Šeimos politikos ir teisė iššūkiai Europoje. – Vilnius, 2004. P. 8.

3.2 TEISINIO REGLAMENTAVIMO ĮTAKA VISUOMENĖS POŽIŪRIUI Į SANTUOKOS NUTRAUKIMĄ

3.2.1 Informacinė bei prevencinė santuokos nutraukimo sąlygų teisinio reglamentavimo funkcijos

Teisės normos, reguliuojančios santuokos nutraukimo tvarką (tarp jų ir santuokos nutraukimo sąlygas) neabejotinai atlieka informacinę funkciją, t.y. informuoja visuomenę apie tai, kokiais pagrindais ir kokiomis sąlygomis galima išsituoti, kokios teisinės pasekmės laukia sutuoktinių po santuokos nutraukimo. Tuo tarpu, kalbant apie prevencinę funkciją, reikia turėti omenyje, jog ne bet kokiam teisiniam reglamentavimui pastaroji funkcija gali būti priskirta. Tik tuo atveju, jei šalyje egzistuoja palyginti sudėtinga ir griežta santuokos nutraukimo tvarka, normoms, nustatančioms minėtą tvarką, tam tikra prasme galima priskirti ir prevencinės funkcijos atlikimą. Prevencija santuokos nutraukimo atžvilgiu gali pasireikšti dvejopai. Pirma, išankstinis žinojimas, jog išsituoti bus sudėtinga, gali turėti įtakos asmens apsisprendimui apskritai nesudaryti santuokos – tai prevencija nuo neapgalvotų bei lengvabūdiškų santuokų. Antra, griežta santuokos nutraukimo tvarka gali paskatinti sutuoktinius ne siekti galutinio santuokos nutraukimo, bet ieškoti alternatyvių būdų iškilusioms šeimyninėms problemoms spręsti – tai prevencija nuo skuboto santuokos nutraukimo. Abiem minėtais atvejais santuokos nutraukimo tvarką reguliuojančių teisės normų prevencinės funkcijos atlikimas didina santuokos instituto stabilumą.

Sunku būtų paneigti rusų mokslininkės A.M.Beliakovos išsakytą mintį, jog „Teisės paskirtis yra ne tik reglamentuoti su santuokos nutraukimu susijusius teisinius santykius, bet ir įtakoti ištuokų skaičių, jį mažinant.“¹¹⁹ Neabejotinai valstybė ir visa visuomenė yra suinteresuotos, kad santuokos būtų stabilios ir kuo mažiau jų baigtųsi skyrybomis. Tačiau klausimas, ar teisė apskritai yra pajėgi sumažinti nutraukiamų santuokų skaičių, yra nuolatinių diskusijų objektas. Vieni pritaria nuomonei, jog net ir griežta santuokos nutraukimo tvarka negali sumažinti nutraukiamų santuokų skaičiaus, kadangi santuokų sudarymas ir jų nutraukimas daugiausiai yra priklausomi nuo socialinių, jausminių faktorių, kuriuos įtakoti teisė retai kada yra pajėgi.¹²⁰ Kiti laikosi pozicijos, jog žinojimas, kad santuokos nutraukimo procesas yra sudėtingas ar tam tikrais atvejais iš viso neįmanomas, skatina sutuoktinius labiau branginti santuoką ir dėti daugiau pastangų, kad ją išsaugoti.¹²¹ Autorių, pritariančių griežtai santuokos nutraukimo

¹¹⁹ Белякова А.М. Вопросы советского семейного права в судебной практике. - Москва: Знание, 1989. С. 64.

¹²⁰ Чечот Д.М. Брак, семья, закон. – Ленинград, 1984. С. 15.

¹²¹ Krause H.D. Family law. Cases, comments and questions. – USA: ThomsonWest, 2003. P. 552.

tvarkai, nuomone, sutuoktiniai lengviau įveikia visus santuokoje išskylančius sunkumus ir nesutarimus tuo atveju, kai santuoka sudaroma, suvokiant jos kaip iš prigimties neišardomos sąjungos esmę. Katalikų bažnyčios mokymas apie santuoką, kaip neišardomą sąjungą, taip pat remiasi prielaida, jog galėjimas nutraukti santuoką, tam tikra prasme ragina sutuoktinius tai padaryti, o žinojimas, jog sutuoktiniai turi kartu gyventi iki pat mirties, skatina siekti susitaikymo ir darnos. Katalikų bažnyčios atstovai neneigia, jog nesuardoma santuoka dažnai uždeda sunkią našą sutuoktiniams, tačiau tai pat teigia, kad leidus išsiskyrimą atsirastų daug daugiau neigiamų pasekmių.¹²² Prieštaraujantys griežtai santuokos nutraukimo tvarkai, kaip vieną iš argumentų pagrįsti savo pozicijai nurodo tai, kad bet kokie sutuoktinių suvaržymai ištuokos atžvilgiu, lemia ne tik skyrybų, bet ir pačių santuokų sumažėjimą, nes „išsivaduoti“ iš santuokos tampa labai sunku.¹²³ Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad santuoka savo esme yra sutuoktinių sąjunga, sudaryta visam gyvenimui, tokių santuokų, kurios sudaromos jau iš anksto galvojant apie galimybę jas nutraukti, mažėjimas nėra neigiamas reiškinys. Kadangi visuomenės interesas reikalauja, ne kad apskritai būtų sudaroma kuo daugiau santuokų, bet, kad tos kurios yra sudarytos būtų kuo stabilesnės ir tvirtesnės.

Prieš tai išsakyti teiginiai dėl griežtų santuokos nutraukimo sąlygų privalumų ir trūkumų bei jų atliekamos prevencinės funkcijos buvimo yra tik teorinio pobūdžio. Tai, ar galiojanti griežta santuokos nutraukimo tvarka realiai atlieka prevencinę funkciją ir taip didina santuokos instituto stabilumą Lietuvoje priklauso ne tik nuo to, ar visuomenė yra tinkamai informuota apie galiojančias teisės normas, bet taip pat ir nuo žmonių požiūrio į santuokos nutraukimą, nuo jų vertybių skalės. Autorius nagrinėjo, kokią įtaką Lietuvoje santuokos nutraukimo tvarkos griežtumas realiai turi asmenų apsisprendimui išsituokti, atlikdamas anketinę apklausą. Šios apklausos rezultatai aptariami kitame poskyryje.

3.2.2 Anketinės apklausos analizė

Anketinės apklausos atlikimo pagrindinis tikslas - išsiaiškinti, ar Lietuvoje žmonės yra informuoti apie naują, nuo 2001 metų liepos 1 d. galiojančią santuokos nutraukimo tvarką, taip pat, ar griežta santuokos nutraukimo tvarka atlieka prevencinę funkciją.

Naudotas sociologinės apklausos metodas. Buvo parengta anketa, susidedanti iš šešių uždarų klausimų (anketos pavyzdys pateiktas 2 priede). Pirmieji trys klausimai skirti išsiaiškinti duomenis apie respondentus, kiti trys - tiesiogiai susiję su apklausos tikslais. Anketa buvo išplatinta elektroniniu paštu bei individualiai, visus apklausoje dalyvaujančius asmenis

¹²² Krikščioniškoji šeima. – Kaunas: Caritas, 1992. P. 59, 63.

¹²³ Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. - Москва: Статут, 1998. С. 171.

supažindinant su tyrimo tikslais ir turiniu, taip pat garantuojant gautos informacijos konfidencialumą. Apklausos tikslai bei konfidencialumo garantija išdėstyti ir tyrimo anketoje prieš klausimus.

Atsitiktinai parinktiems respondentams buvo išplatinta 420 anketų, tačiau 8 iš jų grįžo sugadintos, todėl apklausos metu gautų duomenų analizė atlikta, remiantis 412 respondentų pateiktais atsakymais. Duomenys buvo apdoroti MS Exel programa.

Kaip jau minėta, pirmais trim anketos klausimais buvo siekta išsiaiškinti duomenis apie respondentus (1 lentelė). Konkretus respondentų skaičius pagal amžiaus grupes buvo pasirinktas, atsižvelgiant į statistinius duomenis, atspindinčius kokio amžiaus grupėms priklausantys žmonės dažniausiai sudaro santuoką ar ją nutraukia.¹²⁴ Todėl atitinkamų amžiaus grupių respondentų skaičius yra nevienodas. Taip pat apklausti įvairios šeiminės padėties respondentai, kadangi prevencinė teisės normų funkcija gali įtakoti asmens sprendimus, tiek prieš apsisprendžiant sudaryti santuoką, tiek ir ją nutraukiant.

1 lentelė. Duomenys apie respondentus

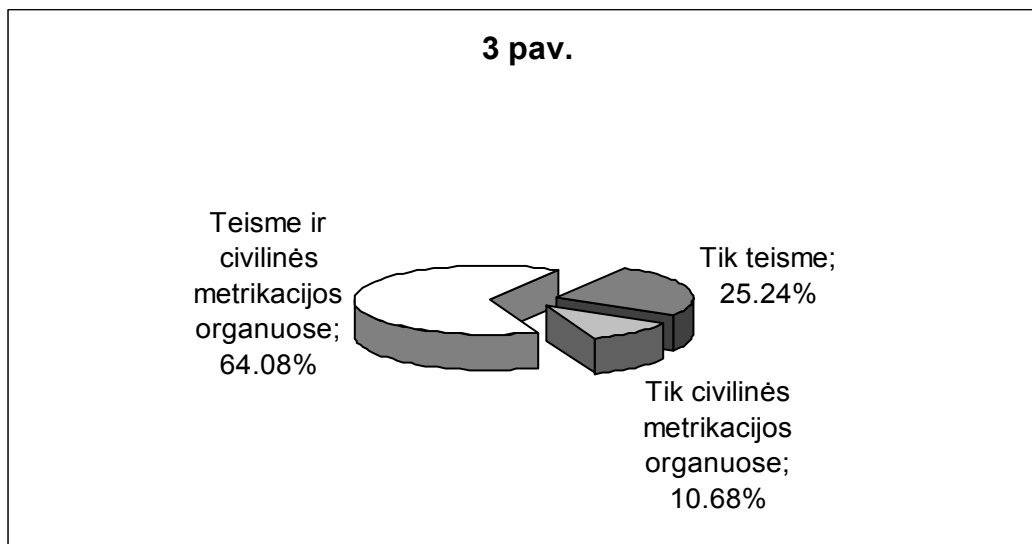
Duomenys	Respondentų skaičius	Procentinė išraiška
Amžius:		
18-25	192	46,60%
25-35	108	26,21%
35-45	60	14,56%
45-55	33	8,01%
55 ir daugiau	19	4,61%
Išsilavinimas:		
Aukštasis	252	61,17%
Nebaigtas aukštasis	74	17,96%
Aukštesnysis	40	9,71%
Profesinis	12	2,91%
Vidurinis	34	8,25%
Šeiminė padėtis:		
Vedęs/Ištekėjusi	150	36,41%
Išsiskyres/Išsiskyrusi	23	5,58%
Nevedęs/Netekėjusi	239	58,01%

Apklausos metu gautų duomenų analizė išryškino tam tikras tendencijas, kurios yra svarbios, sprendžiant šio darbo pradžioje iškelto hipotezės teisingumo klausimą. Kaip jau minėta anksčiau, griežta santuokos nutraukimo tvarka gali atlikti prevencinę funkciją ir taip padidinti santuokos instituto stabilumą visų pirma tik tada, jei visuomenė yra tinkamai informuota apie galiojančias teisės normas. Anketos trečias bei ketvirtas klausimai būtent ir buvo skirti išsiaiškinti, ar žmonės žino, jog 2001 metais įsigaliojus naujam CK, pasikeitė santuokos

¹²⁴ Lietuvos statistikos metraštis 2004 m. – Vilnius: Statistikos departamentas, 2004. P. 70 – 71.

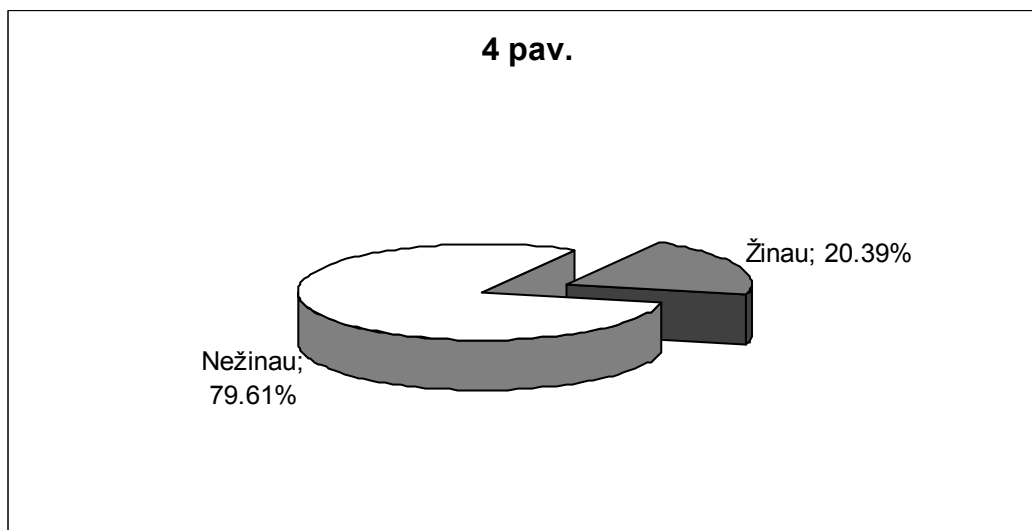
nutraukimo tvarka Lietuvoje. Tai, jog šiuo metu Lietuvoje santuoka gali būti nutraukta tik teisme nurodė ketvirtadalis respondentų, tuo tarpu atsakymus, jog išsituokti galima ir teisme, ir civilinės metrikacijos organuose (kaip buvo, galiojant SŠK) ar tik civilinės metrikacijos organuose pasirinko didžioji dalis apklaustųjų (3 pav.)

3 pav. Respondentų atsakymų į klausimą, kur Lietuvoje galima nutraukti santuoką, pasiskirstymas procentais

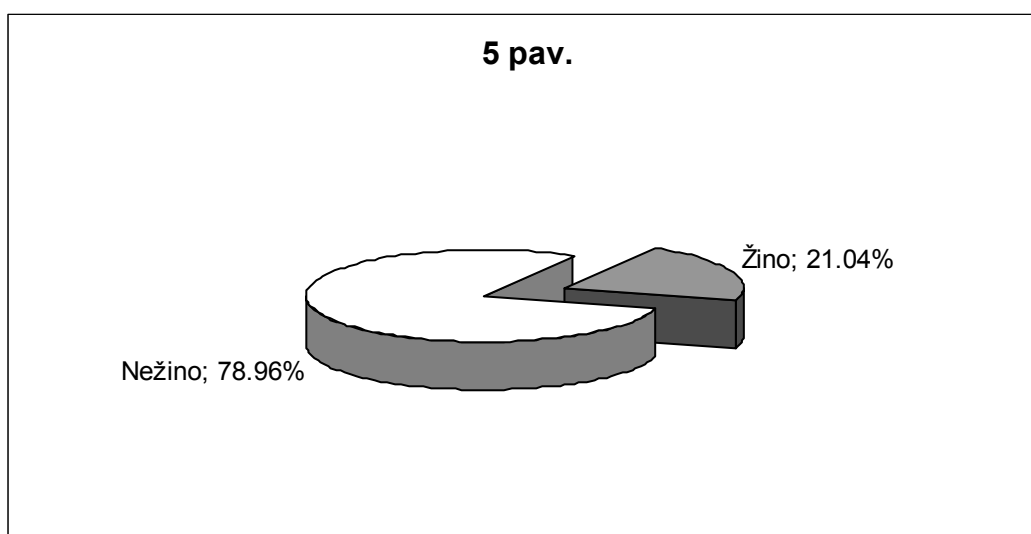
Absoliuti dauguma respondentų taip pat nurodė, jog jie nežino, kad nuo 2001 m. santuokos nutraukimo tvarka pasikeitė, įsigaliojus naujam CK (4 pav.).

4 pav. Respondentų atsakymų į klausimą, ar žino, kad nuo 2001 m. santuokos nutraukimo tvarka pasikeitė, įsigaliojus naujam CK, pasiskirstymas procentais

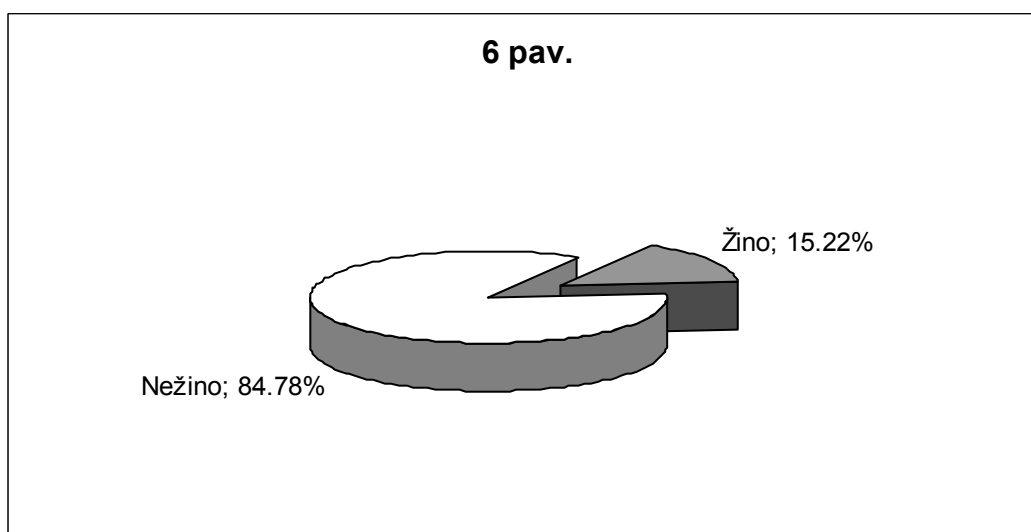

Kaip matyti iš 3 ir 4 diagramoje pateiktų duomenų, respondentų, žinančių, jog nuo 2001 m. įsigaliojus CK, yra taikoma nauja santuokos nutraukimo tvarka, skaičius praktiškai sutampa su atsakiusių, kad pagal dabar galiojančias teisės normas išsituokti galima tik teisme, skaičiumi. Tokių respondentų apytiksliai buvo ketvirtadalis. Įdomu ir tai, jog tiek labiau, tiek ir mažiau išsilavinusių respondentų žinių lygis apie naujai įsigaliojusią santuokos nutraukimo tvarką praktiškai sutampa (5 ir 6 pav.)

5 pav. Aukštąjį, nebaigtą aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą turinčių respondentų atsakymų į klausimą, ar žino, kad nuo 2001 m. santuokos nutraukimo tvarka pasikeitė, įsigaliojus naujam CK, pasiskirstymas procentais

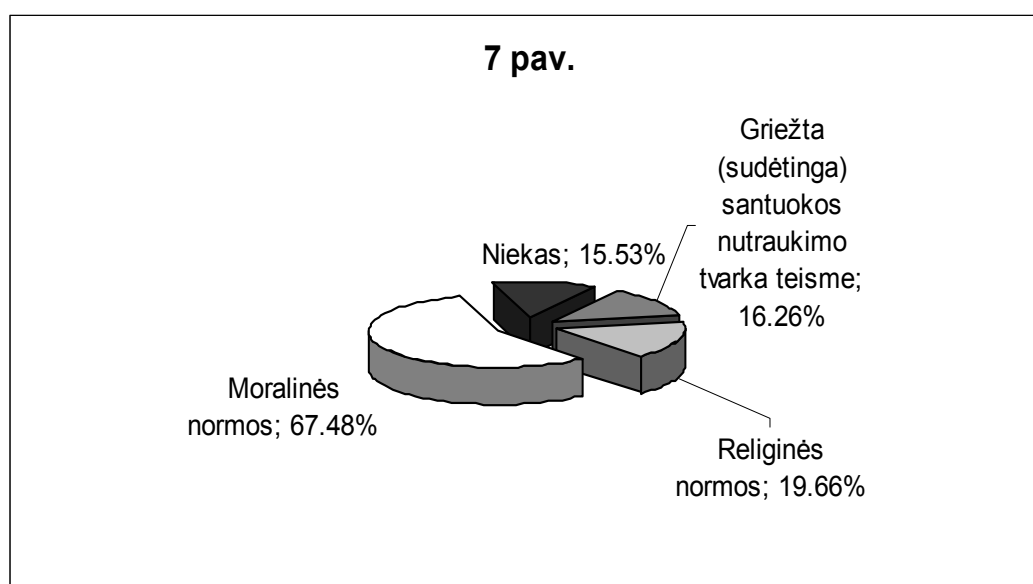

6 pav. Profesinį ir vidurinį išsilavinimą turinčių respondentų atsakymų į klausimą, ar žino, kad nuo 2001 m. santuokos nutraukimo tvarka pasikeitė, įsigaliojus naujam CK, pasiskirstymas procentais

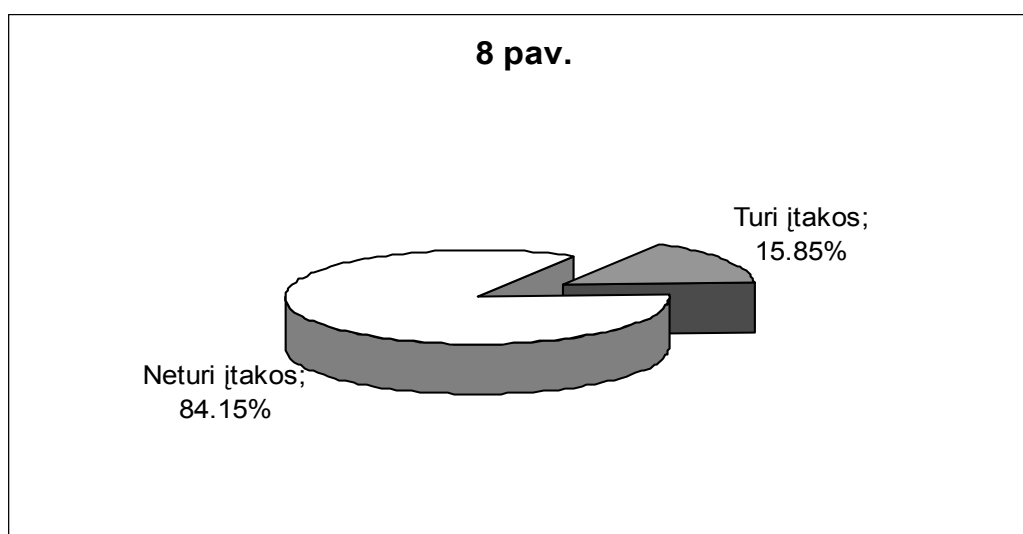
Darytina išvada, jog absoliuti visuomenės dauguma nėra tinkamai informuota apie šiuo metu galiojančias teisės normas, įtvirtinančias žymiai griežtesnę santuokos nutraukimo tvarką, todėl ir realios prevencinės funkcijos minėtos normos praktiškai neatlieka. Tačiau kaip parodė apklausos rezultatai, net ir tinkamas visuomenės informavimas apie sudėtingą santuokos nutraukimo tvarką, neturėtų esminės įtakos užtikrinant santuokų stabilumą, kadangi tik nedidelė dalis apklaustųjų, žinojimą, jog galioja griežta santuokos nutraukimo tvarka, nurodė kaip esminį rodiklį, turintį įtakos, susilaikant nuo sprendimo nutraukti santuoką (7 pav.).

7 pav. Respondentų atsakymų į klausimą, kas juos sulaikytų (sulaikė) nuo sprendimo nutraukti santuoką, pasiskirstymas procentais

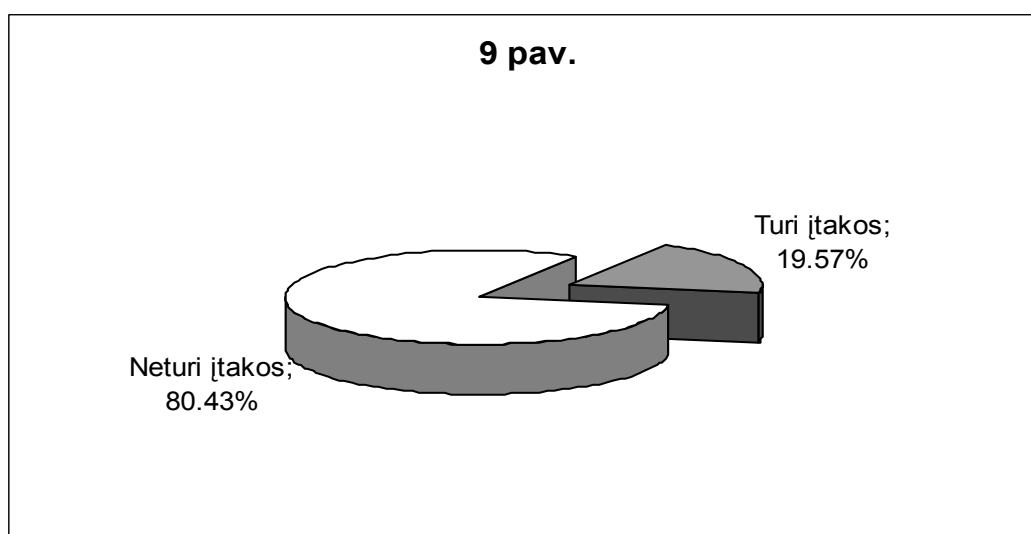

Šeštasis anketos klausimas („Kas Jus sulaikytų (sulaikė) nuo sprendimo nutraukti santuoką?“) būtent ir buvo skirtas išsiaiškinti, kas asmenims turėtų daugiausiai įtakos, priimant sprendimą nenutraukti santuokos. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog į šį klausimą respondentai galėjo pasirinkti kelis atsakymų variantus, todėl to paties asmens atsakymai gali būti įtraukti į kelias diagramos skiltis. Kaip parodė respondentų atsakymų į minėtą klausimą analizė, didžiausios reikšmės, apsisprendžiant dėl santuokos nutraukimo asmenims turi ne griežtos teisės normos, bet moralinės normos. Šiek tiek daugiau įtakos nei griežta santuokos nutraukimo tvarka teisme turi ir religinės normos. Atsakymai į šeštą anketos klausimą (kaip ir atsakant į ketvirtą bei penktą) nuo respondentų išsilavinimo praktiškai nepriklausė. Griežtą santuokos nutraukimo tvarką numatančios teisės normos tik nežymia dalimi turi daugiau įtakos, priimant sprendimą dėl santuokos nutraukimo, mažiau išsilavinusiems asmenims (8 ir 9 pav.).

8 pav. Griežtos santuokos nutraukimo tvarkos įtaka, susilaikant nuo santuokos nutraukimo, aukštąjį, nebaigtą aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą turintiems respondentams (procentais)

9 pav. Griežtos santuokos nutraukimo tvarkos įtaka, susilaikant nuo santuokos nutraukimo, profesinį ir vidurinį išsilavinimą turintiems respondentams (procentais)

Taigi sudėtinga santuokos nutraukimo tvarka tik palyginti nedidelei visuomenės daliai atlieka prevencinį poveikį. Likusi dalis siektų santuokos nutraukimo, nepriklausomai nuo to, kad tektų praeiti sudėtingas teismines procedūras. Todėl realiai tik moralinių (iš dalies religinių) normų laikymasis gali sulaikyti asmenis nuo santuokos nutraukimo. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad griežtesnė santuokos nutraukimo tvarka tam tikrai visuomenės daliai, nors ir palyginus nedidelei, vis tik turi reikšmės, susilaikant nuo sprendimo nutraukti santuoką, darytina išvada, jog yra tikslinga valstybės teisės aktuose įtvirtinti griežtesnes santuokos nutraukimo sąlygas, kurios turėtų įtakos, didinant santuokos instituto stabilumą, konkrečios visuomenės dalies

atžvilgiu (būtent tiems asmenims, kurių apsisprendimo neįtakoja nei moralinės, nei religinės normos).

Atsižvelgiant į anketinės apklausos rezultatus bei į 3.1 skyriuje aptartus statistinius duomenis, pagrįstai darytina išvada, jog šio darbo pradžioje iškelta hipotezė yra teisinga, t.y. santuokos nutraukimo sąlygų griežtinimas nedaro žymios įtakos santuokos instituto stabilumui.

Išvados

1. Nuo konkrečių teisės aktuose įtvirtintų santuokos nutraukimo sąlygų tiesiogiai priklauso, kaip bus įgyvendintas vienas ar kitas santuokos nutraukimo būdas. Teisės normų, reglamentuojančių santuokos nutraukimo sąlygas, turinys lemia ne tik tai, kokiems juridiniams faktams esant sutuoktiniai gali išsituoti, bet ir tai, kokia santuokos nutraukimo tvarka galios valstybėje – liberali ar griežta. Ne įstatymuose reglamentuojami santuokos nutraukimo būdai, bet būtent jų įgyvendinimo sąlygos lemia santuokos nutraukimo tvarką bei jos ypatumus konkrečioje teisės sistemoje.
2. Santuokos nutraukimo sąlygos turi būti suprantamos tik kaip civilinės santuokos nutraukimo sąlygos, reglamentuotos Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse. Kalbėti apie bažnytinės, pagal Romos katalikų apeigas sudarytos santuokos nutraukimo sąlygas nėra pagrindo, kadangi tokios santuokos nutraukimas, remiantis kanonų teisės normomis, apskritai yra negalimas. Katalikų bažnytinė santuoka lieka galioti ir po sprendimo dėl santuokos nutraukimo priėmimo pasaulietiniame teisme. Tokiu atveju nutrūksta tik civiliniai teisiniai sutuoktinių santykiai.
3. Įsigaliojus 2000 m. Lietuvos Respublikos civiliniam kodeksui, santuokos nutraukimo tvarka, lyginant su anksčiau galiojusio Santuokos ir šeimos kodekso normomis, buvo žymiai sugriežtinta. Griežčiau reglamentuojamas santuokos nutraukimas bendru sutuoktinių sutikimu, numatant imperatyvias sąlygas, kurių įvykdymas yra privalomas, siekiant nutraukti santuoką CK 3.51 str. pagrindu. Taip pat, lyginant su anksčiau galiojusia tvarka, labiau apribota sutuoktinių teisė nutraukti santuoką tik vieno iš jų reikalavimu. Santuoka gali būti nutraukta vieno sutuoktinio prašymu, tik esant vienai iš CK 3.55 str. įtvirtintų sąlygų arba įrodžius sutuoktinio (sutuoktinių) kaltę dėl faktinio santuokos iširimo.
4. Lietuvos teisės sistemoje įtvirtintas naujas, anksčiau netaikytas santuokos nutraukimo būdas dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės, numatant konkrečias neigiamas pasekmes kaltam sutuoktiniui. Pagrindinis šios santuokos nutraukimo būdo tikslas – sudaryti galimybę nekaltam sutuoktiniui, net ir nepraėjus vieneriems metams nuo santuokos sudarymo, apsiginti nuo kaltojo sutuoktinio, nutraukiant santuoką su juo.
5. Nors santuokos nutraukimo sąlygos teoriniu (teisinio reglamentavimo) lygmeniu ir yra sugriežtintos, tačiau teismų praktikoje ne visada tiksliai laikomasi šias sąlygas reglamentuojančių teisės normų reikalavimų. Teismai tam tikrais atvejais visiškai nepagrįstai nustato sutuoktinių kaltę dėl santuokos iširimo, nesilaikydami CK 3.60 – 3.61 str. normų reikalavimų, taip iškreipdami tikrąjį teisės normų turinį ir tikslus. Tokiu būdu atsiranda nepageidaujamos pasekmės: santuoka nutraukiama CK 3.60 str. pagrindu, nors iš esmės nėra įvykdytos visos šiam

santuokos nutraukimo būdui būtinos sąlygos, o tais atvejais, kai nepagrįstai santuoka nutraukiama ne dėl vieno, o dėl abiejų sutuoktinių kaltės, pažeidžiami nekaltojo sutuoktinio interesai.

6. Sugriežtintų teisės normų, reguliuojančių santuokos nutraukimo tvarką, įtaka santuokos instituto stabilumai teoriškai gali pasireikšti per mažėjantį teismuose nutraukiamų santuokų skaičių, taip pat per teisės normų atliekamą prevencinę funkciją. Prevencija santuokos nutraukimo atžvilgiu gali pasireikšti dvejopai. Pirma, išankstinis žinojimas, jog išsituokti bus sudėtinga, gali turėti įtakos asmens apsisprendimui apskritai nesudaryti santuokos – tai prevencija nuo neapgalvotų bei lengvabūdiškų santuokų. Antra, griežta santuokos nutraukimo tvarka gali paskatinti sutuoktinius ne siekti galutinio santuokos nutraukimo, bet ieškoti alternatyvių būdų iškilusioms šeimyninėms problemoms spręsti – tai prevencija nuo skuboto santuokos nutraukimo.

7. Santuokos nutraukimo sąlygų griežtinimas nedaro žymios įtakos nutraukiamų santuokų skaičiui. Statistiniai 2001 – 2004 metais Lietuvoje nutrauktų santuokų duomenys rodo, jog, įsigaliojus naujai santuokos nutraukimo tvarkai, ištuokų skaičius praktiškai liko nepakitęs (vienam tūkstančiui gyventojų tenka apie tris ištuokas).

8. Lietuvoje didžioji visuomenės dalis nėra tinkamai informuota apie šiuo metu galiojančias teisės normas, įtvirtinančias žymiai griežtesnę santuokos nutraukimo tvarką. Nepakankamas žmonių informavimas, lemia tai, jog teisės normos, įtvirtinančios sugriežtintą santuokos nutraukimo tvarką Lietuvoje, praktiškai neatlieka realios prevencinės funkcijos, didinančios santuokos instituto stabilumą.

9. Daugumai asmenų ne griežtą santuokos nutraukimo tvarką nustatančios teisės normos, bet moralinės bei religinės normos įtakoja sprendimo susilaikyti nuo santuokos nutraukimo priėmimą. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad griežtesnė santuokos nutraukimo tvarka tam tikrai visuomenės daliai, nors ir palyginus nedidelei, vis tik turi reikšmės, susilaikant nuo sprendimo nutraukti santuoką, darytina išvada, jog yra tikslinga valstybės teisės aktuose įtvirtinti griežtesnes santuokos nutraukimo sąlygas, kurios turės įtakos, didinant santuokos instituto stabilumą, konkrečios visuomenės dalies atžvilgiu.

10. Hipotezė, jog santuokos nutraukimo sąlygų griežtinimas nedaro žymios įtakos santuokos instituto stabilumui, yra teisinga.

Pasiūlymai

1. Atsižvelgiant į tai, jog santuokos nutraukimo sąlygos turėtų būti suprantamos plačiaja prasme, t.y. kaip aplinkybės (juridiniai faktai), kurių buvimas yra privalomas, kad teismas galėtų priimti sprendimą dėl santuokos nutraukimo, taip pat siekiant teisinio aiškumo, būtų tikslinga CK 3.51 str. 1 dalyje ketvirtu punktu įrašyti faktinį santuokos iširimą, kaip ketvirtą pagrindinę santuokos nutraukimo sąlygą ir numatyti, jog esant visoms šioms sąlygoms, santuoka ne gali būti, bet turi būti nutraukta. Siūloma CK 3.51 str. 1 dalį išdėstyti taip:

3.51 str. santuokos nutraukimo sąlygos

1. Sutuoktinių bendru sutikimu santuoka nutraukiama, jeigu yra visos šios sąlygos:

- 1) nuo santuokos sudarymo yra praėję daugiau nei vieneri metai;
- 2) abu sutuoktiniai yra sudarę sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių;
- 3) abu sutuoktiniai yra visiškai veiksnūs;
- 4) santuoka yra faktiškai iširusi.

Santuokos faktinio iširimo konstatavimo tvarka, jo prezumpcijos, kaip ir dabar galiojančiame CK, galėtų būti reglamentuojami atskirame straipsnyje.

2. Siekiant teisinio aiškumo, autorius siūlo CK 3.55 str. 1 d. 4 p. normose vietoj netyčinių naudoti neatsargių nusikaltimų terminą, kadangi BK netyčinių nusikaltimų sąvoka apskritai nėra naudojama. BK 11 str. 2 d. normoje numatyta, jog nusikaltimai yra skirstomi į tyčinius ir neatsargius. CK 3.55 str. 1 d. 4 p. vartojama netyčinių nusikaltimų sąvoka būtent ir apima neatsargius nusikaltimus. Siūloma CK 3.55 str. 1 d. 4 p. normą išdėstyti taip:

4) vienas sutuoktinis atlieka laisvės atėmimo bausmę ilgiau nei vienerius metus už neatsargų nusikaltimą.

3. Siūloma formuoti Lietuvos teismų praktiką ta kryptimi, jog teismai atsisakytų priimti ieškinį CK 3.60 str. pagrindu, kuriame ieškovas yra kaltasis sutuoktinis, jei jis remiasi tik savo, o ne kito sutuoktinio kalte dėl santuokos iširimo. Taip būtų griežtai laikomasi CK normose įtvirtintų reikalavimų. Suteikus kaltajam sutuoktiniui teisę kreiptis į teismą dėl santuokos nutraukimo, remiantis tik savo kalte, būtų pažeidžiami, o ne ginami nekaltojo sutuoktinio interesai, kadangi santuokos nutraukimo procesas būtų pradėtas jam nepageidaujant.

Santrauka

Magistro baigiamajame darbe nagrinėjamos santuokos nutraukimo sąlygos, įtvirtintos 2001 m. liepos 1 dieną įsigaliojusiam Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse. Išsamiai analizuojamas šių sąlygų turinys, akcentuojant, esminius teisinio reglamentavimo pokyčius, sugriežtinusius santuokos nutraukimo tvarką Lietuvoje, lyginant su anksčiau galiojusia Santuokos ir šeimos kodekso reglamentuota tvarka. Nagrinėjami naujai santuokos nutraukimo sąlygas reglamentuojančių teisės normų priėmimo tikslai, jų ryšys su kitomis šeimos teisinius santykius reguliuojančiomis teisės normomis. Darbe taip pat apžvelgiama istorinė santuokos nutraukimo instituto raida Lietuvoje bei kitose užsienio valstybėse, nagrinėjamos problemos, su kuriomis susiduria Lietuvos teismai, praktikoje taikydami santuokos nutraukimo sąlygas reglamentuojančias normas, lyginamuoju aspektu aptariama įvairių Europos valstybių patirtis šioje srityje. Taip pat darbe vaizdžiai pateikiami ir analizuojami statistiniai duomenys, atspindintys santuokų ir ištuokų skaičių Lietuvoje bei kitose užsienio valstybėse, atliekama jų lyginamoji analizė. Aptariamos pastebėtos teisės normų taikymo teismų praktikoje tendencijos. Autorius nagrinėja ir jo atliktos sociologinės apklausos rezultatus, kurios, kaip ir viso darbo, pagrindinis tikslas yra atsakyti į klausimą, ar santuokos nutraukimo sąlygų griežtinimas, turi žymesnės įtakos santuokos instituto stabilumui Lietuvoje. Darbo pabaigoje pateikiamos apibendrintos išvados bei konkretūs pasiūlymai dėl esamos teisinės bazės, reglamentuojančios santuokos nutraukimo sąlygas, tobulinimo.

Summary

The Conditions of Dissolution of Marriage

Main concepts: marriage, spouse, dissolution of marriage, conditions of dissolution of marriage, divorce.

The main author's aim is to answer a question, if a strict legal regulation has an influence on the stability of institution of marriage. The author analyzes legal norms, regulating the conditions of dissolution of marriage in Lithuania and in other European countries. Also gives summarized conclusions and makes particular suggestions for improving existing legal norms, which regulates the conditions of dissolution of marriage.

The author studies the conditions of dissolution of marriage, which were started to implement on the 1st of July in 2001 year, when a new Civil Code of Lithuania came into force. These conditions are analyzed exhaustively, especially emphasizing the main changes in legal regulation, which led to the existence of more strict order of terminating the marriage in comparison with the order, which was applied according to the Code of Marriage and Family. The author views a historical development of divorce institution in Lithuania and in other foreign countries, analyzes the problems, which are faced by Lithuanian courts during the application of legal norms, regulating the divorce process, in practice, also studies the legal norms and experience in dissolution of marriage of foreign countries. The main aim is to answer, if a strict legal regulation has an influence on the stability of the institution of marriage. In order to find an answer to this question, author analyzes the statistical rates of marriage and divorce in Lithuania and in different European countries, also makes a sociological research which reveals citizens' knowledge about new divorce order and their attitudes towards more strict regulation of dissolution of marriage in Lithuania. Finally the author gives summarized conclusions and makes particular suggestions for improving existing legal norms, which regulates the conditions of dissolution of marriage.

Literatūros sąrašas

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36 – 1340.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89 – 2741.
5. Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas // Valstybės žinios. 1969, Nr. 21-186.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso 6 str. 2 d., 11 str. ir 12 str. 2 d. atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1994, Nr. 31 – 562.
7. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 89 – 1985.
8. Civilinio kodekso Trečiosios knygos projekto aiškinamasis raštas. 2000, Nr. P – 2271.
9. Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutartis dėl santykių tarp katalikų bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų. <http://litlex.mruni.lt/ll.dll>.

Specialioji literatūra

10. Adomavičius V. Vedybų sutartis. – Vilnius: Mūsų saulužė, 2002.
11. Andriulis V. Lietuvos statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
12. Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V. Lietuvos teisės istorija. – Vilnius: Justitia, 2002.
13. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. – Vilnius: Eugrimas, 2003.
14. Civilinė teisė. – Kaunas: Vijusta, 1998.
15. Dabartinis lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
16. Dičius P. Santuoka ir šeima tarybų Lietuvoje. – Vilnius: Mintis, 1974.
17. Family Law in Europe. Second edition edited by Carolyn Hamilton & Alison Perry, 2002.
18. Herring J. Family Law. - London: Pearson Education, 2001.
19. Jačkonienė J. Santuoka: sąvoka ir sudarymo sąlygos // Justitia. 1999, Nr.5 – 6.

20. Kiršienė J., Pakalniškis V., Ruškytė R. Civilinė teisė. Bendroji dalis. I T. – Vilnius: LTU, 2004.
21. Krause H.D. Family law. Cases, comments and questions. – USA: ThomsonWest, 2003.
22. Krikščioniškoji šeima. – Kaunas: Caritas, 1992.
23. Laney J.K. Ar galima pakartotina santuoka išsiskyrusiam? -1996.
24. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
25. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. – Vilnius: Justitia, 2002.
26. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. – Vilnius: Justitia, 2002.
27. Lietuvos statistikos metraštis. – Vilnius: Statistikos departamentas, 2004.
28. Lietuvos TSR santuokos ir šeimos kodekso komentaras. – Vilnius: Mintis, 1985.
29. Lipeika K. Santuokos ir šeimos kodekso projektas: naujovės ir principinės nuostatos // Teisės problemos. 1996, Nr.1.
30. Marcinkevičienė D. Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX a. – XX a. pr. – Vilnius: Vaga, 1999.
31. Meilius K., Sagatys G. Bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytų santuokų kelias į pripažinimą // Jurisprudencija. 2002, Nr. 28 (20).
32. Mikelėnas V. Reform of civil law in Lithuania during the period of 1990 – 1994 // Teisė. 1994, Nr.28.
33. Mikelėnas V. Trečioji civilinio kodekso knyga „Šeimos teisė“ // Teisės problemos. 1998, Nr. 2.
34. Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. – Vilnius: Justitia, 1999.
35. Rasimavičius P. Tarybinė šeimos teisė. – Vilnius: Mintis, 1981.
36. Šeimos politikos ir teisė iššūkiai Europoje. – Vilnius, 2004.
37. Skirius J. Lietuvos teisės ir valstybės istorijos kurso pagrindinių straipsnių rinkinys. – Vilnius, 2001.
38. Smurtas prieš moteris ir vaikus Lietuvoje. – Vilnius: VU, 1997.
39. Stankūnienė V., Jonkarytė V., Mikulionienė S. Šeimos revoliucija?. – Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2003.
40. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – Vilnius: Eugrimas, 2003.
41. Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2004.
42. Антокольская М.В. Семейное право. – Москва: Юрист, 2001.

43. Белякова А.М. Вопросы советского семейного права в судебной практике. - Москва: Знание, 1989.
44. Загоровский А.И. Курс семейного права. – Москва: Зерцало, 2003.
45. Нечаева А.М. Семейное право. – Москва: Юрист, 2002.
46. Нормативные акты Латвийской Республики. – Рига, 1994.
47. Победоносцев К.П. Курс гражданского права. Т 2. – Москва: Зерцало, 2003.
48. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. - Москва: Статут, 1998.
49. Полный сборник кодексов Российской Федерации. - Москва: Информэкспо, 2001.
50. Хазова О.А. Брак и развод в буржуазном семейном праве: сравнительно правовой анализ, 1998.
51. Чечот Д.М. Брак, семья, закон. – Ленинград, 1984.

Teismų praktika

52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K – 3 – 107/2005. <http://www.lat.litlex.lt>.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2005 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K – 3 – 176/2005. <http://www.lat.litlex.lt>.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2004 m. sausio 29 d. konsultacija Nr. A3 – 97. <http://www.lat.litlex.lt>.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2004 m. balandžio 8 d. konsultacija Nr. A3 – 103. <http://www.lat.litlex.lt>.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2004 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K – 3 – 331/2004. <http://www.lat.litlex.lt>.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2004 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K – 3 – 580/2004. <http://www.lat.litlex.lt>.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2004 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K – 3 – 435/2004. <http://www.lat.litlex.lt>.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2002 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K – 3 – 253/2002. <http://www.lat.litlex.lt>.
60. Šiaulių m. apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2–4051–07/2004, V.Grigentienė v. R.Grigentis.
61. Šiaulių m. apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2–0342–11/2004, L.Kirkutienė v. G.Kirkutis.
62. Šiaulių m. apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2–0289–03/2004, E.Krištopaitienė v. V.Krištopaitis.

63. Šiaulių raj. apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2–514–459/2005, I.Skačkovienė v. G.Skačkovas
64. Šiaulių raj. apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2–90–616/2005, A.Labutienė v. A.Labutis.

Internetiniai adresai

65. http://www.vatican.va/archive/ENG1104/_INDEX.HTM, prisijungimo laikas 2005 10 05.
66. <http://litlex.mruni.lt/ll.dll>, prisijungimo laikas 2005 09 16.
67. http://www.bernardinai.lt/index.php?s_id=172&exp=1&n_id=21131, prisijungimo laikas 2005 10 01.
68. http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2005/02/18/krsian_02.html, prisijungimo laikas 2005 10 16.
69. <http://www.divorcemag.com/statistics/statsWorld.shtml>, prisijungimo laikas 2005 10 12.
70. <http://www.tm.lt/?item=kodeks&aktoid=50802&strnr=3.51>, prisijungimo laikas 2005 11 08.
71. <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1294>, prisijungimo laikas 2005 11 25.
72. http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/page?_pageid=1073,46870091&_dad=portal&_schema=PORTAL&p_product_code=CAB10512, prisijungimo laikas 2005 11 28.
73. <http://www.divorcereform.org/nonus.html#anchor5599108>, prisijungimo laikas 2005 11 23.

Priedai

1 priedas. Vienam tūkstančiui gyventojų tenkančių ištuokų skaičius Europos valstybėse

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Belgija	2.1	2.2	3.5	2.8	2.6	2.6	2.6	2.6	2.8	3.0	3.0	3.0
Čekija	2.9	3.0	3.0	3.2	3.2	3.1	2.3	2.9	3.1	3.1	3.2	3.2
Danija	2.5	2.6	2.5	2.4	2.4	2.5	2.5	2.7	2.7	2.8	2.9	2.9
Vokietija	1.9	2.0	2.1	2.1	2.3	2.3	2.3	2.4	2.4	2.5	2.6	:
Estija	3.9	3.8	5.2	4.0	3.8	3.2	3.3	3.1	3.2	3.0	2.9	3.1
Graikija	0.7	0.7	1.0	1.0	1.1	0.7	0.9	1.0	1.1	1.0	1.1	1.1
Ispanija	0.7	0.8	0.8	0.8	0.9	:	:	1.0	0.9	1.0	2.1	:
Prancūzija	1.9	2.0	2.1	2.0	2.0	2.0	2.0	:	1.9	2.1	2.1	:
Airija	:	:	:	:	:	:	:	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7
Italija	0.4	0.5	0.5	0.6	0.6	0.6	0.6	0.7	0.7	0.7	0.8	0.8
Kipras	0.8	0.9	1.2	1.1	1.3	1.3	1.7	1.7	1.7	1.9	2.0	2.2
Latvija	4.0	3.3	3.1	2.5	2.5	2.6	2.5	2.6	2.4	2.5	2.1	2.3
Lietuva	3.8	3.0	2.8	3.1	3.2	3.3	3.2	3.1	3.2	3.0	3.1	3.2
Liuksemburgas	1.9	1.7	1.8	2.0	2.4	2.4	2.4	2.4	2.3	2.4	2.3	2.3
Vengrija	2.2	2.3	2.4	2.2	2.4	2.5	2.5	2.3	2.4	2.5	2.5	2.4
Olandija	2.0	2.4	2.2	2.2	2.2	2.1	2.1	2.2	2.3	2.1	1.9	1.9
Austrija	2.1	2.1	2.3	2.3	2.3	2.2	2.3	2.4	2.6	2.4	2.3	2.3
Lenkija	0.7	0.8	1.0	1.0	1.1	1.2	1.1	1.1	1.2	1.2	1.3	1.5
Portugalija	1.2	1.4	1.2	1.3	1.4	1.5	1.7	1.9	1.8	2.7	2.2	2.2
Slovėnija	1.0	1.0	0.8	1.0	1.0	1.0	1.0	1.1	1.1	1.2	1.2	1.2
Slovakija	1.5	1.6	1.7	1.7	1.7	1.7	1.8	1.7	1.8	2.0	2.0	2.0
Suomija	2.5	2.7	2.7	2.7	2.6	2.7	2.7	2.7	2.6	2.6	2.6	2.5
Švedija	2.5	2.5	2.6	2.4	2.4	2.3	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4	2.2
Jungtinė Karalystė	3.1	3.0	2.9	2.9	2.7	2.7	2.7	2.6	2.6	2.7	2.8	:
Bulgarija	0.9	0.9	1.3	1.2	1.1	1.3	1.2	1.3	1.3	1.3	1.5	1.9
Rumunija	1.4	1.7	1.5	1.6	1.5	1.8	1.5	1.4	1.4	1.5	1.5	1.6
Islandija	2.0	1.8	1.8	2.0	1.9	1.8	1.7	1.9	1.9	1.8	1.9	1.9
Norvegija	2.5	2.5	2.4	2.3	2.3	2.1	2.0	2.2	2.3	2.3	2.4	2.4
Šveicarija	2.2	2.2	2.2	2.3	2.4	2.5	2.9	1.5	2.2	2.2	2.3	2.4

: Nėra duomenų.

2 priedas. Anketos pavyzdys

Gerb. Respondente,

Yra atliekama anketinė apklausa Mykolo Romerio universiteto studentės Aurelijos Juškevičiūtės magistriniam darbui tema „Santuokos nutraukimo sąlygos“. Apklausos tikslas išsiaiškinti, ar Lietuvoje žmonės yra pakankamai informuoti apie naują, nuo 2001 metų liepos 1 d. galiojančią santuokos nutraukimo tvarką, taip pat, ar griežta santuokos nutraukimo tvarka turi įtakos sprendimo išsituokti priėmimui.

Prašytume Jus atsakyti į anketoje pateiktus klausimus. Atsakymų konfidencialumą garantuojame.

ANKETA

<p>1. Jūsų amžius</p>	<p>☐ 18-25, ☐ 25-35, ☐ 35-45, ☐ 45-55, ☐ 55 ir daugiau.</p>
<p>2. Išsilavinimas</p>	<p>☐ Aukštasis, ☐ Nebaigtas aukštasis, ☐ Aukštesnysis, ☐ Profesinis, ☐ Vidurinis.</p>
<p>3. Šeiminė padėtis</p>	<p>☐ Vedęs/Ištekėjusi, ☐ Išsiskyręs/Išsiskyrusi, ☐ Nevedęs/Netekėjusi.</p>
<p>4. Jūsų manymu santuoką Lietuvoje galima nutraukti</p>	<p>☐ Tik teisme, ☐ Tik civilinės metrikacijos organuose, ☐ Teisme ir civilinės metrikacijos organuose.</p>
<p>5. Ar žinote, kad nuo 2001 m. santuokos nutraukimo tvarka pasikeitė, įsigaliojus naujam civiliniam kodeksui</p>	<p>☐ Žinau, ☐ Nežinau.</p>
<p>6. Kas Jus sulaikytų (sulaikė) nuo sprendimo nutraukti santuoką? (galimi keli variantai)</p>	<p>☐ Griežta (sudėtinga) santuokos nutraukimo tvarka teisme, ☐ Religinės normos, ☐ Moralinės normos, ☐ Niekas nesulaikytų.</p>

Ačiū už sugaištą laiką